

79

SVENSK
EXEGETISK
ÅRSBOK

På uppdrag av

Svenska exegetiska sällskapet

utgiven av

Samuel Byrskog

Uppsala 2014

Svenska exegetiska sällskapet
c/o Teologiska institutionen
Box 511, S-751 20 UPPSALA, Sverige
www.exegetiskasallskapet.se

Utgivare:

Samuel Byrskog (samuel.byrskog@teol.lu.se)

Redaktionssekreterare:

Tobias Hägerland (tobias.hagerland@teol.lu.se)

Recensionsansvarig:

Rosmari Lillas-Schuil (rosmari.lillas@gu.se)

Redaktionskommitté:

Samuel Byrskog (samuel.byrskog@teol.lu.se)

Göran Eidevall (goran.eidevall@teol.uu.se)

Blazenka Scheuer (blazenka.scheuer@teol.lu.se)

Cecilia Wassén (cecilia.wassen@teol.uu.se)

Prenumerationspriser:

Sverige: SEK 200 (studenter SEK 100)

Övriga världen: SEK 300

Frakt tillkommer med SEK 50. För medlemmar i SES är frakten kostnadsfri.

SEÅ beställs hos Svenska exegetiska sällskapet via hemsidan eller postadress ovan, eller hos Bokrondellen (www.bokrondellen.se). Anvisningar för medverkande återfinns på hemsidan eller erhålls från redaktionssekreteraren. Manusstopp är 1 mars.

Utgiven med bidrag från Vetenskapsrådet.

Tidskriften är indexerad i Libris databas (www.kb.se/libris/).

SEÅ may be ordered from Svenska exegetiska sällskapet either through the homepage or at the postal address above. In North America, however, SEÅ should be ordered from Eisenbrauns (www.eisenbrauns.com). Search under the title 'Svensk Exegetisk Arsbok'. Instructions for contributors are found on the homepage or may be requested from the editorial secretary (tobias.hagerland@teol.lu.se).

This periodical is indexed in the ATLA Religion Database®, published by the American Theological Library Association, 300 S. Wacker Dr., Suite 2100, Chicago, IL 60606; E-mail: atla@atla.com; WWW: <https://www.atla.com/>.

© SEÅ och respektive författare

ISSN 1100-2298

Uppsala 2014

Tryck: Bulls Graphics, Halmstad

Innehåll

Exegetiska dagen 2013/Exegetical Day 2013

Katherine E. Southwood	‘But now ... do not let all this hardship seem insignificant before you’: Ethnic History and Nehemiah 9 1
Blaženka Scheuer	Response to Katherine E. Southwood 25
Denise Kimber Buell	Challenges and Strategies for Speaking about Ethnicity in the New Testament and New Testament Studies 33
James A. Kelhoffer	Response to Denise Kimber Buell: A Plea for Clarity in Regard to Examining Ethnicity <i>in, Based on, or in Scholarship on</i> the New Testament 53
Hans Leander	Hybrid Jews/Judeans: Renarrating Ethnicity and Christian Origins in the Context of Empire.... 61
Mikael Tellbe	Response to Hans Leander: The Complexity of Ethnicity 85

Övriga artiklar/Other articles

Rikard Roitto	Reintegrative Shaming and a Prayer Ritual of Reintegration in Matthew 18:15–20 95
Tobias Hägerland	Prophetic Forgiveness in Josephus and Mark 125
Samuel Byrskog	Birger Gerhardsson in memoriam 141

Recensioner/Book Reviews

Gunnel André	<i>Det står skrivet – med inblickar mellan raderna: Kommentar till Den svenska evangeliebokens gammaltestamentliga texter</i> (LarsOlov Eriksson)..... 147
William Baird	<i>History of New Testament Research: Volume 3: From C. H. Dodd to Hans Dieter Betz</i> (Jan H. Nylund)..... 148

Jennie Barbour	<i>The Story of Israel in the Book of Qohelet: Ecclesiastes as Cultural Memory</i> (Lena-Sofia Tiemeyer).....	151
Michael F. Bird och Jason Maston (red.)	<i>Earliest Christian History: History, Literature, and Theology: Essays from the Tyndale Fellowship in Honor of Martin Hengel</i> (Tord Fornberg)	153
Wally V. Cirafesi	<i>Verbal Aspect in Synoptic Parallels: On the Method and Meaning of Divergent Tense-Form Usage in the Synoptic Passion Narratives</i> (Jan H. Nylund).....	155
John J. Collins och Daniel C. Harlow (red.)	<i>The Eerdmans Dictionary of Early Judaism</i> (Cecilia Wassén)	157
Göran Eidevall	<i>Sacrificial Rhetoric in the Prophetic Literature of the Hebrew Bible</i> (Blaženka Scheuer)	159
Mark W. Elliott	<i>The Heart of Biblical Theology: Providence Experienced</i> (LarsOlov Eriksson).....	161
Steven Fine (red.)	<i>The Temple of Jerusalem: From Moses to the Messiah: In Honor of Professor Louis H. Feldman</i> (Stefan Green).....	162
Martin Goodman, George H. van Kooten and Jacques T. A. G. M. van Ruiten (ed.)	<i>Abraham, the Nations, and the Hagarites: Jewish, Christian, and Islamic Perspectives on Kinship with Abraham</i> (Lena-Sofia Tiemeyer)...	166
Deryn Guest	<i>Beyond Feminist Biblical Studies</i>	
Claudia Camp	<i>Ben Sira and the Men Who Handle Books: Gender and the Rise of Canon-Consciousness</i> (Mikael Larsson)	168
Kirsten Marie Hartvigsen	<i>Prepare the Way of the Lord: Towards a Cognitive Poetic Analysis of Audience Involvement with Characters and Events in the Markan World</i> (Bim Berglund O'Reilly).....	172
Tom Holmén (red.)	<i>Jesus in Continuum</i> (Tobias Hägerland)	174
Friedrich W. Horn (red.)	<i>Paulus Handbuch</i> (Walter Übelacker).....	176

Jaeyoung Jeon	<i>The Call of Moses and the Exodus Story: A Redactional-Critical Study in Exodus 3–4 and 5–13</i> (Jan Retsö)	178
Paul M. Joyce and Diana Lipton	<i>Lamentations Through the Centuries</i> (Lena-Sofia Tiemeyer)	181
Thomas Kazen	<i>Emotions in Biblical Law: A Cognitive Science Approach</i> (Colleen Shantz).....	183
Hans-Josef Klauck m.fl. (red.)	<i>Encyclopedia of the Bible and Its Reception. Vol. 4: Birsha – Chariot of Fire</i> (Göran Eidevall).....	186
Lee Martin McDonald	<i>Formation of the Bible: The Story of the Church's Canon</i> (Magnus Evertsson).....	187
vanThanh Nguyen	<i>Peter and Cornelius: A Story of Conversion and Mission</i> (Carl Johan Berglund)	190
Tiberius Rata	<i>The Covenant Motif in Jeremiah's Book of Comfort: Textual and Intertextual Studies of Jeremiah 30–33</i> (Göran Eidevall).....	191
Andrew J. Schmutzer and David M. Howard Jr (ed.)	<i>The Psalms: Language for All Seasons of the Soul</i> (David Willgren).....	193
Jens Schröter	<i>From Jesus to the New Testament: Early Christian Theology and the Origin of the New Testament Canon</i> (Rikard Roitto).....	196
Jens Schröter och Jürgen K. Zangenberg (red.)	<i>Texte zur Umwelt des Neuen Testaments</i> (Walter Übelacker).....	198
Naomi Steinberg	<i>The World of the Child in the Hebrew Bible</i> (Mikael Larsson).....	200
Camilla Hélena von Heijne	<i>The Messenger of the Lord in Early Jewish Interpretations of Genesis</i> (Blaženka Scheuer)...	202
Klaus Wachtel and Michael W. Holmes (ed.)	<i>The Textual History of the Greek New Testament: Changing Views in Contemporary Research</i> (Jan H. Nylund).....	204
J. Ross Wagner	<i>Reading the Sealed Book: Old Greek Isaiah and the Problem of Septuagint Hermeneutics</i> (Staffan Olofsson).....	206

Cecilia Wassén (red.)	<i>Dödahavsrollarna. Innehåll, bakgrund och betydelse</i> (Tord Fornberg).....	209
Magnus Zetterholm and Samuel Byrskog (ed.)	<i>The Making of Christianity: Conflicts, Contacts, and Constructions: Essays in Honor of Bengt Holmberg</i> (Donald A. Hagner)	210
Till redaktionen insänd litteratur		215

Medarbetare i denna årgång/Contributors in this issue:

Denise Kimber Buell	denise.k.buell@williams.edu
Samuel Byrskog	samuel.byrskog@teol.lu.se
Tobias Hägerland	tobias.hagerland@teol.lu.se
James A. Kelhoffer	james.kelhoffer@teol.uu.se
Hans Leander	hans.leander@teol.uu.se
Rikard Roitto	rikard.roitto@ths.se
Blaženka Scheuer	blazenka.scheuer@teol.lu.se
Katherine E. Southwood	katherine.southwood@orinst.ox.ac.uk
Mikael Tellbe	mikael.tellbe@efk.se

Recensioner

GUNNEL ANDRÉ, *Det står skrivet – med inblickar mellan raderna: Kommentarer till Den svenska evangeliebokens gammaltestamentliga texter*. Uppsala: Bibelakademiförlaget, 2011. Inbunden. 499 sidor. ISBN: 9789197972420. SEK 439.00.

I Den svenska evangelieboken finns närmare 300 texter från Gamla testamentet, varav drygt 70 från Psaltaren. Många av dessa texter finns inte kommenterade i vanliga hjälpmedel för predikanter, vilket gör att det onekligen finns behov av en sammanfattande kommentar till texterna till hjälp för den som i sin förberedelse och predikan vill fördjupa sitt textstudium. Det är sannolikt för att möta det behovet, som Gunnel André skrivit sin bok.

Författaren är docent i Gamla testamentets exegetik och präst i Svenska kyrkan. Bakgrunden till arbetet med kommentaren är en inbjudan att skriva för *Svensk Kyrkotidning*. Det förklarar också att texterna från Psaltaren inte är kommenterade; de ingår ju – med ett undantag, som följaktligen finns kommenterat – inte i den vanliga perikopordningen.

I förord och inledning ger författaren en programförklaring och några läsanvisningar. Det märks att hon är pedagog och att hon har en agenda, även om det inte alltid blir riktigt klart vem hon slåss med. Det egna perspektivet anger författaren med ord som ”oortodox” (7) och ”strikt vetenskapligt”, ”hermeneutiskt och där så är möjligt ... feministiskt” (27–28). Den tydligheten är bra, även om både uttrycket ”strikt vetenskapligt” och ”hermeneutiskt” i dagens forskning inte är oproblematiska. Författaren vill uppenbarligen bilda de obildade, och vilka dessa är kan jag som läsare bara gissa mig till.

Andrés skrivstil är frejdig, ibland lite slängig och jargongartad. Hennes omdömen om andra exegeter är inte alltid särskilt positiva, men hon har höga tankar om exegetiken som sådan. Inte heller hennes omdöme om dem (oss) som föreslog urval och avgränsning av texterna i evangelieboken är särskilt högaktningfullt, även om hon till exempel i vissa fall har rätt i att en annan avgränsning av texterna hade varit att föredra och rimligare ur rent exegetisk synvinkel (104).

När det gäller innehållet i kommentarerna följer André i stort sin utstakade linje; hon håller i huvudsak vad hon har lovat i inledningen. Det är en vetenskapligt styrd kommentar. Texterna behandlas inte utifrån sitt sammanhang i evangelieboken och de sätts inte i samband med övriga texter respektive söndag/firingsdag och årgång. Det ”strikt vetenskapliga” speglar delvis en äldre forskningssyn och – på någon punkt – en mer eller mindre övergiven teori; hur är det exempelvis med teorin om en årlig tronbestigningsfest (33)? Inom forskningen modernare företeelser, som till exempel verkningshistoria och receptionshistoria beaktas inte. Det modernaste är det feministiska, och internationellt är inte det heller i dag lika högaktuellt som det var för ett decennium sedan.

Det finns i Andrés kommentarer många goda iakttagelser för den som vill använda boken så som författarens avser, alltså som hjälp vid ett grundläggande textarbete inför predikan. Det finns till och med många goda formuleringar som säkert också skulle göra sig i predikstolen, en del mest för att irritera och väcka

uppmärksamhet, en del för att de på ett utmärkt sätt sammanfattar den aktuella textens budskap. Många av slutraderna i kommentarerna är träffande och homiletiskt användbara. Ett par exempel kan få belysa saken. Kommentaren till 2 Mos 13:20–22 avslutas med meningen: ”Ibland får man nöja sig med att gudomliga uppenbarelser är ... gudomliga!” (223). Och i kommentaren till Jes 35:1–10 står det som sammanfattning: ”Vända om som blir vända hem är tidlös biblisk teologi” (36).

Fyller då Gunnel Andrés bok det behov jag antydde inledningsvis? Svaret måste bli både ja och nej. Ja, det är det enda sammanfattande som finns tillgängligt och där genomgången av texterna är någorlunda utförlig ur exegetisk utgångspunkt. Nej, boken behöver kompletteras på flera punkter både vad gäller exegetik och hermeneutik. En del av det exegetiska är föråldrat, och kopplingen både till utläggningshistorien och till övriga texter i evangelieboken lyser med sin frånvaro. I en predikan – i motsats till i en exegetisk föreläsning – går det inte att utesluta sådant.

Slutligen en kommentar vad gäller bokens yttre. Boken som sådan är vacker och behaglig att använda. Dessvärre skäms den av en hel del tryckfel och inkonsekvenser. Och sorgligast av allt är att den inledande kombinerade innehållsöversikten/ställregistret inte har en siffra rätt vad gäller sidhänvisningar.

LarsOlov Eriksson, Johannelunds teologiska högskola

WILLIAM BAIRD, *History of New Testament Research: Volume 3: From C. H. Dodd to Hans Dieter Betz*. Minneapolis: Fortress, 2013. Hardcover. XIX + 775 pages. ISBN: 9780800699185. \$70.00.

History of New Testament Research: Volume 3: From C. H. Dodd to Hans Dieter Betz is the third volume in William Baird's trilogy on the historical development of NT research and his crowning achievement in his attempt to provide a full picture of the research efforts of NT scholarship from the late 1500s up till today. His volume is divided into three parts. Except for a 40-page bibliography, Baird includes three helpful indices – an Index of Subjects, an Index of Names and an Index of Scripture – that make the volume useful as a resource to be consulted.

Part 1: By the Anglo-Americans (ch. 1), the Gospels are generally conceived of as reliable accounts: Vincent Taylor rightly notes that the form-critics ascribe too much creativity to the early church and do not succeed in acknowledging the presence of the disciples as eyewitnesses; Henry J. Cadbury's (yes, he belongs to the chocolate producing Cadbury family!) argues for the unity of Luke-Acts, a term he in fact minted; the famous C. H. Dodd, who rejects the separation of a theological and historical understanding of the gospels, and whose centrepiece is realized eschatology, stresses Christianity as a historical religion.

The biblical theology of Karl Barth (ch. 2) – by some referred to as ‘neo-orthodoxy’ – was one of the great influences of the 20th century, matched only by Bultmann's existentialism. Barth left liberalism behind and, after a period of dialectical theology, settled in his mature biblical theology. Barth's 13-volume *Dogmatics* figures as one the greatest accomplishments in the history of Christian doctrine. Even though Barth offers theology in a most eloquent fashion, he de-

serves some criticism for questionable exegesis, as mentioned by Baird. Bultmann synthesizes in his theology liberalism, Marburg neo-Kantian Lutheranism and Heideggerian existentialism. By the controversial concept of demythologization Bultmann aspires to make Christianity more relevant. Bultmann's theology has been much criticized as reductionist, overly sceptical and for reducing theology to subjectivity. The greatness of Bultmann primarily neither consists in his overall contribution nor in the details (as Baird notes), but in his presenting a coherent synthesis of dialectical theology (of the early Barth), philosophical existentialism and historical criticism.

A paper (1953) by Ernst Käsemann, member of the Bultmann school (ch. 3), signals the start of a new quest for the historical Jesus with the acknowledgment of reliable tradition in the synoptic gospels, continuity between the kerygma and the historical Jesus tradition and a shift in emphasis from Hellenistic-Gnostic material to Jewish backgrounds and the OT. Baird chastises Käsemann for his caricature of Judaism. Günther Bornkamm pioneers redaction criticism, argues for continuity between the historical Jesus and the Jesus of post-Easter faith but rejects the historical inquiry of the resurrection. In America James Robinson reaffirms Bultmann's demythologization and sees the potential of the new quest in the combination of devotion to the kerygma and modern historical method.

Part 2: The new discoveries (ch. 4) in Nag Hammadi (1945) give a clearer picture of Gnosticism and the Messina conference places its mature form in the second century, thus nullifying a central presupposition of Bultmann and the Bultmann school. The finding of the fourth-century Coptic *Gospel of Thomas* contributes to gospel studies. The finding of the Dead Sea Scrolls (1947) provides a crucial parallel context for NT studies, and ideas thought to have derived from a Hellenistic milieu are now found on Jewish soil. New archaeology affirms the essential Jewishness of Galilee and findings in Sepphoris, Ephesus, Corinth and Antioch put NT text in new light. Textual criticism develops in terms of number of documents, methods and ideological agendas; even though the reasoned-eclectic method prevails, innovative and provocative ideas are presented by David Parker and Bart Ehrman.

The Holocaust provoked a reassessment of Judaism (ch. 5) among NT scholars. Joachim Jeremias, the anti-thesis of Bultmann, affirms parallels and continuity between Judaism and the NT. E. P. Sanders' covenantal nomism leads to the establishment of the 'new perspective', a positive assessment of Judaism. Martin Hengel, advocate of the 'old perspective', argues for Hellenism and Judaism as parallel influences, values the reports of early eyewitnesses and their preservation of tradition, and rejects both critical and orthodox biblicism.

Werner Kümmel and Helmut Koester are known for their NT introductions. The developments of historical criticism (ch. 6) are demonstrated in the redaction-critical works of Hans Conzelmann on Luke and Willi Marxsen on Mark, where the *Sitz im Leben* of the gospel writers is underlined. Farmer revives Griesbach's hypothesis on the synoptic problem. The Farrer-Goulder hypothesis, furthered by Mark Goodacre, seeks to dispense with Q, the research on which – particularly by Kloppenborg – has considerably polarized NT research. The powerful advance of Roman Catholic scholarship (ch. 7) since Vatican II is demon-

strated in the works of Rudolf Schnackenburg, Raymond Brown and John Meier, all three fairly conservative in their criticism but in their results, in Baird's words, 'all the more convincing', compared to those of excessive scepticism. The development of scholarly societies (ch. 8) begins with Philip Schaff's Society of Biblical Literature in 1880 and is then followed by The Catholic Biblical Association and Studiorum Novi Testamenti Societas (SNTS). Strikingly, Baird does not include the well-known Evangelical Theological Society. Robert Funk founds the much-criticized Jesus Seminar whose perspective is much reminiscent of Reimarus.

Part 3: The biblical theology initiated by Barth had its continuation in theological and hermeneutical developments (ch. 9), as in the salvation history of Oscar Cullman, which is linear and includes a future eschatology with both historical and temporal significance, and in the works of F. F. Bruce that demonstrate the fruitful combination of faith and historical criticism. Among the critical and exegetical accomplishments in Europe (ch. 10), we find those of C. K. Barrett, and the prolific James Dunn, known for seeking the larger picture rather than the details, thus producing works of varying quality. Dunn's implementation of the 'new perspective' marks a decisive point. By reference to Birger Gerhardsson, Dunn emphasizes oral tradition to understand the relationship of the Gospels. Gerhardsson is the primary exponent of the Scandinavian school and known mostly for his works on oral traditioning that revolutionized gospel studies, underlining the dependability of the early eyewitnesses. The critical and exegetical accomplishments in North America (ch. 11) include the feminist theology of Schüssler Fiorenza that replaces the authority of the Bible with the feminist interpreter's experience, and the works of the liberals Louis Martyn and Leander Keck as well as those of Victor Furnish and Hans Dieter Betz that all are concerned with ethics and NT theology.

Baird's accomplishment in completing this third volume in his three-volume series is in itself admirable. Baird does his best to be fair with regard to contributions from all perspectives, but leans towards liberalism – both in thought and his personal experience – in his overall assessment. Baird's failure to include the Evangelical Theological Society in his chapter on the development of scholarly societies is an indication of this imbalance. His leanings also result in a selection of scholars in his volume that includes too many less weighty ones and leaving out quite a few of more importance. Baird's volume would certainly have benefited from a more carefully selected set of scholars. Also, rather than spending too many pages on each scholar, he could have allotted fewer pages to each scholar and made room for a greater total number of scholars in his volume. Because of these shortcomings, the result is a volume that is not fully balanced for an all-round audience.

Among the redeeming strengths of the volume is that Baird demonstrates a hermeneutical awareness by repeatedly highlighting the pertinent observation that scholars of different perspectives using the same methods often end up with very different results, and he concludes that factors such as worldview and presuppositions are elements that must be taken seriously. Baird underlines the continual dilemma of the relation between history and faith. The old confessional/non-

confessional and conservative/liberal dichotomies come forth as out-dated and imprecise designations. On a more superficial note, the grammatical and spelling mistakes in this volume are so frequent that they cannot seem to escape the reader's attention. Nevertheless, Baird's volume is certainly worth both reading and having as a resource to consult.

Jan H. Nylund, Lund University

JENNIE BARBOUR, *The Story of Israel in the Book of Qohelet: Ecclesiastes as Cultural Memory*. Oxford Theological Monographs. Oxford: Oxford University Press, 2012. Hardcover. XV + 256 pages. ISBN: 9780199657827. £69.47.

This well-written and well-researched monograph is Jennie Barbour's published D. Phil. thesis. It challenges the prevalent view that Qohelet/Ecclesiastes has no interest in history in general and Israel's history in particular. In fact, the current scholarly consensus is that the Israelite Wisdom literature is unconnected with the notion of God's encounter with Israel in history. In her book, Barbour makes a convincing case that history, in particular the *memory* of history, plays an important role in Qohelet. Barbour's study belongs within the subfield of inner-biblical interpretation. However, rather than looking for precise textual allusions to earlier texts, with focus on the author's intention, she seeks to uncover fragments of Israel's cultural memory which are embedded in Qohelet, i.e., which earlier texts and literary themes are evoked in the readers as they encounter specific images and phrases in the text in front of them.

The study falls into five chapters. The first part explores the portrayal of Qohelet as king of Jerusalem and as the son of David (Eccl 1:1). This portrayal is, according to Barbour, an invitation to read the book as a reflection of Israel's past kings. With his court and his wealth, Qohelet brings to mind the monarchs of the ancient Near East. Yet, as certain stereotypical elements are missing, Barbour argues that the description of Qohelet has more affinity with the descriptions in the Hebrew Bible of the indigenous Israelite kings. The opening statement conjures up the memory of Solomon, but the royal fictional character is not restricted to him. He is rather a mosaic which consists of *all* of Israel's past kings, with special focus on Hezekiah and David. Furthermore, this composite portrayal is a critical one which resembles the satirical portrayal of the Persian monarchs in the Hebrew Bible and in Greek literature. Qohelet 'is making Solomon another Nebuchadnezzar or another Xerxes' (35). This fictional king falls short of the ideal, as he looks out on (the author's post-monarchic) reality. In this way, the book of Qohelet criticizes the past kings of Israel who brought about its current national trouble.

In the second chapter Barbour discusses what we usually mean when we speak of 'history', and what 'historical interest' would look like in a work such as Qohelet. She isolates three key criteria: the past dimension, human deeds, and a public significance. In other words, history is events involving humans in the past within a sphere that is wider than the personal. As we can see from looking at the writings of Herodotus and others, these three criteria are employed in history writing in the ancient world. Barbour goes on to show that these criteria match

the interests of Qohelet. He observes (the public space) everything that has been done (past human actions). Barbour argues that the statement *כל אשר נעשה* refers to human (rather than God's) deeds in history. She further proposes, in dialogue with extra-biblical literature, that the expression 'under the sun' means public events. She concludes by showing that the verdict, *הכל הבל*, is a historical verdict: it speaks of the failure of public commemoration of deeds and reputations. In the rest of the chapter, Barbour demonstrates the validity of her claim in close interaction with the texts of Eccl 1:4–11; 3:1–15.

The third chapter is devoted to past kings. Barbour notes the unease between the royal narrator and those passages in Qohelet, such as 9:17 and 10:6, which can be labelled anti-royal. Her solution lies in the royal fiction itself: the author in Solomonic disguise is actually the topic under scrutiny in the book. In a sense, Qohelet provides a critical history of Israel's past, with focus on its kings' failings. Following the lead of scholars such as Maurice Halbwach who have discussed the notion of 'cultural memory', i.e., the ways in which a society constructs and commemorates their shared past through common descriptions of defining events, Barbour investigates the manner in which Qohelet remembers and describes the past. The issue here is thus not 'what happened', but *how* the past is *remembered*. Using Eccl 4:13–16 as an example text, Barbour demonstrates how the narrator evokes the memory of key texts and constructs a meta-narrative of troubled royal succession, where a young and wise king displaces an old and foolish one, only then to be displaced himself. The text of Eccl 4:13–16 calls to mind the relationship between Solomon and Jeroboam, Saul and David, and also David and his sons. Barbour likewise explores the narrative in Eccl 4:17–5:6 about royal folly, and how key phrases serve to stir up the memory of Solomon and Saul and their failings in the cultic realm.

The fourth chapter deals with echoes of exile in Qohelet. Barbour makes a compelling case that Qohelet, like other Jewish texts from the Second Temple period, uses the exile motif as a way of expressing the displacement without a country and without an independent king to rule over it. The collective memory of the event enables Qohelet to reflect on the exile as an experience which he himself has felt. As a test-case for her claim, Barbour studies the language of national catastrophe in Eccl 5:12–16 and 6:1–6. The references to suffering and pain, as well as to personal loss, are expressed in phrases which are associated with the exile. Barbour discusses systematically the references to the concepts of darkness as a place, death, pain, strangers eating your wealth, and she argues that these motifs evoke the national story of defeat and exile. Turning to Eccl 9:14–15, the story of a small city besieged by a great king and saved by a wise man, Barbour argues that it brings to mind the narrative about Sennacherib's siege and subsequent defeat in 701 B.C.E. This event, Barbour postulates, had become a political myth and a paradigm of God's deliverance of his city in the collective memory of the people of Israel (cf. Judith; 1 Macc 7:41–42; 2 Macc 8:19).

The fifth chapter discusses the poem in Eccl 12 and how its imagery evokes the cultural memory of the fall of Jerusalem. Barbour highlights how the fall of Jerusalem early on became a template for speaking of any calamity which has befallen the people of Israel. For example, Lamentations is read on Tisha B'Ab in

commemoration of not only the fall of Jerusalem in 586 B.C.E. but also the later Roman destruction of the city in 70 C.E. etc. Barbour argues that the motifs of Eccl 12 are steeped in the imagery of the biblical city-lament genre, of which Lamentations is the chief example. She explores the use of the motifs of the urban landscape, desertion, silenced agriculture, representative population, *Kontrastmotiv*, darkness, and elegiac perspective, and argues convincingly that the narrative in Eccl 12 seeks to evoke the collective memory of the destruction of Jerusalem in 586 B.C.E. Barbour concludes by discussing the role of the poem in Eccl 12:1–7 within the book as a whole, and stresses the continuity between the royal fiction of the opening poems and the speaking voice of the wise advisor in the final two chapters. The dying individual in Eccl 12:1–7 should be understood within the context of the death of the nation. The individual is part of a people haunted by national troubles, which in part were brought about by the failures of its past kings.

Barbour concludes her book with a short discussion of the afterlife of Qohelet in early Judaism and Christianity, with focus on the church fathers' call to see Qohelet as a type of Christ. This can be done, Barbour suggests, by exploring and emphasizing Qohelet's sympathetic identification with all that is wrong in the world under the sun.

This is a very good book which can be strongly recommended.

Lena-Sofia Tiemeyer, University of Aberdeen

MICHAEL F. BIRD OCH JASON MASTON (RED.), *Earliest Christian History: History, Literature, and Theology: Essays from the Tyndale Fellowship in Honor of Martin Hengel*. WUNT 2:320. Tübingen: Mohr Siebeck, 2012. Häftad. xv + 681 sidor. ISBN: 9783161517433. €99.00.

Ett av det utgående 1900-talets absolut största namn på det bibelvetenskapliga området är Martin Hengel (1926–2009). Han var äldste sonen till en fabrikör i textilbranschen, och det var familjens förhoppning att han skulle ägna sitt liv åt familjens företag; detta såg också till en tid ut att bli hans uppgift. Men efter Andra världskrigets fasor ville han i stället viga sitt liv åt sin kristna tro och närmare bestämt åt att förstå Nya testamentet och dess budskap till en av hat söndertrasad värld. Liksom den ett år yngre Joseph Ratzinger hade han under krigets slutskede tvångsrekryterats till det tyska luftvärdet, och han undgick att sändas till den ryska fronten endast tack vare sin svaga hälsa. Efter att ha ägnat ett antal år åt att bygga upp familjeföretaget, kom han att istället ägna sina krafter åt exegetiken och en stor del av inkomsten från företaget åt att bygga upp ett imponerande privat bibliotek. Efter flera besök i Uppsala var han välkänd här inte bara som en stor bibelvetare utan lika mycket som en trogen vän.

Hengel blev omsider professor i Tübingen i södra Tyskland, och han kom där att framgångsrikt vidareföra sitt universitets stolta anor på exegetikens område. Han förhöll sig skeptisk till den religionshistoriska skolan med Wilhelm Bousset som galjonsfigur, likaså till Bultmannskolan med dess strävan att avhistorisera de nytestamentliga texterna utifrån Martin Heideggers existentiellistiska filosofi.

Hengel betonade starkt behovet av omfattande studier inte bara av de självklara bibliska språken grekiska och hebreiska utan också av latin, arameiska, syriska och koptiska. Ett seriöst vetenskapligt arbete med Bibelns texter förutsätter, att man kan arbeta självständigt med allt det historiska källmaterial som omger Nya testamentet och kastar ljus över detta. Det räcker inte att leta i moderna databaser; man måste kunna läsa själva texterna.

Hengel betonade, bland annat vid ett besök i Uppsala, det nödvändiga i att en bibelvetare har rimlig kompetens i åtminstone ett ytterligare fält, detta för att undvika den vetenskapliga perspektivlöshet som lätt uppkommer, om man bara är inläst på sin egen specialitet.

Den bok som anmäls här är resultatet av en konferens vid Tyndale House i Cambridge år 2010, alltså året efter Hengels bortgång. Volymen kan betraktas både som ett äreminne över en stor och respekterad forskare och vän och som ett vittnesbörd om det bestående värdet hos dennes många vetenskapliga bidrag.

Efter ett förord som sammanfattar bokens innehåll följer ett biografiskt avsnitt (15–72) om Hengel som forskare och som kyrkoman. De tre huvuddelar som sedan följer behandlar frågor om kristologi (73–141), evangelierna (143–270), samt judendomen och den tidiga kyrkan (271–456). Bland författarna märks, bland många andra, Richard Bauckham, Donald Hagner och framför allt Anna Maria Schwemer, som under många år arbetat tillsammans med Hengel. De fjorton författarna förhåller sig ingalunda okritiskt till Hengel, men med stor respekt för honom vill man bygga vidare på den solida grund som denne lagt med sin enorma kännedom om den bibliska världen, alltifrån Esra och fram till Konstantin den store. Sammantagna ger bidragen en god bild av Martin Hengel och den forskningsinriktning som han så framgångsrikt företrädde.

Boken avslutas (jag bortser nu från diverse index) med översättningar till engelska av sex viktiga uppsatser av Hengel själv (457–634). De har inte tidigare publicerats på engelska. De har valts så att de representerar flera av de områden som författaren ägnat sina mödor åt: principfrågor om man kan tala om en akademisk disciplin, som bara omfattar 680 sidor tryckt text, om gnosticisms framväxt, om relationen mellan Qumran och Nya testamentet, om den lukanska prologen och frågan om ögonvittnen, om innebörden i begreppet (kristen) bekänelse, och slutligen om Paulus relation till den judiska lagen, Torah.

Boken kan varmt rekommenderas till alla som vill få en inblick i hur en verkligt stor bibelvetare arbetar, få denne insatt i sitt vetenskapliga och kyrkliga sammanhang, läsa stickprov på hans arbeten men också få tankar om hur man kan bygga vidare på det arv som denne lämnat efter sig.

Tord Fornberg, Uppsala universitet

WALLY V. CIRAFESI, *Verbal Aspect in Synoptic Parallels: On the Method and Meaning of Divergent Tense-Form Usage in the Synoptic Passion Narratives*. Linguistic Biblical Studies 7. Leiden: Brill, 2013. Hardcover. XII + 191 pages. ISBN: 9789004246454. €101.00.

In *Verbal Aspect in Synoptic Parallels: On the Method and Meaning of Divergent Tense-Form Usage in the Synoptic Passion Narratives*, Wally Cirafesi seeks to account for authorial differences in synoptic parallels in the passion narratives and to provide criteria for assessing prominence in these discourses, and argues for the exegetical value of a stringent understanding of Greek verbal aspect. The volume consists of seven chapters, a bibliography and two indices: *Modern Authors Index* and *Ancient Sources Index*.

In his introduction (ch. 1), Cirafesi places his analysis in the broader context of historical Jesus studies, accounts for the linguistic approaches to gospels studies of E. J. Pryke, Stanley Porter, Paul Danove and Catherine Smith. He then provides a short overview of research on verbal aspect, ranging from the seminal work of Karl Brugmann who introduced the concept of *Aktionsart*, to the theoretical works of Porter, Fanning, McKay, Campbell and Olsen, and finally the applied works of Decker (Mark) and Mathewson (Revelation), who both, like Cirafesi himself, primarily use Porter's framework.

In chapter two, Cirafesi accounts for his linguistic theory and methodology, focussing on the research that has been done on tense/aspect. He describes the transition from an essentially time-based understanding of the aspect to the procedural categories of *Aktionsart*, which model though – as noted by Stanley Porter – fails to address the fact that one and the same tense form occurs in various procedural and temporal contexts, and contrariwise, that all the tenses can be found in identical (temporal) contexts. The *Aktionsart* theory fails because (i) *Aktionsart* values are judged from a completely subjective viewpoint, (ii) its schemes are not able to identify the stable uncancellable sense in each tense, and (iii) it does not properly distinguish between the semantics of the morphology and the lexicality respectively of the Greek verbs. After accounting for various definitions of verbal aspect and the proposed aspect-systems that range from two to four aspects, Cirafesi discusses how Present, Imperfect, Aorist, Perfect and Future tense has been understood by various theorists, and he notes the relative agreement with regard to Present and Aorist, the somewhat more problematic Imperfect and Future and the much more debated Perfect. Cirafesi opts for Porter's three-pronged system: the perfective (Aorist), the imperfective (Present & Imperfect) and the stative (Perfect & Pluperfect).

In chapter three, also on linguistic theory and methodology, Cirafesi places aspect in the broader context of Systemic Functional Linguistics (SFL), addressing how SFL aids the establishment of meaningful oppositions for the Greek verbal system in a network; the notions of markedness and prominence; and verbal aspect as a discourse marker. The two tenets of SFL are, first, that language works as a large network of semantic relations and, second, the functional quality of language, i.e., individuals or groups use language to do things. Discussing implicational, material, distributional and semantic markedness, Cirafesi finds the perfective to be the least marked aspect, whereas the imperfective is more

marked. The stative is the most marked aspect of the three. The aspects are equipollent relative to each other and operate in a system of binary oppositions that range from less to more delicate choices. Markedness and prominence are quantifiable values on the basis of formal features, where ‘prominence is markedness that is motivated’. Applied to the aspects, the perfective (Aorist) has a function as background, the imperfective (Present/Imperfect) is foreground and the stative (Perfect/Pluperfect) is frontground. However, for formal markedness to be understood as prominence there must be corroborating co-textual marked items.

In chapters four, five and six, Cirafesi takes a look at cases of the use of divergent tense-forms in synoptic parallels in the Passion narratives: Jesus enters Jerusalem (Matt 21:1–22; Mark 11:1–25; Luke 19:28–48), Peter’s denial of Jesus (Matt 26:69–75; Mark 14:66–72; Luke 22:54–62) and the crucifixion of Jesus (Matt 27:1–61; Mark 15:1–47; Luke 22:66–23:56). Each chapter starts with an introduction followed by a section demonstrating the cohesiveness of each episode and another section about its content. The section in focus in each chapter is the aspectual analysis where Cirafesi applies his – or rather, Porter’s – aspectual theory to parallel accounts, analysing the verbal usage of each synoptic.

In chapter four, ‘Jesus comes to Jerusalem’, Cirafesi shortly discusses the understanding of the Present, rejecting the traditional notion of the narrative Present as an expression of vividness, the zero tense concept, Campbell’s notion of ‘aspectual spill’ and Runge’s ‘semantic-mismatch’ category. Instead, Cirafesi anchors his model in the formal features of the language. Cirafesi argues that Mark in particular uses the Present for foregrounding. Cirafesi brings out a verse from the temple cleansing incident as the most striking example of divergent tense-form use; here ποιέω occurs in the Present, Perfect and Aorist in the three Synoptics respectively, where Luke’s account indicates his relative indifference for the temple cleansing, whereas Matthew’s and particularly Mark’s aspectual choices together with additional formal characteristics in the co-text underline the importance of the cleansing of the temple.

In chapter five, ‘Peter’s Denial of Jesus’, Cirafesi sets out to demonstrate his aspectual model as the most potent tool to explain divergent tense-form use, and that tense-form choices often reflect the narrative development and so provide formal criteria to assess the gradual intensification of the drama in the denial episode. In analyses 1, 2 and 3, Cirafesi notes the difficulty of the temporal and *Aktionsart* approaches to explain divergent tense usage in parallel accounts. As for the final round of Peter’s denial/s (analysis 3), the heavily marked Perfect, supported by other formal markers pointing in the same direction, is used in Mark’s accounts, whereas in Luke we find the marked Imperfect in connection with the third denial (as opposed to the Aorist in the first two ones).

In chapter six, ‘The Crucifixion of Jesus,’ the handing over of Jesus in Mark 15:10 is frontgrounded by the Pluperfect that to Cirafesi is even more heavily marked than the Perfect. The Pluperfect here is contrasted by the Pluperfect in 15:7 describing Barabbas’ committing of murder. Interestingly, in the parallel verse of Mark 15:10 in Matthew (27:18), the handing over of Jesus is unmarked, whereas Pilate’s ‘knowing’ that the Jews handed Jesus over because of envy is described by the heavily marked Pluperfect. Cirafesi supports his case by refer-

ence to the warning given by Pilate's wife. In his third analysis, where Cirafesi deals with how the grave of Jesus was hewn, he accounts for the semantics of periphrasis to be able to compare Mark's Perfect periphrasis to Matthew's Aorist and Luke's use of an adjective.

In the summary of his results (ch. 7), Cirafesi argues that he by comparing synoptic parallels has shown 'conscious and flexible aspectual choices being made'. He also points to the exegetical value that the verbal aspect theory provides the interpreter. Even though admitting that his conclusions are not exhaustive, Cirafesi feels confident to conclude that contemporary Greek grammarians are in need of updating their linguistic models.

Issues not sufficiently addressed in Cirafesi's volume are the nature of the Perfect and the Future. Furthermore, the relation between markedness in discourse and genre of literature deserves more attention. Another issue essential for the assessment of aspectual choices that Cirafesi does not deal with – but mentions as a question to be addressed – is idiolect. With respect to Cirafesi's adoption of Halliday's definition of prominence as 'markedness that is motivated', it is somewhat worrying that he does not mention any cases where markedness is not motivated. Is this because he does not find any or is it because he avoids mentioning them? However, within the scope of fairly short volume, Cirafesi has done a good job presenting the issues and applying his model to text.

Jan H. Nylund, Lund University

JOHN J. COLLINS OCH DANIEL C. HARLOW (RED.), *The Eerdmans Dictionary of Early Judaism*. Grand Rapids: Eerdmans, 2010. Inbunden. XXXVII + 1360 sidor. ISBN: 9780802825490. \$95.00.

Med John Collins och Daniel Harlow som huvudredaktörer har Eerdmans gett ut en mycket omfattande uppslagsbok över den tidiga judendomen, ungefär perioden mellan den hebreiska Bibeln och Mishna. Förutom uppslagsartiklar innehåller volymen även tretton längre artiklar som ger en introduktion till övergripande ämnen inom forskningen av den tidiga judendomen, såsom "Early Jewish Biblical Interpretation" (James Kugel), "Dead Sea Scrolls" (Eibert Tigchelaar) och "Archaeology, Papyri, and Inscriptions" (Jürgen Zangenberg). Denna del omfattar 290 sidor och har givits ut som en enskild volym (*Early Judaism: A Comprehensive Overview*, Eerdmans 2012). En lista över alla uppslagsartiklarna i bokstavsordning och en annan över artiklarna utifrån ämnen ("Topical List of Entries"), t.ex. "Pseudepigrapha" och "Religious Beliefs and Influences", gör uppslagsverket mycket enkelt att använda. Detta är en mycket välkommen uppslagsbok, den första över den tidiga judendomen. I volymen är olika texter från denna period ordentligt presenterade var för sig. Så finns t.ex. enskilda artiklar över "the Community Rule" och "the War Scroll", istället för att de presenteras tillsammans under rubriken "Dead Sea Scrolls", såsom brukligt. På samma sätt återfinns enskilda artiklar över "Testaments of the Patriarchs" och "Joseph and Asenath". Detta gör volymen till en guldgruva med information om den rika judiska litteraturen som aldrig kom med i någon kanon. Även kanoniska texter behandlas emellertid. Böckerna i den hebreiska bibeln ingår, men presenteras gruppvis i vissa

fall, t.ex. "Pentateuch" och "Minor Prophets". Även Nya testamentets texter introduceras. Förutom introduktioner till ett stort antal litterära verk täcker uppslagsämnen också olika teman inom litteraturen. Här kan nämnas tolkningar i den judiska litteraturen av en rad olika bibliska figurer, såsom Moses och Abraham och olika trosuppfattningar, t.ex. "ascent to heaven". Olika typer av praxis (t.ex. "circumcision" och "sabbath") behandlas utförligt, så även arkeologi (t.ex. "catacombs" och "stone vessels"), historiska grupperingar, personer samt städer och regioner som omfattade en judisk population (t.ex. "Rome" och "Jotapata"). Sammantaget erbjuder *Dictionary of Early Judaism* en imponerande bredd i presentationen av den tidiga judendomen i all dess variation och från alla tänkbara vinklar.

Författarna utgör de bästa forskarna inom fältet. Som exempel kan nämnas att Steve Mason skriver om Josefus, Jodi Magness om Qumran, Eileen Schuller är författaren till "Hodayot" och E. P. Sanders har författat artikeln "Jesus of Nazareth". Det är verkligen imponerande att så många världsledande experter har skrivit om ämnen inom sina områden av expertis i en och samma volym. Totalt har 270 författare från 20 länder skrivit bidrag till volymen. I detta sammanhang är det en besvikelse att endast två svenskar (Anders Hultgård och Magnus Zetterholm) återfinns bland författarna. Tyvärr är nog detta en indikation på att svensk bibelvetenskaplig forskning numera inte är stark inom området.

Hur ska man då karaktärisera den tidiga judendomen? Flera av introduktionsartiklarna tar upp denna fråga från olika perspektiv. Collins ger en forskningsöversikt i artikeln "Early Judaism in Modern Scholarship" (1–23). Han tar upp den tidigare negativa inställningen till den tidiga judendomen bland kristna forskare, vilket bl.a. reflekterades i den tyska benämningen *Spätjudentum*. En annan problematisk term är "intertestamental judendom", vilket speglar ett kristet perspektiv. Den stora frågan är enligt Collins om man överhuvudtaget kan tala om normativ judendom för denna tid. På ena sidan spektrumet återfinns Jacob Neusner som talar om "Judaisms" och på andra sidan E. P. Sanders, vars inflytelserika modell "covenantal nomism" utgör ett basmönster för "common judaism" baserat på tillit till förbundet vilket uttrycks i lagobservans. Collins menar däremot att man inte ska begränsa judendom till "covenantal nomism" och lyfter fram olika heterogena drag. De tidiga och populära Henokböckerna passar inte så lätt in i Sanders modell eftersom det här är Henok, snarare än Moses, som är den primära förmedlaren av uppenbarelser. I Dödahavsrollarna återfinns lagtolkningar, men även många texter likt pseudepigrafer och apokryfer (vilka också återfinns i samlingen) som har helt andra fokus. Collins noterar att inom diaspora-judendom syns sällan något intresse för renhetslagar och *halakhah*, istället framkommer där andra enande övertygelser som monoteism och sexualetik. Den rika judiska utomkanoniska litteraturen bevarades inte av rabbinerna, bl.a. säkert av ideologiska orsaker. Collins drar slutsatsen att bilden vi får av den tidiga judendomen skiljer sig markant från den rabbinska. Vad förenar då olika typer av judendom från denna tid? Jo, Torah (här i bemärkelsen auktoritativa böcker) som referensram, som bl.a. syns i den stora mängd tolkningar som skrevs. Han påpekar också att vår bild inte heller är komplett, särskilt som vi saknar litteratur från saddukeerna och fariseerna. James VanderKam, "Judaism in the Land of Israel" (57–76) intro-

ducerar både judisk historia, institutioner, högtider, grupper och olika typer av judisk litteratur. Till skillnad från Collins kommer VanderKam fram till en gemensam judisk grund i förbundstanken, som påminner mycket om "covenantal nomism" även om han inte nämner Sanders.

De många artiklarna jag har läst hittills har varit av genomgående hög kvalitet. Vissa kritiska reflektioner kan ju alltid göras. I vissa fall har jag funnit artiklarna av väl generell karaktär och önskat fler referenser till specifika stycken i primärlitteratur (t.ex. "Sacrifices and Offerings"), men det kan ju bero på utrymmesbrist. Vissa författare hänvisar till rabbinisk litteratur på ett till synes okritiskt sätt för att förklara praxis under första århundradet; t.ex. Joshua Schwartz ("Pilgrimage") förklarar att rabbinerna såg till att pilgrimslederna hölls rena från "gentile impurities" (t. *Ahilot* 18:3), vilket verkar anakronistiskt eftersom icke-judar var välkomna in i tempelområdet. Vidare tycker jag att kvinnor och kvinnogestaltningar inom judendomen borde fått mer utrymme. Artikeln "Women" (Tal Ilan, 1346–49a) har som underrubriker bl.a. "Heroines in Fiction" och "Women in Halakah", ämnen som borde fått varsin artikel i ljuset av det ambitiösa projektet i stort. Ett par kritiska anmärkningar: Ilan hävdar att till skillnad från rabbinisk *halakhah* är kvinnor och minderåriga förbjudna att äta av påskalammet enligt "ett fragment i grotta 4" (utan att ge en referens till 4Q265 3). Hon nämner dock inte att texten är mycket fragmentarisk och att ordet "inte" är rekonstruerat. Vidare, bland "Women in History" tar hon upp Herodias (Mark 6:14–28) utan att verka känna till att berättelsen vanligtvis ses som litterär fiktion. Artiklarna "Family" tar upp äktenskapsregler och "Family Religion" ger en mycket översiktlig framställning över familjens ställning i sektregler från Dödahavsrollarna och i rabbinisk litteratur. Ingen historisk kvinna platsar i ämneslistan över "Historical Figures" och bara Eva finns med (tillsammans med Adam) bland "Biblical Figures in Early Jewish Interpretation" (varför t.ex. inte Sara eller Mirjam?). Då Collins själv lyfter fram att forskningen om kvinnor i judendomen är både viktig och eftersatt (19) är det märkligt att redaktörerna inte brytt sig om att inkludera mer forskning om dessa.

Den tidiga judendomen med sin rika och varierande litteratur förtjänar ett eget uppslagsverk. I och med utgivningen av *Dictionary of Early Judaism* har Eerdmans gjort den bibelvetenskapliga forskningen en stor tjänst. Volymen torde vara ett standardverk över den tidiga judendomen en lång tid framöver och ha en given plats i varje bibliotek där bibelvetenskap ingår som ämne. Jag rekommenderar alla bibelvetare att dra nytta av de breda och djupa kunskaper om den tidiga judendomen som verket erbjuder.

Cecilia Wassén, Uppsala universitet

GÖRAN EIDEVALL, *Sacrificial Rhetoric in the Prophetic Literature of the Hebrew Bible*. With a foreword by Trygve N. D. Mettinger. Lampeter: The Edwin Mellen Press, 2012. Inbunden. 272 sidor. ISBN: 9780773429154. £94.95.

Två av Gamla testamentets ständigt aktuella teman, profetismen och offerkulten, möts i denna volym. Gamla testamentets profeter har i forskningen kommit att karakteriseras som samhällskritiker, de svagas förkämpar och kreativa visionärer. Inte sällan har dessa egenskaper exemplifierats genom hänvisning till profeternas

opposition till det inflytelserika prästerskapet och den av makten sanktionerade offerkulten. Liksom i andra antika traditioner så var i gamla Israel gudsdyrkan otänkbar utan offerkult. Den emellanåt kompromisslösa kritik av offerkulten, som kommer till uttryck hos profeterna i förexlisk tid (främst Hosea, Amos, Mika, Jesaja och Jeremia), har därför varit flitigt uppmärksammas inom profetforskningen, där frågan om profeternas inställning till offerkulten i huvudsak genererat två typer av svar: att profeterna förkastade offerkulten som uttryck för Jahvedyrkan, eller att profeterna kritiserade falsk offerkult men inte förkastade offerkulten i sig. Eidevalls volym tar sin utgångspunkt i denna diskussion.

Volymens nio kapitel vittnar om författarens pedagogiska talanger: bokens disposition är logisk, forskningsläget tydligt presenterat och argumentationen övertygande. I de första fem kapitlen redogör och argumenterar författaren för sina utgångspunkter. Den pågående forskningsdiskussionen om relationen mellan profeterna och prästerskapet/kulten sammanfattas i två oppositionella grupper: teorin att profeterna förkastade offerkulten *in toto* ("total rejection theory"), förespråkad främst av forskare under tidigt 1900-tal, och teorin om att profeterna kritiserade offerkulten, men enbart förkastade den verkningslösa offerkulten ("limited criticism theory"), förespråkad främst av forskare verksamma under andra hälften av 1900-talet. Eidevall evaluerar styrkor och svagheter i respektive teori och initierar själv en mellanväg: profeternas fördömande av offerkulten var både total och begränsad. Författaren själv namnger denna teori något finurligt "total but situational rejection theory" vars grundläggande idé är att profeternas kultkritik måste förstås inom ramen för deras domsförkunnelse i monarkisk tid. Med andra ord, Jahves förkastande av kulten är en konsekvens av och ett symptom på att domen är verkställd, att Jahve brutit relationen med sitt folk. Författaren lyfter fram den redaktionskritiska forskning som visar att kultkritiska texter finns främst i de profetsammanhang som talar om den monarkiska, förexliska kulten. Slutsats: Gamla testamentets profeter var i grunden positiva till offerkulten som ett uttryck för dyrkan av Jahve och talet om en tillvaro utan offerkult har av profeterna enbart brukats i syfte att understryka allvaret i den verkställda och annalkande domen, d.v.s. exilen.

I sin analys av relevanta bibeltexter i kap. 6–8 behåller Eidevall en skarp redaktionskritisk medvetenhet och kombinerar den innovativt med retoriskkritisk metodarsenal. Detta perspektiv menar författaren har fördelen att potentiell retorisk funktion av given text i dess olika historiska kontexter uppmärksammas. Med tanke på bibeltexternas natur som textmassa som växt fram under några århundranden är det ett värdefullt perspektiv. Och det är här som volymens styrka ligger. Emedan Eidevalls analys av kultkritiska texter i sig inte är ny eller omfattande leder hans historiskt finkänsliga och retoriskt medvetna perspektiv till en mer balanserad och plausibel tolkning av dessa texter. I förexlisk kontext fungerar kultkritiska utsagor som bevis på att relationen till Jahve är bruten, att domen verkställts och att ingenting är som det borde vara. Om kultkritiska utsagor läses i efterexiliskt perspektiv fungerar de som teologisk förklaring till exilens fördöelse.

Eidevall prövar sina slutsatser genom att betrakta frågan om profeternas relation till offerkulten utifrån ytterligare två perspektiv. Det första perspektivet (kap. 7) utgår ifrån ett synnerligen befogat antagande, nämligen att om profeterna i

grunden var negativa till offerkulten bör detta kunna spåras i texter som talar om en tillvaro utan offerkult. Eidevall medger att de mest radikala kultkritiska texterna såsom Amos 5:25 och Jer 7:22, och även Jes 43:22–24, talar om en tillvaro utan offerkult, men framhåller samtidigt att den fråga dessa texter svarar på är om relationen mellan folket och Jahve alls är möjlig utan offerkult och utan tempel. Tempelns förstörelse i samband med den babyloniska exilen gjorde detta problem akut. Lästa i detta perspektiv befäster dessa profettexter uppfattningen att kulten inte är ett ändamål i sig utan är ett (av flera) medel att konkretisera en välfungerande relation mellan israeliterna och Jahve. Relationen med Jahve är möjlig *trots* att möjligheten till offerkult upphört.

Det andra perspektivet (kap. 8) tar upp de profettexter som uttrycker en tydlig positiv inställning till offerkulten. De gemensamma för dessa texter, som finns spridda över den profetiska litteraturen i GT, är att de alla är sena texter, som på olika sätt talar om en framtida offerkult. De kritiska inslagen som finns är riktade mot den samtida offerkulten och vittnar därmed om en tydlig strävan att reformera offerkulten, inte avskaffa den. Återigen, denna strävan i sig vittnar om en positiv inställning till offerkulten som sådan.

Forskare kommer att välkomna denna boks slutsatser som ett friskt inslag i forskningsdebatten om profeternas verksamhet i stort och deras relation till templet och tempelkulten specifikt. Studenter kommer att ha särskild nytta av bokens saklighet och dess överskådliga presentation av både bibelvetenskapliga teorier om offer i GT och olika perspektiv på profeternas verksamhet samt profetböcker- nas tillkomst. Slutligen har denna bok även en viss betydelse för förståelsen av Gamla testamentets teologi(er). Eidevall framhåller tydligt att Gamla testamentets profeter, och än mer så Gamla testamentets författare/redaktörer, såg relationen till Jahve som central. Dramatiskt skiftande historiska omständigheter i sviterna efter den babyloniska exilen fordrade nya sätt att uttrycka denna relation. Texterna analyserade i denna volym kan ses som ett uttryck för denna förändringsprocess.

Blaženka Scheuer, Lunds universitet

MARK W. ELLIOTT, *The Heart of Biblical Theology: Providence Experienced*. Farnham: Ashgate, 2012. Inbunden. 187 sidor. ISBN: 9781409440437. £60.00.

Bibelteologi kanske inte tillhör de mest omhuldade områdena inom bibelvetenskapen. Det är också Mark W. Elliotts utgångspunkt och något som han beklagar, men han vill med sin bok ge ett preliminärt bidrag till genren.

Boken *The Heart of Biblical Theology* är – som det verkar – andra bandet i en trilogi. Den första delen är Elliotts bok från 2007, *The Reality of Biblical Theology*. Det tredje bandet har ännu inte kommit, men Elliott aviserar i föreliggande boks slutrader att ännu en volym är på gång där han ska försöka göra rättvisa åt ämnet.

The Heart of Biblical Theology består av fyra kapitel. I det första (3–36) resonerar Elliott kring frågan om teologisk tolkning av texter och denna tolknings begränsningar. Kapitlet är bland annat en genomgång av olika försök att förena bibeltolkning med systematisk teologi, och här finns också ett avsnitt om teologiska bibelkommentarer.

Det andra kapitlet (37–81) behandlar det stora intresset för receptionshistoria och nyttan av historisk bibeltolkning. Också här finns intressanta avsnitt om bibelkommentarer och en översikt över inte minst så kallade premoderna utläggningar.

Kapitel 3 (83–148) är bokens längsta och handlar om möjligheten att skriva en bibelteologi. I stora delar är detta kapitel ett slags korta och översiktliga recensioner av bibelteologier, ofta öppet värderande.

Det sista kapitlet är det minst omfattande (149–160) och antyder möjligheten att skriva en bibelteologi utifrån begreppet ”försyn” (”providence”). Men denna teologi skrivs alltså inte i detta band; det arbetet får vänta till nästa volym. Det kan också noteras att Elliott använder ordet ”försyn” i en något vidare mening än vad som ofta är vanligt.

Elliotts bok är inte helt lättläst, och den har något ofullgånget över sig, vilket kanske är naturligt med tanke på dess plats i en helhet som ännu inte är hel. Mycket av boken är en slags materialsamling, där författaren går igenom olika bibelteologiska arbeten, inklusive kommentarer, och bedömer dem. Denna genomgång är bokens styrka, och det finns i de välmatade noterna och den rika bibliografin mycket att hämta och lära sig av. Inte minst är det positivt att litteraturvalet är brett med arbeten på både tyska och engelska, något som inte alltid är självklart i dagens forskarvärld.

LarsOlov Eriksson, Johannelunds teologiska högskola

STEVEN FINE (RED.), *The Temple of Jerusalem: From Moses to the Messiah: In Honor of Professor Louis H. Feldman*. The Brill Reference Library of Judaism 29. Leiden: Brill, 2011. Inbunden. XIV + 405 sidor. ISBN: 9789004192539. €148.00.

Artiklarna i detta samlingsverk är ett resultat av en konferens vid Yeshiva University Center for Israel Studies, den 11–12 maj 2008. Samtliga artiklar reflekterar den pågående forskningen om Jerusalemtemplet genom tiderna och inom olika discipliner. Boken och konferensen, som den är baserad på, tillägnas professor Louis H. Feldman och frukterna av hans långa forskarkarriär.

Efter ett förord av bokens redaktör Steven Fine, och ”Words of Celebration” av Richard M. Joel, följer 20 artiklar om *The Temple of Jerusalem* som spänner brett från exegetik via konst och litteratur till arkeologi. Om något så illustrerar detta ett mycket brett intresse för Jerusalemtempels roll både i historien och i nutida tänkande. Artiklarna är inte uppdelade i särskilda huvuddelar, utan inleds med exegetiska perspektiv och avslutas med tempelområdets betydelse idag för arkeologin och den politiska situationen i området. Nedan följer en sammanfattning av artiklarna med kortfattade reflektioner från min sida.

Gary A. Anderson, ”Inauguration of the Tabernacle Service at Sinai”. Med utgångspunkt i Jacob Milgroms iakttagelse av en sjufaldig upprepning av formeln ”som Herren hade befallt” i Lev 8, Exod 39 och 40, analyserar Anderson hur detta mönster varierar för att strukturera färdigställandet av tabernaklet. Svaret på vad det betyder kan enligt Anderson ge oss en djupare förståelse av invignings-

gudstjänsten vid tabernaklet. Andersons slutsats är kanske inte så spännande, men ger ändå en mer detaljerad förståelse av invigningen.

Shalom E. Holtz, "God as Refuge and Temple as Refuge in the Psalms". I denna artikel undersöker Holtz beskrivningar av Gud som ett värn eller skydd i Psaltaren parallellt med beskrivningen av templet som ett värn. Holtz har valt Ps 27 som den textuella grunden för diskussionen, och blandar sedan in andra psaltartexter i studiet. Artikeln visar hur kraftfullt ett metaforiskt språk kan vara i Psaltaren. Holtz vänder inte på så många nya stenar i tolkningslandskapet, men han lyfter fram en viktig teologisk funktion med templet.

Steven Fine, "See, I Have Called by the *Renowned* Name of Bezalel, Son of Uri...': Josephus' Portrayal of the Biblical 'Architect'". Besalel är den gudomligt kallade hantverkaren av tabernaklet i Exod 31–38. I Fines artikel granskas Besalel i Josefus *Antiquitates*, eftersom personbeskrivningarna i de två primärkällorna står i skarp kontrast till varandra. Fines intressanta slutsats är att Josefus har domesticerat den bibliske arkitekten Besalel till att inte framstå som mer upphöjd än sin egen tids grekisk-romerska arkitekter. Artikeln kräver ett visst mått av expertkunskap för att helt kunna tillägnas och bedömas.

Lawrence H. Schiffman, "The Temple Scroll: A Utopian Temple Plan for Second Temple Times". Schiffman vill med sin artikel beskriva den utopiska tempelplanen i den berömda Tempelrullen och idealet som har orsakat den. Schiffman ger onekligen intressanta perspektiv, där Tempelrullens många specifikationer får en innebörd som förklarar vad som motiverade ett sällskap som Qumransekten vid Döda havet.

Miriam Ben Zeev, "From Toleration to Destruction: Roman Policy and the Jewish Temple". Frågan som Ben Zeev ställer är om romarna praktiserade en hård politisk linje mot templet i Jerusalem före sommaren 70 e.Kr., eller om det var som Josefus hävdade, att förstörelsen av templet var en olyckshändelse. Ben Zeevs översikt är bildande för den som inte har en helhetsbild av andra judiska templets historia, och ger goda skäl att inte bara "köpa" Josefus dramatiska återberättande av Jerusalemtempellets förstörelse 70 e.Kr.

Joshua Schwartz och Yehoshua Peleg, "Notes on the Virtual Reconstruction of the Herodian Period Temple and Courtyards". Schwartz och Pelegs artikel är en presentation av ett pilotprojekt döpt till "Jerusalem Reborn". Målet är att skapa en virtuell modell av Jerusalem genom alla tider. Schwartz och Pelegs presentation är ett prolegomenon och syftet är att marknadsföra projektet som ett forskningsverktyg. För att anta deras inbjudan, att kommentera och korrigera förslaget till rekonstruktion, krävs däremot en hög kunskapsnivå om Herodes tempel.

Leen Ritmeyer, "Envisioning the Sanctuaries of Israel – The Academic and Creative Process of Archaeological Model Making". Ritmeyer beskriver processen bakom att skapa en modell av Herodes tempel och tempelberg. Schwartz och Pelegs (se ovan) huvudkälla är Josefus, medan Ritmeyers källa är arkeologin runt omkring tempelberget idag. Gestaltande kunskap är till stor hjälp för forskningen, men oavsett metod är problemen som måste överkommas stora eftersom inget av Herodes tempel finns kvar idag.

Rivka Ulmer, "Construction, Destruction, and Reconstruction: The Temple in *Pesiqta Rabbati*". I denna artikel diskuterar Ulmer flera homiletiska midrashim i

Pesiqta Rabbati med fokus på templet i Jerusalem. Artikeln är en fascinerande diskussion om *Pesiqta Rabbati* utifrån ett visst perspektiv, det apokalyptiska. Det visar på templets roll och betydelse för en apokalyptisk världsbild även i rabbinisk tradition – trots templets förstörelse 70 e.Kr. Skriftens centrala betydelse för judendomens överlevnad kan således inte underskattas.

Reinhard Pummer, "The Mosaic Tabernacle as the Only Legitimate Sanctuary: The Biblical Tabernacle in Samaritanism". Inledningsvis konstaterar Pummer att tabernaklet för samaritanerna inte bara är den viktigaste helgedomen, men också den enda helgedomen. I det som följer citerar Pummer primärtexter med kommentarer, som bevis för den roll som tabernaklet har för den samaritanska trosuppfattningen. Pummers artikel gör vad den utgör sig för att göra. Alltid intressant att läsa primärtexter, istället för bara om dem.

Yaakov Elman, "Why Is There No Zoroastrian Central Temple?: A Thought Experiment". Ämnet för denna artikel är varför judendomen och zoroastrianismen, två religioner som hade teologisk samsyn i flera avseenden, avvek från varandra fullständigt när det kom till behovet av ett enda centraliserat tempel för en enda universell gudom. Elmans artikel är informativ, men en riktig slutsats på hans ursprungliga fråga saknas. Han lämnar delvis frågan i rubriken och ägnar sig i slutet enbart åt judendomens icke-behov av ett tempel för sin religion.

Frank E. Peters, "Rival Claims: Christians, Muslims, and the Jerusalem Holy Places". Vad är det som gör en stad som Jerusalem till en helig stad för både kristna och muslimer? Det tycks vara frågan som Peters söker svar på utan någon egentlig konkret slutsats. Peters konstaterar att Jerusalem förblir ett av de mest märkliga laboratorier för studier av heliga platser i det förgångna och i nutid. Peters landar i ingenting, med ett konstaterade att Jerusalem förblir en helig stad, utan att vi helt förstår varför.

Vivian B. Mann, "Imagining the Temple in Late Medieval Spanish Altarpieces". Mann redogör inledningsvis för hur judiska och kristna konstnärer i medeltida Spanien arbetade tillsammans i ateljéer som producerade altartavlor, liksom latinska och hebreiska manuskript. Mann koncentrerar sig sedan på arkitektoniska representationer i form av altartavlor skapade av både judar och kristna i spanska Aragon. Manns mycket intressanta artikel är illustrerad, ger exempel på kontextualisering och på att olika religioner kan ha utbyte av varandra.

Jonathan V. Dauber, "Images of the Temple in *Sefer ha-Bahir*". Templet i Jerusalem och Guds närvaro är ett mysterium som även diskuterades i rabbinisk litteratur. En sådan diskussion finns också i tidiga prekabbalistiska texter präglade av judisk mysticism. Efter förstörelsen av det fysiska templet förflyttades intresset bland *hekhalot*-mystikerna till det himmelska templet, vilket blir bakgrunden till Daubers analys av hur tempelsymboliken används i det pseudoepigrafiska verket *Sefer ha-Bahir*. Man måste vara insatt i de prekabbalistiska och de senare kabbalistiska texterna för att på allvar kunna pröva Daubers slutsatser.

Mordechai Z. Cohen, "Interpreting 'The Resting of the *Shekhinah*': Exegetical Implications of the Theological Debate among Maimonides, Nahmanides, and *Sefer ha-Hinnukh*". Guds närvaron i Jerusalemtemplet är ett ämnen som har diskuterats livligt inom judendomen, d.v.s. i vilken bemärkelse bor Gud i templet? Denna fråga skapade en skiljelinje mellan filosofisk och kabbalistisk judendom.

Cohen undersöker denna splittring inom judiskt tänkande och förtydligar därmed en viktig teologisk debatt inom den judiska traditionen.

Jacob J. Schacter, "Remembering the Temple: Commemoration and Catastrophe in Ashkenazi Culture". Schacter inleder med att återberätta den historiska bakgrunden till hur den tjugosjunde dagen i den hebreiska månaden Sivan blev en nationell minnesdag för förintelsen. Schacter diskuterar sedan den roll som minnet av templets förstörelse har för att påminna om tragiska händelser och katastrofer under medeltiden och i modern tid. Även om Schacters slutsatser känns som teorier, ger hans artikel insikter i det judiska tänkandet och förhållningsättet till lidande.

Matt Goldish, "Some Trends in Temple Studies from the Renaissance to the Enlightenment". Goldish inleder med frågan varför templet i Jerusalem har fascinerat både kristna och judar genom hela antiken och medeltiden efter att den förstördes. Svaret är att för båda är templet laddat med teologi. I sin avslutning sammanfattar Goldish de olika strömningarna, och konstaterar att under den tidigmoderna perioden i Europa förändrades tempelstudiet radikalt inom vissa kretsar medan det inom andra grupperingar behöll sin mystik.

Jess Olson, "'Jerusalem Rebuilt': The Temple in the Fin-de-siècle Zionist Imagination". När sionismen blev det dominerande uttrycket för judisk nationalism vid förra sekelskiftet, blev Jerusalemtemplet en stark symbol för rörelsens estetiska utveckling. Olson diskuterar Theodor Herzls roman *Altneuland* som betydelsefull för denna utveckling. Olson slutsats är att Herzls bildspråk var djupt förankrat i Centraleuropas kultursionism, där templet och speciellt dess stenar var en metafor för judisk nationalkultur och identitet.

Maya Balakirsky Katz, "Avi Yonah's Model of Second Temple Jerusalem and the Development of Israeli Visual Culture". Katz diskuterar Michael Avi Yonahs berömda tempelmodell "Holyland Model" mot bakgrund av äldre modeller från renässansen till slutet av 1800-talet. Effekterna av Avi Yonahs modell är långtgående, men Katz väljer att begränsa sig till modellens roll som symbol för judisk identitet. Katz gör på det viset en fascinerande analys av judiskt nationsbyggande och självreflektion under de senaste 50 åren.

Ann E. Killebrew, "Jerusalem During the First and Second Temple Periods: Recent Excavations and Discoveries on and near the Temple Mount". Killebrews syfte med sin artikel är att omvärdera bevisen för Jerusalemets historicitet och presenterar de större arkeologiska upptäckterna från första och andra tempelperioden i närheten av tempelberget. Artikeln bjuder mer på det senare än på det förra. Killebrews har emellertid rätt i att arkeologin hela tiden förändrar förståelsen av Jerusalem ... och att mer finns kvar i marken att upptäcka.

Robert O. Freedman, "Digging the Temple Mount: Archaeology and the Arab-Israeli Conflict from the British Mandate to the Present". Freedmans artikel är en översikt av tempelbergets/Harams moderna historia från ett politiskt perspektiv. Han placerar in konflikten om tempelplatsen mellan muslimer och judar i ett större perspektiv, där även arkeologin har utnyttjats av båda parter för politisk legitimitet. Artikeln ger en intressant överblick av en komplex historia som ännu väntar på sin lösning.

MARTIN GOODMAN, GEORGE H. VAN KOOTEN AND JACQUES T. A. G. M. VAN RUITEN (ED.), *Abraham, the Nations, and the Hagarites: Jewish, Christian, and Islamic Perspectives on Kinship with Abraham*. TBN 13. Leiden: Brill, 2010. Hardcover. XXXV + 577 pages. ISBN: 9789004188433. €180.00.

This erudite collection of articles is centred on the reception history of the brief statement in Gen 12:1–3 that through Abraham, all nations will be blessed. How did texts from the Second Temple period, as well as later Christian, Rabbinic, and Muslim texts understand and also interact with this statement? The contributors are mainly Dutch, although British, Belgian, and Israeli scholarship is also represented. The 27 articles stem from two conferences, one devoted to Abraham and Hagar, and one to Abraham and the nations, yet the resulting volume remains tightly edited.

Ed Noort, the author of the first two articles, explores the portrayal of Abraham in the Hebrew Bible. The first study highlights that neither the prophetic nor the Genesis material outside of Gen 12:1–3 portrays Abraham as a person associated with universalism and with bringing blessings to the nations. The exception is Gen 18:25 where Abraham is called to be the mediator for ‘all the earth’. Noort’s second study, focused on Gen 16 and 21, notes that while Ishmael shares key childhood experiences with Isaac and while both men will give rise to a nation, Isaac alone is Abraham’s true heir.

The subsequent nine articles discuss the relationship between Jews and Gentiles, using Gen 12:1–3 as their starting point. Jan N. Bremmer examines the ideological background of the Spartans’ claim in 1 Macc that Abraham is their ancestor, and argues that the notion of kinship between the Jews and other nations played a role in the cultural and religious debate in the second century B.C.E. Pieter W. van der Horst surveys the references to Abraham in Greek magical papyri and Greek literary sources. He concludes that (1) Gentile authors are fairly well informed and (2) Abraham is generally held in high regard. The result of Mladen Popović’s investigation of the Qumran scrolls is negative, insofar as he notes that none of the documents refer to Gen 12:1–3. This absence is not an isolated phenomenon but reflects the negative role that Gentiles play in early Jewish apocalyptic and eschatological texts. Jacques T. A. G. M. van Ruiten, exploring the rewriting of Gen 12:1–3 in *Jub.* 12:22b–24, notes the lack of perceived contradiction between this statement and the overwhelmingly negative view of the Gentiles found elsewhere in *Jubilees*. In his second article, van Ruiten highlights that in the rewriting of the Hagar-Ishmael narratives in *Jubilees* the tension between the two strands of Abraham’s family is downplayed. Phoebe Makiello notes that in Philo’s allegorical reading of Gen 12:1–3, Abraham has become a symbol of the righteous man whose virtuous mind can bring blessings upon many. Abraham P. Bos examines Philo’s depiction of Hagar as a symbol for general education which one has to study before turning to the science of philosophy, i.e., Wisdom, represented by Sarah. The final two papers in this section deal with Josephus. Martin Goodman highlights that Josephus never touches upon Abraham’s role to be a blessing for the nations, and Birgit van der Lans, focusing

on Josephus' portrayal of Ishmael as Abraham's illegitimate son, suggests that this idea, foreign to the biblical account, is influenced by Josephus' own acceptance of Roman family law.

The next five studies explore the characters of Abraham, Hagar, and Ishmael in Rabbinic thought. Moshe Lavee, focusing on Abraham's mission to the nations, notes that while the early traditions from the Land of Israel depict Abraham as a proselytizer, the later Babylonian traditions internalize the missionary activities towards the Jewish community. Joanna Weinberg likewise observes the absence of the nations in the interpretation of Gen 12:1 in the Midrash Tanhuma. The blessing in Gen 12:2, for example, is reinterpreted to apply only to Israel. Ronit Nikolsky highlights that Ishmael's play in Gen 21:9 is reinterpreted as idolatry in the Tosefta tractate *Sotah* 5-6, thus justifying his expulsion. Florentino García Martínez, studying the portrayal of Hagar and Ishmael in the *Targum Pseudo-Jonathan*, notices that while Hagar becomes a free woman, in order to prevent Abraham from fathering a slave-child, Ishmael becomes the forefather of a people of robbers. Wout van Bekkum finally discusses how the liturgical poetry from the Land of Israel in the Byzantine period incorporated non-rabbinic traditions about Abraham.

The next eleven articles examine Gen 12:1–3 etc. from the perspective of the New Testament and early Christianity. Karin B. Neutel evaluates the universality of Paul's statement in Gal 3, in dialogue with the so-called Radical New Perspective on Paul. On the same text, Birgit van der Lans argues that Paul's perspective is part of a debate about the promises made to Abraham. Paul consciously rebels against the prevalent view that Abraham's descent was contingent upon keeping the Mosaic Law. George H. van Kooten widens the discussion by showing that Paul's universalizing views can be found also in his very earliest writings (e.g. 1 Thess 2:14–16). Paul challenges not only Jewish but also Greek ideas which encouraged people to keep to their ethnic, religious customs. In his second article, van Kooten postulates that Paul's allegorization of Hagar and Sarah in Gal 4:21–31 was influenced by the Platonic-Stoic discourse on two types of citizenship. Dealing with the same text, Albert L. A. Hogeterp notes that, in a rather counter-intuitive manner, the slave Hagar is associated with Mt Sinai and the keeping of the law, while the free woman Sarah is associated with the followers of Jesus. On the same topic, Bas van Os explores the reinterpretation of Paul's allegory of Hagar and Sarah in the Gnostic *Gospel of Philip*. Here, Hagar stands for mainstream Christians while Sarah stands for the divine Wisdom. Lautaro Roig Lanzillotta also examines the Gnostic use of Abraham, with focus on the reinterpretation in the *Exegesis of the Soul* of God's command to leave the homeland in Gen 12:1 as a command to leave the earthly father and to return to the heavenly Father. Anthony Hilhorst explores the development of the terms Ishmaelites, Hagarites and Saracens in Jewish and Christian literature, and how they ultimately came to denote the Muslims. Turning to the patristic literature, Johan Leemans discusses the ways in which the allegorical interpretation of Hagar and Sarah in Philo's writings, as well as in Gal 4, is further developed in the writings of, for example, Origen and Gregory of Nyssa. Augustine Casiday looks at the use of Gen 12:1–3, with focus on Abraham's decision to leave his father's home at

God's call, in the writings of the two Latin authors John Cassian and Tiro Prosper of Aquitaine. Finally, using the ninth century apocalypse *Daniel-diegesis* as a sample text, W. J. Aerts investigates how Hagar and her sons are transformed in Byzantine literature into a symbol of the Arabs, the political enemy of the west.

The final section is devoted to Abraham and Hagar in Islamic writings. Gerald Hawting argues that the Muslim understanding of Islam as the natural and only true continuation of the 'religion of Abraham' is the result of specific historical circumstances prevalent after the Arabic conquest. The final article by Fred Leemhuis confirms the relatively late importance of Abraham in Islam. Likewise, Leemhuis notes that the figure of Hagar (Hājar) does not appear in the Qur'an. The first reference to her is found in a ninth-century text. Martin Goodman's epilogue draws the book to a close.

This book is a fascinating collection of high-quality studies and can be highly recommended.

Lena-Sofia Tiemeyer, University of Aberdeen

DERYN GUEST, *Beyond Feminist Biblical Studies. The Bible in the Modern World* 47. Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 2012. Inbunden. XIII + 192 sidor. ISBN: 9781907534621. £40.00.

CLAUDIA CAMP, *Ben Sira and the Men Who Handle Books: Gender and the Rise of Canon-Consciousness*. Hebrew Bible Monographs 50. Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 2013. Inbunden. XV + 209 sidor. ISBN: 9781907534744. £50.00.

Hur är dagsformen för den feministiska exegetiken? På vilka sätt kan den spela en central roll i det större fältet genusstudier och i vilka avseenden kan man diskutera om den har daterats? De frågorna är utgångspunkten för Deryn Guests *Beyond Feminist Biblical Studies*, som både är en granskande lägesbeskrivning och en programförklaring framåt. I ryggsäcken har Guest framför allt arbeten inom queerfältet, som redaktör för *The Queer Bible Commentary* (2006) och *When Deborah Met Jael: Lesbian Biblical Hermeneutics* (2005).

Guest tar avstamp i skiftet från Women's Studies till Gender Studies. Vad innebar namnbytet egentligen för forskningens innehåll? Blev det något mer än "add men and mix"? Form och innehåll hör som bekant ihop och här belyser Guest föredömligt de politiska aspekterna av denna förändringsprocess. Till konsekvenserna hör enligt Guest att kvinnors specifika situation kommit i skymundan och att maktaspekten av genusrelationerna tonats ned.

I detta sammanhang uppmärksammar Guest också den unika exegetiska skapelsen "gender criticism". Just inom bibelforskningen presenteras nämligen "feminist criticism" och "gender criticism" som två olika, om än relaterade ansatser (tex i Yees *Judges and Method*), där den senare lägger mer fokus på maskulinitet och sexualitet. Guest är inte alls nöjd med den rågången och har man försökt förklara distinktionen för studenter är det lätt att hålla med. Varför parallella spår när beröringspunkterna är så många?

Detta kan ha politiska förklaringsgrunder och ibland måste gamla paradigmsprängas för att det nya ska kunna utvecklas. Frågan föranleder Guest att i del två diskutera spänningen mellan feminism och queerteori (vars tidiga förespråkare

hörde hemma inom feminismen). Den bitvis hårda konflikten har gjort några saker tydliga. Queerteorins bidrag har bl.a. handlat om betydelsen av skillnader och avslöjandet av feminismens vita fläck: heterosexualiteten. Feminismens replik blev att insistera på betydelsen av materiella faktorer (allt är inte språk) samt att bevara kopplingen mellan akademi och aktivism.

För att göra skiljelinjerna ännu tydligare presenterar Guest i del tre ett "case", nämligen debatten om "profetisk pornografi". Här kan Guest visa att exegeterna inte gjorde rättvisa åt spännvidden av positioner inom feminismen. Hon demonstrerar också med stor precision hur de tidiga feministernas heteronormativa utgångspunkter får konsekvenser för vilka frågor de ställer och inte ställer. Till det man missat hör till exempel att undersöka den maskulinitet som tillskrivs Israels gud och eventuella homoerotiska komponenter i relationen mellan Jahve och folket (läs: männen). Guest efterlyser också analyser av den underliggande "sexuella ekonomi" som de "pornografiska" metaforen bygger på.

I bokens fjärde del behandlar Guest vilken plats kritiska maskulinitetsstudier (CSM) har i det exegetiska genusfältet. Problematiken är delvis densamma som för queer, men Guests kritik är här mer långtgående. Bland annat ser hon en olycklig essentialistisk tendens i att manliga forskare studerar maskuliniteten hos manliga karaktärer. Hon efterfrågar också mer av teoretisk reflektion över beröringspunkterna mellan CSM och feminism samt en större självmedvetenhet hos forskarna kring de etiska aspekterna av den egna tolkningspraktiken.

Guests slutsats är att den feministiska exegetiken fortfarande har en viktig roll att fylla om den bättre integrerar landvinningarna från queerteori och kritiska maskulinitetsstudier. Det gör man bäst genom att arbeta tillsammans under den nya beteckningen "genderqueer". Till skillnad från den gängse paraplybeteckningen Gender Studies inom humaniora och samhällsvetenskap, skulle en "genderqueer" exegetik vara tydligt förankrad i feministisk teori samtidigt som den skulle ha vidgat sökfältet och ha kastat heteronormativa barlastar över bord. Genom att skriva samman gender och queer vill Guest betona att genus har med sexualitet att göra och att analysen till sin karaktär är normkritisk. Är det en bra idé?

Låt mig först säga att Guest bidrar med ett välkommet stycke vetenskapshistoria. Efter tredje vågens feminism har genusfältet exploderat. Att identifiera de större linjerna och problematisera dessa är en viktig insats. Att ge detaljerade anvisningar om hur forskningen borde se ut anser jag vara betydligt mer problematiskt. Guest ägnar en hel del utrymme åt att kritisera den exegetiska beteckningen "gender criticism" som alltför smal. Att då lansera den ännu smalare etiketten "genderqueer" uppfattar jag både som inkonsekvent och som ett sätt att alienera exegeterna från den större forskningsgemenskapen. Den probleminventering av forskningsläget som Guest gör är både relevant och substantiell. Att genusforskningens olika grenar delvis lever separata liv begränsar resultaten. Det kritiska samtalet mellan dessa behöver definitivt intensifieras, men den av Guest föreslagna formen för detta tror jag inte på. En enda gemensam ansats riskerar att på nytt dölja den mångfald av röster som nu äntligen börjat höras. Här finns en uppenbar risk att man skapar ett mäktigt "vi" med privilegierade polisiära funktioner, även om Guest avstår från auktoritära anspråk. Ett visst mått av metodisk

reduktion kommer vi inte heller ifrån. Det ligger i sakens natur att en enskild forskare inte kan undersöka allt samtidigt. Det vore i så fall rent självbedrägeri.

En återkommande kritik från Guest är att de ideologiska positioneringarna inom queer och kritiska maskulinitetsstudier är för svaga. Men är det bara en svaghet? I problematiseringen av enkla kategorier ligger väl också en problematisering av fixerade ideologiska positioner? I slutändan argumenterar hon ändå för att det viktigaste inte är vem man är som forskare (etiketten) utan vad man gör med texterna (161). I sammanhanget framstår detta som en både självklar och överraskande kunskapsteoretisk slutsats, som Guest och andra feministiska exegeter genom historien bidragit till att kvalificera.

Claudia Camp från Texas Christian University har ägnat sin huvudsakliga forskargärning åt vishetslitteraturen och hon tillhör de som tidigt (1985) satte den "främmande kvinnan" på agendan. Hennes nya bok handlar om framväxten av kanonmedvetenhet och betydelsen av genus i denna process.

För den uppgiften är den apokryfa Jesu Syraks vishet en mycket lämplig ingång. Här skymtar embryot till den judiska kanons tredelning och texten genom-syras av vad vi idag skulle kalla genuspolitiska utspel, med lovsången till fäderna (Syr 44–49) som massivt klimax. Men hur hänger dessa båda saker ihop? Camps ambition är inte att identifiera Syraks "kvinnosyn" eller att bidra till den återkommande frågan om dess porträtt av kvinnor är erfarenhetsbaserade eller litterära karikatyrer. Huvuduppgiften är istället att belysa den större kulturella processen (kanonbildning) genom en fallstudie av Jesu Syraks vishet. Vilka ideologier är det som står på spel? Varför identifieras Torah med den personifierade kvinnliga visheten och vad har detta att göra med Syraks brottning med teodicéproblemet? Skulle vi över huvud taget haft en kanon om den inte kodats i dessa specifika genuskategorier?

Ben Sira and the Men Who Handle Books är en tesdrivande studie där varje kapitel nogsammt för argumentationsgången vidare. Viktiga teoretiska byggstenar hämtas från antropologi (religion som ett kulturellt system) och socialpsykologi ("heder och skam"-modellen). Här bör det nämnas att Camp i hög grad beaktar den kritik som riktats mot dessa modeller. Hon inleder också med en fyllig diskussion av kanonbegreppet och av skrifternas "ikoniska" funktion.

Själva undersökningen börjar med att Camp sätter in Syrak i dess samtid och i vishetstraditionen. Enligt Camp tillhörde författaren till Jesu Syraks vishet en social och ekonomisk mellanposition i en tid av maktkamp mellan olika patroner, vilket märks utifrån en ständigt oro att drabbas av skam. I detta fall bör skamkänslan inte förstås som ett individuellt misslyckande utan som ett socialt kulturellt stigma som hänger kvar också vid nästa generation. Nästa steg blir att undersöka det som låter sig kontrolleras i Syraks osäkra värld: den egna sexualiteten och det egna hushållet. Enligt Camp fungerar kvinnor och pengar i sammanhanget som överdeterminerade symboler för manlig heder. Här berör hon Syraks (ökända) misogyni, men uppehåller sig framför allt kring den implicerade författarens komplicerade genusidentitet. Hotet från kvinnorna gäller inte bara mannens egendom, utan också hans eget själv och, ytterst, minnet av hans namn inför Gud.

Motgiftet finner Syrak i kanon respektive kulten och Camp identifierar fem kontrollmekanismer som leder fram till kvinnors totala frånvaro i lovsången till

fäderna: abstraktion, avpersonifiering, domesticering, demonisering och maskulinisering. Det senare manifesteras genom att översteprästen Simon ersätter Woman Wisdom som den som gör tjänst inför Jahve. Via *critical spatial theory* visar Camp att man kan förstå boken som ett tempelbygge, en process där text auktoriserar kött och vice versa. En av Syraks mest omtalade nyheter är att visheten identifieras med Torah. Identifiering med kulten är lika viktig menar Camp, samtidigt som det också uppstår intressanta spänningar, t ex genom att Syrak presenterar sitt eget skrivande som en källa till en alternativ auktoritet i förhållande till prästerna. Ytterligare ett utvecklingssteg tas när visheten och Torah länkas samman med gudsfruktan och med författarens självmedvetande. Det radikala här är enligt Camp att det är visheten som legitimerar Torah och inte tvärtom! Liksom att författaren framträder i eget namn och ställer sig i jämnhöjd med dessa storheter. Vishetsförmedlingen och bokskrivandet kan i detta sammanhang uppfattas som en symbolisk motsvarighet till biologisk reproduktion, utan kvinnor! Anspråken på gudomlig inspiration kan också ses som ett försök att förläna evig heder åt sitt namn, vilket förutsatte inkludering i den kanon som var på väg att stängas.

Camps slutsats är att den kulturella konstruktionen av genus utgör basen för internaliseringen av kanon-medvetenhet. Materialiseringen av visheten i skrivna verk skapade möjligheten till ett perfekt och evigt ägande. Enligt Camp gäller Syraks oro framför allt kontrollen över kvinnor och förståelsen av Guds moraliska ansvarighet. Hoppet ligger i ägandet av de texter som han skapar, som kan bära hans namn till evigheten.

Låt mig säga det direkt, jag har inte gjort Camps synnerligen välargumenterade framställning rättvisa. Det märks att vi får ta del av en lång och mogen forskargärning. Teorin är inte bara relevant, utan framför allt välintegrerad med Camps eget tänkande. Här märks inga svalg mellan olika forskningstraditioner. Kritiken av andra forskare är exceptionellt nyanserad och det egna bidraget framstår därmed som än mer originellt. Därutöver är relevansfaktorn hög, inte bara för experter på Jesu Syraks vishet eller vishetslitteraturen, utan för alla med intresse för kanonbildningen och dess funktion. Allra viktigast är kanske poängen att genus spelar roll också i teologins mittfåra.

Hur står sig då Camp mot Guests kravspecifikation i *Beyond Feminist Biblical Studies*? Bra, skulle jag säga. Undersökningen av den underliggande "sexuella ekonomin" får stort utrymme. Minst lika mycket kraft ägnas åt den ängsliga författarens maskulinitet som den femininitet han begär eller tar avstånd ifrån, och det förra är på intet sätt underordnat det senare. Sexualitet behandlas utförligt och en av Camps slutsatser, att räddningen för Syrak ligger i att förflytta begäret från kvinnor till böcker, har definitivt implikationer för frågan om heteronormativitet. En specifikt queerteoretisk analys hade gjort mer av detta, men alla kan som sagt inte göra allt. Vad gäller Camp är Guests kritik på många sätt överspelad. Det hindrar inte att de båda bidrar till samtalet om vad feministisk exegetik kan och bör vara.

Mikael Larsson, Uppsala universitet

KIRSTEN MARIE HARTVIGSEN, *Prepare the Way of the Lord: Towards a Cognitive Poetic Analysis of Audience Involvement with Characters and Events in the Markan World*. BZNV 180. Berlin: de Gruyter, 2012. Hardcover. XVI + 621 pages. ISBN: 9783110253481. €139.95.

What did the audience members experience when listening to a performance of Mark's gospel? And how can we study such experiences since we do not have access to an actual first-century performance situation? The quest for a theoretical and methodological framework for analysing the involvement of audience members during an oral performance of Mark constitutes the main focus of Kirsten Marie Hartvigsen's (H.) 2009 revised dissertation supervised by David Hellholm at the University of Oslo. She explores in this study how cognitive psychology can complement insights from narrative criticism, orality criticism and performance criticism of the Gospel of Mark in order to illuminate cognitive processes of involvement.

In Part I, H. introduces the approach, aim and scope of her study (1–32). Her main objective is to develop a comprehensive theoretical framework and to explore its usefulness for contributing to a cognitive poetic commentary to Mark. H.'s point of departure is the lack of methodological reflections within the fields of narratology and performance criticism regarding the cognitive processes at work in the audience's involvement during a performance situation of a narrative. By adding a cognitive theoretical framework to the insights of narratology and performance criticism, she wishes to develop the study of audience involvement. Her analysis is based on two interrelated aspects. First, she assumes that various *textual features* in Mark facilitate audience involvement, features that can be illuminated with recourse to narratology and linguistics. Second, she argues that there are *mental constructions* that correspond to those textual features and that the study of such constructions invites interaction with discourse analysis and cognitive psychology. H.'s approach is, then, a combination of narratology and cognitive psychology.

H. has a fourfold aim with her study. She wants (i) to describe mechanisms promoting the audience's involvement with characters and events in the Markan narrative, (ii) to study the prospective emotional effects of such involvement, (iii) to explore how those mechanisms form identity and cultural memory and, finally, (iv) to incorporate her insights into a cognitive poetic commentary on Mark (2). H. situates her approach relative to previous research on performance and orality in Mark's gospel. For example, she highlights the need for exploring the *variety* of possible responses among audience members in contrast to a simplistic, homogenous implied audience (or a static community), which some scholars have posited. H. also construes Mark's narrative as a conceptual world formed by the mental representations of the audience members in contrast to the world perceived by the author or the text-external world. Moreover, she endeavours to show how performance can involve the audience through features such as identification, sound and visualization.

In Part II, H. develops a comprehensive theoretical and methodological framework for her analysis of audience involvement, a framework inspired by cognitive poetics and psychonarratology in combination with insights from narra-

tology and linguistics (33–98). Utilizing that theoretical and methodological base, H. aims to account for different levels and types of involvement with characters and events, as well as for the effects of such involvement among the audience members. Since her theoretical framework is complex, a few examples may be mentioned. First, H. addresses how the audience constructs a mental representation of a narrative as it is performed, a discussion aimed at explaining the complexity of the process and why audience members construe the narrative differently. She highlights how psychonarratology and speech act theory can be employed in order to illuminate how audience members process information during a performance event, whereas textual features (plot, focalization etc.) can be studied with narratology and linguistics. Second, H. discusses how the audience members experience the narrative world by exploring, from three angles, the concept of mimesis: how mimesis is related to performance by means of visualization, how it enables the audience to be transported to the conceptual world of the narrative through certain features that facilitate involvement, and how the audience simulates the plots of the narrative. Third, the above discussions form the point of departure for H.'s study of how the audience members processes various visual aspects of the narrative world and construct a position as invisible witnesses, side-participants or addressees, as well as how they identify with certain characters (depending, for example, on the focalization of the narrative episode). Fourth, and finally, H. addresses the narrative impact of Mark's gospel in terms of the emotions generated as well as transmission of beliefs, values and the formation, or the maintenance, of group identity.

In Part III, H. presents an outline of Mark based on narrative markers in line with her conviction that the spatial and visual organization of the Markan narrative plays a major role with regard to its structure (99–110). The heart of H.'s study is Part IV, where she offers a running commentary on audience involvement with characters and events in the entire gospel (111–524). She explores each episode in the Markan narrative utilizing the theoretical and methodological framework developed in Part II. She discusses, *inter alia*, how audience members are involved in terms of taking the position of invisible witnesses, side-participants or addressees and the effects of such involvement on the experience of the audience. H. also explores how the audience members' differing levels of knowledge of the LXX contributed to varying responses among them. H. sums up her findings in Part V, highlighting the accomplishments of applying her theoretical and methodological framework to Mark's gospel for producing a cognitive poetic commentary (525–43).

I appreciate H.'s contribution from the perspective of working within the broad field of narrative approaches to Mark's gospel. One of the benefits of her approach is the use of cognitive psychology to call attention to the *complexity* of audience involvement, which opens interesting perspectives with regard to understanding the Markan audience, since an episode could be *construed differently*, depending on the experiences or knowledge of an audience member. Her critique of other scholars' positing of a homogenous implied audience or a static community is, in my view, justified. Moreover, her combination of narratological and cognitive approaches captures the effects of the Markan narrative's linear disclo-

sure of information in a fruitful way. Lastly, her multidisciplinary framework is informative and introduces relevant concepts to the study of Mark's narrative. For example, the phenomenon of 'anomalous suspense' (52–53) sheds light on how audience members may experience uncertainty during a performance of a narrative: although they already know the denouement, the transportation of the audience into the narrative world has the effect of diminishing the influence of prior knowledge on the audience's experience of the narrative.

On the other hand, H.'s presentation of the theoretical and methodological framework is at times hard to follow because of the numerous theoretical concepts employed. Her presentation could have benefitted from using more examples from Mark's narrative showing, already in the introduction of her framework, how the theoretical concepts relate to the study of Mark. Moreover, H. could have elaborated more on how her organization of Mark's structure relates to thematically-oriented proposals of the structure of the gospel (a much-debated topic in Markan scholarship). All in all, however, H.'s study is a worthwhile project that should stimulate discussion for anyone working with Mark's gospel or with performance in antiquity.

Bim Berglund O'Reilly, Uppsala University

TOM HOLMÉN (RED.), *Jesus in Continuum*. WUNT 289. Tübingen: Mohr Siebeck, 2012. Inbunden. XXVI + 492 sidor. ISBN: 9783161506833. €129.00.

Tom Holmén var 2005–2010 koordinator för forskarseminariet "The Study of the Historical Jesus" som möts vid European Association of Biblical Studies (EABS) årliga konferens. I detta sammanhang lanserade han sin "continuum approach", en modell för att förstå den historiske Jesus i förhållande inte bara till första århundradets judendom utan också till den urkristendom som Jesus i förlängningen gav upphov till. Bidragen från den första konferensen (Dresden 2005) har tidigare publicerats som *Jesus from Judaism to Christianity: Continuum Perspectives to the Historical Jesus* (red. T. Holmén; London: T&T Clark, 2007). Föreliggande volym samlar bidrag från de två följande konferenserna (Budapest 2006 och Wien 2007). Utöver en introduktion och en längre artikel av Holmén själv innehåller den artiklar av 16 forskare från Europa, Nordamerika och Australien. Var och en av dessa artiklar tar sig en något problem inom Jesusforskningen med hjälp av "the continuum approach".

Grunddragen i modellen förklaras i Holmén's inledande "A New Introduction to the Continuum Approach". Utgångspunkten är att Jesusforskningens numera väl intrummade mantra "Jesus måste förstås inom judendomen" visserligen är korrekt men inte helt tillräckligt: Jesus måste snarare förstås både i relation till judendom och till tidig kristendom, eftersom Jesu tidigaste *Wirkungsgeschichte* inte kan undvaras som källa till kunskap om vem han var. Detta betyder förvisso inte att det råder en enkel och konsekvent kontinuitet mellan den historiske Jesus och urkristendomen; i anslutning till Gerd Theissens och Dagmar Winters plausibilitetskriterium framhåller Holmén att de första kristnas förhållande till Jesus präglades av såväl diskontinuitet som kontinuitet, precis som Jesus i förhållande till sin judiska omgivning uppvisade både likhet och vissa distinkta drag. Men,

menar Holmén, man kan inte bortse från att den tidiga kristendomen till viss del är ett utflöde av den historiske Jesu verksamhet.

Huvuddelen av boken är indelad i tre delar. "Part One: Theoretical Aspects of the Continuum" består av två artiklar som anlägger ett mer övergripande perspektiv, dels Holmén's diskussion av dissimilaritet som hermeneutisk kategori, dels Theissens studie över tendenser till universalism och radikalism i Jesu budskap och i den tidiga kristendomen. I "Part Two: Jesus Meets Christianity" fokuserar bidragen den ena av de två dimensionerna i "the continuum", förhållandet mellan Jesus och urkristendomen. Här utreder först Michael Bird relationen mellan den historiske Jesus och urkristendomens mission till icke-judar, varefter James Crossley sociologiskt söker förklara utvecklingen från en Jesus som följde mat- och renhetsföreskrifter till en urkristen rörelse som till stor del var indifferent inför sådana regler. Vidare finner man här den numera bortgångne Marvin Meyers analys av frågan om Jesu relation till Judas Iskariot med särskild hänsyn till *Judasevangeliet* samt Riemer Roukemas uppgörelse med idén att gnosislitteraturen skulle kunna vara jämbördig med eller t.o.m. överlägsen de kanoniska nytestamentliga texterna som källa till kunskap om den historiske Jesus. Först i "Part Three: Jesus from Judaism to Christianity" följer artiklarna en struktur som ger fullt uttryck för "the continuum approach"; här utreds systematiskt både de tidigjudiska och urkristna sammanhangen innan slutsatser dras om den historiske Jesus. Mary Ann Beavis inleder med att skildra Jesu förkunnelse av Gudsriket som ett uttryck för en utopisk föreställningsvärld. Därefter ägnar Darrell Bock en artikel åt att identifiera handlingar och utsagor av Jesus som väckte anstöt i hans omgivning, varpå James Charlesworth diskuterar hur Jesu uppmaning till fiendekärlek skall förstås. André Gagnés artikel handlar om hemliga läror i Qumran och *Thomasevangeliet* respektive den historiske Jesus, medan John Kloppenborg har lämnat ett bidrag om hur Jesusordet i Q 6:38 = Mark 4:24 fått en förändrad betydelse i de olika texter i vilka det återges. Efter Michael Labahns artikel om den eskatologiska förståelsen av Jesu underverk och Mary Marshalls bidrag om gästfrihetstemat i "the continuum" följer fyra avslutande studier över några teologiska teman i Jesu förkunnelse: Stanley Porter skriver om Jesus och uppståndelsen, Heikki Räisänen om Jesus och helvetet, Markus Tiwald om Jesus, Torah och templet och, slutligen, Christopher Tuckett om Jesus och sabbaten.

De individuella bidragen är överlag välskrivna. Flera av dem liknar fylliga encyklopediartiklar och kommer säkert att fungera som goda utgångspunkter för vidare studier av de problem som de behandlar. Spännvidden bland artiklarna återspeglar den bredd som finns i Jesusforskningen. Tydligt är att "the continuum approach" inte förutsätter en viss skolbildning eller rekonstruktion av den historiske Jesus. Här står Meyers rehabilitering av Judas Iskariot sida vid sida med Roukemas apologi för protoortodoxins överlägsenhet; Beavis icke-apokalyptiska utopi à la Jesus Seminar samsas med Räisänens helvetespredikant; Crossleys kritiskt socio-historiska förklaringsmodell ryms lika väl som Bocks trosvisa porträtter av Jesus som den gudomlige Herren.

Samtidigt som man gläds över denna vidsynthet kan man fundera över vilket analytiskt mervärde "the continuum approach" egentligen har om nu denna tillnärmning kan inrymma så vitt skilda perspektiv på den historiske Jesus. Flertalet

av de medverkande har tidigare i andra sammanhang skrivit om de ämnen som de behandlar här och då kommit till ungefär samma resultat som nu. Att de tillämpar "the continuum approach" verkar alltså inte förändra något större i sak. Har vi verkligen att göra med en ny teoretisk modell med implikationer för metod och resultat, eller handlar det snarare om en sorts pedagogisk modell, som hjälper forskaren att tydligare än förut presentera sin analys?

En annan fundering gäller modellens användning av "kristendomen" som analytisk kategori. Jesusforskare är sedan flera decennier tillbaka vana vid att handskas försiktigt med kategorin "judendom"; man är noga med att påpeka att första århundradets judendom var allt annat än monolitisk, att vår kunskap om olika judiska inriktningar är ofullständig o.s.v. Några av artiklarna i den här volymen påpekar att motsvarande gäller för den rörelse som här kallas "kristendom", men modellen som sådan tar kanske inte riktigt på allvar den problematik som vidlåder försöken att definiera den tidigaste "kristendomen", i synnerhet om man som i "the continuum approach" förutsätter att judendom och kristendom utgör varsin ände i ett spektrum med den historiske Jesus som den gemensamma beröringspunkten. Modellen verkar förutsätta en tämligen rätlinjig utveckling från tidig judendom via Jesus till urkristendom. Det skulle behövas en grundligare reflektion över vad det skulle betyda för modellens tillämpbarhet om t.ex. vissa "radikala" Paulusforskares teser, enligt vilka somligt av det som traditionellt betraktas som urkristendom i själva verket är helt inom ramarna för tidig judendom, skulle finnas vara riktiga.

Mina funderingar innebär inte att jag anser att volymen är dålig eller att "the continuum approach" är en förkastlig väg att gå. Tvärtom instämmer jag i Holmén's uppfattning att forskningen om den historiske Jesus i högre grad behöver ta urkristna förhållanden och övertygelser i beaktande. Att modellen kan behöva modifieras och förfinas för att än bättre fylla sitt syfte är inget märkligt. *Jesus in Continuum* är en god början och innehåller dessutom åtskilliga utmärkta bidrag.

Tobias Hägerland, Lunds universitet

FRIEDRICH W. HORN (RED.), *Paulus Handbuch*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013. Häftad. XVI + 653 sidor. ISBN: 9783161500824. €49.00.

Bokens omslagssida informerar på ett pregnant sätt om denna handboks innehåll: den presenterar människan Paulus, hans brev och teologi samt inramar detta centrum med forskningshistorien och en utblick på apostelns inflytande (tyska: "Wirkung") och reception.

Som sig bör har denna handbok en omfattande litteraturlista (55 sidor) och flera register som källor, namn, orter, forskningshistoria, ämnen. En förteckning av alla medförfattare visar att 43 av sammanlagt 44 är professorer. Författarna har valts med tanke på deras specialområden, vilket innebär att handboken ger en mycket aktuell och inträngande inblick i Paulusforskningen i dagsläget på specialistnivå. I och med att boken är på tyska är det i viss mån förståeligt att författarna liksom en stor del av den litteratur som citeras är på tyska. Det är mycket få utomtyska forskare som kommer till tals, exempelvis James D. G. Dunn, E. P. Sanders, Schalom Ben-Chorin och Heikki Räisänen. För att få en översikt över

bokens innehåll följer här en förteckning av innehållet i stort. Av särskild förtjänst är att de olika avsnitten nämner speciallitteratur till respektive fråga eller problem som behandlats.

Boken omfattar fyra huvuddelar: A. Orientering, B. Personen, C. Paulus verk, D. Paulus betydelse ("Wirkung") och reception.

(A) I första huvuddelen om *orienteringen* inleder Fr. W. Horn (kap. 1) med en sammanställning av hjälpmedel till Paulusforskningen under tre underrubriker såsom Paulus-bilder, kommentarer samt monografier. Kap. 2 behandlar *Corpus Paulinum* (Peter Arzt-Grabner) genom att redogöra för det textkritiska läget och samlingen av denna *corpus*. Det tredje kapitlet skisserar i stora drag Paulusforskningen under fyra rubriker: F. Chr. Baur (Christof Landmesser), den religionshistoriska skolan (Reinhard von Bendemann), Rudolf Bultmann och hans lärjungar (Reinhard von Bendemann), "The New Perspective on Paul" och "The New View of Paul" (Michael Bachmann) och till sist impulser från social- och religionshistoria (Manfred Lang).

(B) Den andra huvuddelen om *Paulus som person* börjar med (i) en beskrivning av problemen med en Paulus-biografi (Udo Schnelle). Sedan följer fyra kapitel som i tur och ordning tar upp (ii) den förkristna Paulus (K.-W. Niebuhr, H. Omerzu, J. Frey, T. Vegge); (iii) kallelsen och omvändelsen till hednamissionär (Bernd Kollmann); (iv) Paulus som hednamissionär. I mer eller mindre kronologisk ordning behandlas avsnitten om Paulus mellan Damaskus och Antiokia (Wolfgang Kraus); den första missionsresan (Cillier Breytenbach); apostlakonventet och den antiokenska konflikten enligt Gal 2 och Apg 15 (Christfried Böttrich); den andra och tredje missionsresan (Joseph Verheyden) samt kollekten till församlingen i Jerusalem (Friedrich W. Horn). I enlighet med det kronologiska mönstret följer *Slutet för Paulus* under två rubriker, "Paulus process enligt Apg 21–28" (Heike Omerzu) samt "Fördömmande (tyska: 'Verurteilung') eller frisläppandet och förnyad mission" (Jens Herzer). Hela denna del avslutas med en summerande utblick till Paulus som person (Eve-Marie Becker).

(C) Den tredje huvuddelen till *Paulus verk* omfattar s. 135–517 och intar således den största delen av volymen och utgör teologiskt centrum. Av utrymmesskäl måste jag begränsa mig till att nämna huvudrubriker och lyfta fram några enstaka frågor. Under kapitel ett tas under rubriken *Paulus brev* upp (i) epistolografiska grundvalar med Paulus som brevskrivare, brevens form och genre, retorik och argumentation (Peter Lampe) och brevens kronologi (Stefan Schreiber) samt (ii) Paulus autentiska brev (1 Thess, 1 och 2 Kor, Gal, Fil, Filem och Rom).

Det andra kapitlet tar på s. 227–72 itu med Paulus mission, där Wolfgang Kraus beskriver missionens början och Paulus självförståelse som apostel till hedningar. Intressant är avsnitt 5 som närmare beskriver "den paulinska missionens logistik" (Christian Strecker).

Det tredje kapitlet tar upp det som kanske väcker mest intresse, nämligen teologiska teman. Under sex rubriker försöker man täcka in de flesta teologiska frågor och begrepp som hör hemma inom Paulusforskningen. Innan man dock kommer till de direkta teologiska presentationerna inleds kapitlet med en redogörelse för de metodiska problem som en re-konstruktion av Paulus teologi på grundval av de brev vi har medför (Udo Schnelle). Nästa avsnitt tar upp frågan

om Jesus Kristus som centrum för Paulus tänkande; avsnitt 3 tar upp olika delar av en "kristologisk teologi", bl.a. rättfärdighetsläran; avsnitt fyra kommer från teologin till antropologin, där synden, kroppslighet, självförståelse, världsbild, nyskapelse och barnskap hos Gud samt frihet tas upp. Avsnitt fem tar behandlar frågan om kyrkan med underrubriker som "ecklesiologiska predikat" (Wolfgang Kraus), ecklesiologiska konceptioner, Anden som gåva, nattvarden, kyrkans etik och kyrkans relation till Israel. Det sista avsnittet i detta tredje kapitel har överskriften "Hopp" som utvecklar tankar kring uppståndelsen från de döda (Christfried Böttrich), dom och nåd (Jörg Frey).

Det fjärde kapitlet har överskriften "Strukturer" och är mera summerande med överblickar till Paulus teologiska tänkande.

Den sista huvuddelen (D) tar upp *Paulus verkningshistoria och reception*. Det är nio underrubriker, där var och siktas in sig på olika aspekter: (i) Paulusskolan och den teologiska utvecklingen i de deuteropaulinska breven (Jens Herzer); (ii) deuter- och tritopaulinska brev; (iii) Apostlagärningarnas Paulusbild; (iv) anti-paulinism och paulinism i de nytestamentliga skrifterna; (v) Paulus i de apokryfa apostlagärningarna (tyska: "Apostelakten"); (vi) Markion; (vii) brevväxlingen mellan Paulus och Seneca (Jens Schröter); (viii) Paulusapokalypser; (ix) arkeologiska och ikonografiska belägg för en tidig Paulusfromhet ("Paulusverehrung").

Som sig bör avslutas handboken med förteckningar av författarna, bilderna och litteraturen (som bara den omfattar s. 579–633) och register över texter som hänvisats till, namn, orter, forskningshistoria (med personer som förknippas med större bidrag och som börjar med Augustinus och avslutas så småningom via F. Chr. Baur och Bultmann samt J. D. G. Dunn med W. Wrede) samt ämnen.

Handboken möjliggör således en snabb överblick över forskningsläget. Den utgör därmed en utomordentlig källa för att få grundläggande information om dagsläget inom olika delområden inom Paulusforskningen. För den som sedan vill gräva vidare och fördjupa sig finns mängder av litteraturhänvisningar. När man har gått igenom denna överblick till *enbart* Paulus kan man bara instämma i Predikarens ord, "det myckna bokskrivandet tar aldrig slut" (Pred 12:12).

Walter Übelacker, Lunds universitet

JAEOUNG JEON, *The Call of Moses and the Exodus Story: A Redactional-Critical Study in Exodus 3–4 and 5–13*. FAT 2:60. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013. Häftad. XVI + 270 sidor. ISBN: 9783161527265. €69.00.

Ända sedan 1700-talet har historisk-kritisk forskning antagit att alla ojämnheter och olika texttyper i Moseböckernas berättelse beror på att många händer under en längre tid varit verksamma i komponerandet av den text vi har. Redan från början utkristalliserades flera olika modeller för hur det gått till: Urkundshypotesen (Astruc 1753), Fragmenthypotesen (Geddes 1798, 1800), Komplementhypotesen (bl.a. Ewald 1831). Genom de Wettes identifiering av Deuteronomium som ett eget verk (1806–07), identiskt med lagen som "upptäcktes" under Josias regering år 609 f.Kr., kom urkundshypotesen att vinna terräng, en utveckling som kulminerade i den välbekanta fyrkällshypotesen, i sin klassiska form associerad med forskartrion Graf-Kuenen-Wellhausen. Denna "nyare urkundshypotes", som

fördelar Pentateuken på fyra ursprungligen separata dokument eller litterära verk, J, E, D och P i denna kronologiska ordning, var praktiskt taget allena rådande under ett århundrade fram till mitten av 1970-talet även om det fanns enstaka avvikande röster. Det var dock först genom R. Rendtorffs studie från 1977, *Das Überlieferungsgeschichtliche Problem des Pentateuch*, som den klassiska fyrkällshypotesen definitivt ifrågasattes – och principiellt förkastades. Sedan dess har ingen enighet rått och en rad olika modeller har lanserats. Även de gamla hypoteserna har dammats av och presenterats i nya versioner. Den klassiska hypotesen har förvisso ännu sina företrädare men många av dessa ifrågasätter den traditionella kronologin och allting tenderar att dateras senare och ofta i annan ordning än i den klassiska modellen.

Föreliggande studie, baserad på en avhandling framlagd i Tel-Aviv 2012 av en lärjunge till E. L. Greenstein, syftar till att i någon mån se mönster i virrvarret av olika hypoteser om Pentateukens tillkomst. Jeons utgångspunkt är ett ifrågasättande av anspråken hos många forskare att deras resultat är resultatet av en specifik metod som förutsättningslöst applicerats på texten. Han utgår i stället från ”ett intryck” av att man ofta i själva verket mer eller mindre medvetet utgår från en modell av hur texten kommit till/redigerats och att metoden som skall etablera modellen som slutsats i själva verket har denna som förutsättning. Modellen bygger i sin tur på olika mer eller mindre implicita antaganden vilket gör det svårt, eller till och med meningslöst, att kritisera en modell med en annan. Resultatet är ofta ett cirkelresonemang: Pentateuken har kommit till på detta sätt eftersom den kommit till på detta sätt vilket visas genom den applicerade metoden.

Boken innehåller två huvuddelar. I *Part One: Methodological considerations* går alla viktiga pentateukstudier sedan G. von Rad igenom och karakteriseras enligt metod och modell. Jeon urskiljer fem olika modeller som lanserats som förklaring till varför vår text ser ut som den gör: 1) initial komposition, d.v.s. en originellt koncipierad framställning av en författare, 2) expansiv komposition, där en given text omformulerats flera gånger till oigenkännlighet; 3) kompositionell redaktion, där en ursprunglig text bearbetas med nytt material där dess ursprungliga karaktär ändå bevaras, 4) kombinationsredaktion, där en redaktör klippt ihop flera texter till en mer eller mindre sammanhängande text; 5) supplementär redaktion, där redaktörer utgår från en given text till vilken man tillfogar stoff från annat håll som kommentarer och klargöranden. Bland dessa representeras nr. 4 av den klassiska fyrkällshypotesen.

Jeons slutsatser efter översikten i Part One går som följer: ingen källhypotes kan läggas till grund för en metodologi. Istället måste man utgå från texten som den faktiskt ser ut. Den är kodifierad i nuvarande skick vid en specifik tidpunkt, dock är det/bör vara uppenbart för alla att den reflekterar olika varianter och källor. Även om muntliga traditioner kan förutsättas vad själva stoffet beträffar måste det dock vara den skrivna texten som primärt är föremål för analys. Den åtkomliga bakgrunden till den text vi har är således redaktionshistorisk. De enskilda bitarna kan i regel identifieras och avgränsas och ofta struktureras sinsemellan. Dock bör stor försiktighet iakttagas vid rekonstruktionen av olika redaktioner. Eftersom bitarna är väl synliga är det de man måste gå på. De är relevanta

element antingen man antar redaktionella processer av olika slag eller en enda textförfattare. I vissa fall är tillägg och kommentarer uppenbara.

Part Two: Redaction-critical analysis innehåller Jeons egen analys av Exodus 3–15 där tonvikten ligger på redaktionshistorien i enlighet med hans slutsatser i Part One. Analysen startar med kallelseberättelsen i Exodus 3 där Jeon ser tre olika varianter: "the second commission" (Exod 3:16–17 med vv. 1–8 som inledning och som fortsätter i 4:1–9 och 4:29–31); the "first commission" (3:9–15 och 4:18–31); "the third commission" (4:21–27). Orsaken till att "the first" och "the second" kommer i omvänd ordning är att "the first" är isolerad och inte uppvisar någon förbindelse med andra avsnitt medan "the second" fortsätter i 12:21–27 (*pesah*-föreskriften). Dessutom menar Jeon att "the second" har tre tillägg eller "additional layers": I, "Det osyrade brödet" (3:18–22 fortsatt i 5:20–6:1; 11:1–3; 12:35–36, 39 samt 13:3–16); II, Aronskiktet (4:10–16, 27–28) samt III, "Mose stav" (17:20b). Han finner alltså sammanlagt sex olika skikt i kallelseberättelsen där åtminstone "the second" och "the first" är självständiga varianter medan "the third" tycks förutsätta de två och är den senaste.

Detta är grundstommen i Jeons analys. Anmärkningsvärt är att han ser alla tre kallelseberättelserna som klart deuteronomistiska och att de klassiska dokumenten J och E är avförda. Grundläggande är också att han ser spår av framför allt "the second commission" och dess tillägg senare i berättelsen om Egyptens plågor. Slutligen har allt redigerats i en icke-deuteronomistisk berättande ram ("Framework") där plågornas beskrivning systematiserats i formler för att sedan kombineras med P, som Jeon ser som ett redaktionellt skikt och inte ett ursprungligt självständigt verk.

Under kallelseberättelserna och berättelsen om Egyptens plågor ligger, enligt Jeon, ett gammalt skikt, som är fragment av en berättelse om Mose i Midjan, och en konfrontation mellan farao och israeliterna, samt en plåga – utan Mose och Aron (Exod 5:3–19; 8:21–24a), till vilken även de förstföddas död hör (11:4–6, 12:29–31, 37–38).

Att Exodus 3–15 har en komplicerad bakgrund har forskningen sedan länge varit i stort sett enig om och Jeons analys verkar vid första ögonkastet inte vara något framsteg för den som söker en enkel struktur. Men hans framställning är anmärkningsvärd ur flera synpunkter. Den är föredömligt klar och välargumenterad, något som inte alltid gäller i den genre det här rör sig om. Han argumenterar omsorgsfullt och noggrant både med innehållsliga och språkliga kriterier. Den klara och välformulerade brödtextern ackompanjeras av en strid ström av fotnoter där tidigare forskares analys av enskilda passager anförs och kommenteras. Hans bild av textens struktur och historia får faktiskt en hög grad av trovärdighet.

Detta innebär självfallet inte att alla kommer att acceptera allt. Man kan t.ex. vara tveksam till om Exod 3:1–6 verkligen inte innehåller några skarvar. Att P endast är ett redaktionsskikt kommer heller inte alla att svälja. Trots detta är Jeons studie imponerande i sin klarhet och stringens. Den är en utmärkt introduktion till problemen i Pentateuken och hur en textanalys går till och kan med fördel sättas i händerna på studenter efter att de lärt sig elementa om den klassiska fyrkällshypotesen. Den är en föredömlig uppvisning av lusläsningens ädla och svåra konst.

PAUL M. JOYCE AND DIANA LIPTON, *Lamentations Through the Centuries*. Wiley-Blackwell Bible Commentary. Oxford: Wiley-Blackwell, 2013. Hardcover. XIII + 217 pages. ISBN: 9780631219781. £55.00 / €68.30.

This volume is a delightful book in a delightful series. The Wiley-Blackwell Bible Commentary series is unique in that it provides a verse-by-verse commentary of a biblical book, seen from the perspective of reception history. The current volume differs from the earlier volumes in its almost equal attention to traditional and modern critical scholarship. It also differs in structure in that each section focuses on one key interpreter, be that a biblical exegete, a novelist, a painter, or a composer. These novel aspects enhance the volume – making it eminently readable – yet it also decreases the scope of the volume. In key places, illustrations help the readers to visualize the message of Lamentations.

The Introduction deals with questions of authorship, place in the canon, and language and translations of Lamentations. The discussions are carried out in dialogue with its long interpretative tradition. For instance, the discussion of authorship explores the association between the prophet Jeremiah and Lamentations in visual art, and notes how artists from Michelangelo and Rembrandt to Doré and Chagall have depicted the prophet in mourning for Jerusalem. The Introduction further provides a brief survey of the use of Lamentations in Jewish and Christian traditions.

The next section looks in general at reception history and its philosophical and hermeneutical background, and it discusses the differences between the afterlife of a text and its reception history. Joyce and Lipton seek to place their own contribution midway between these two areas, insofar as they do not distinguish, as reception historians tend to do, between readers whose aim is to elucidate the biblical text and readers who are motivated by other interests. Moreover, they see historical-critical scholarship as one phase in the long story of the reception of the Bible, to be placed on par with other phases, rather than as a ‘kind of foundation on which reception history might be built’ (11). It is the wish of Joyce and Lipton to create a commentary that not merely catalogues earlier interpretations, but one that is open to the possibility that an earlier interpretation can give us new insight into the different meanings that the biblical text has. ‘It can shine a spotlight on biblical verses that have been dulled by familiarity; it can foreground biblical concepts and concerns that have faded over time into the background; and it can even give rise to radical new readings of difficult Hebrew terms and texts’ (18).

The ensuing commentary progresses, unit-by-unit, through the book of Lamentations. Each of the five chapters ends with a bibliography of modern, secondary literature. In contrast, the cited works of earlier authors are listed in the main text. To illustrate the style of the commentary, I have chosen to survey the discussion of the first half of chapter 2. The biblical text is cited in the authors’ English translation, followed by a longer discussion of one select key interpretation.

Lam 2:1–2 opens the floor for a discussion of Jewish responses to catastrophes. Joyce and Lipton note, following David Roskies, that Jewish writers over the ages have evoked the language and images of Lamentations in order to portray a contemporaneous catastrophe. For example, in the sixteenth century, Rabbi Nathan (Nata) ben Moses Hanover, in his work *The Abyss of Despair*,

employed the language of Lam 2:1, 2 before commencing his description of the calamities brought upon the Jewish community in Poland due to the Cossack uprising. From Hanover's perspective, the situation of the Jewish community in Poland prior to the uprising, which enjoyed good relationships with the Poles and the Cossacks, could be likened to Jerusalem and be described as the 'splendour' among 'all of Jacob's habitations'. Moreover, by echoing Lam 2:1–2, Hanover ensures that God remembers for all eternity those who died on that 'day of anger' when 'he did not remember his footstool' (Lam 2:1b).

The next section deals in a similar fashion with Lam 2:3–5. Focusing on the reference to fire in these verses, Joyce and Lipton draw attention to the use of these verses in the description of the Great Fire of London of 2–5 September 1666. In his sermon of 10 September, the Rev. Edward Stillingfleet preached to an enormous congregation at St Margaret's church, Westminster, using the words of Lamentations to describe the past catastrophe. Likewise, Thomas Brooks published a work named *London's Lamentations*, which employs the language and motifs of Lamentations, including those of Lam 2:3–5, to depict the devastation brought about by the fire.

The following section, devoted to Lam 2:7–9, reads the biblical text alongside Mesopotamian city laments. Joyce and Lipton highlight how the two sets of texts employ similar literary motifs such as desolate streets once filled with celebrating people but now filled with corpses. They also address the idea of the deity's abandonment of the destroyed city, not found in Lamentations but present in both the Mesopotamian city laments and the vision report in Ezek 8–11.

Lam 2:10 speaks of Daughter Zion who is sitting on the ground in silence, dressed in sackcloth, and of the young girls of Jerusalem who have bowed their heads to the ground. Joyce and Lipton bring the paintings of Samira Abbassy, an Iranian-born artist, into dialogue with this passage. Abbassy, drawing primarily on Islamic themes and Persian iconography, has created a painting named 'Lamentation' which features four veiled Muslim women, one of them looking at a pile of ten corpses, and with a burning car in the background. Faintly depicted above the corpses, there is a hand. Joyce and Lipton discuss how this picture evokes many themes and images from Lamentations. They also argue that Abbassy's picture, through the image of the hand, deals with the questions of responsibility and of appropriate responses to violence.

Turning to Lam 2:11–17, Joyce and Lipton explore the allusions to this pericope in Cynthia Ozick's short story *The Shawl* which is set in a concentration camp. They highlight the many points of implicit contact between the two texts, exemplified by the 'lamenting voices' of the electrified fence, the dying children (Lam 2:11–12), and the threat of cannibalism (cf. Lam 2:20). The commentary to Lam 2:13 continues with the theme of the Shoah as it interacts with the works of the Romanian-Jewish poet Paul Celan. Both Lam 2:13 and Celan underscore the lack of words to describe the indescribable, yet also the need to articulate those same experiences.

The section on Lam 2:14 which mentions false prophets turns to the concept of proof-texts, i.e., the rabbinic tradition of letting one biblical verse illuminate another. Joyce and discuss how Lam 2:14; Jer 23:13; and Ezek 13, are used as

prooftexts to Deut 1:1 by Shlomo Ephraim ben Aarons Luntschitz in his sixteenth-century homiletical Torah commentary, and what these texts can tell us about false prophecy. In particular, they stress the exegetical benefits of reading Lam 2:14 and Ezek 13:4–5 alongside one another, in light of their shared focus of poor walls which cannot withstand outside forces and their fall which leads to catastrophe.

The commentary to Lam 2 ends with a discussion of the language of Lam 1:15–16 which brings to mind the NT and the role that verse 15 plays in the context of Jesus' death on the cross in Matt 27:39, as it alludes to its imagery of by-passers who mock Jerusalem and shake their heads at her.

I thoroughly enjoyed this book. It is informative, thought-provoking, and – despite being a commentary – holds the reader's attention. It made me appreciate Lamentations in a new way. To be recommended.

Lena-Sofia Tiemeyer, University of Aberdeen

THOMAS KAZEN, *Emotions in Biblical Law: A Cognitive Science Approach*. Hebrew Bible Monographs 36. Sheffield: Sheffield-Phoenix, 2011. Hardcover. XIII + 211 pages. ISBN: 9781907534294. \$90.00.

In this study, Thomas Kazen breaks new ground by exploring the relationship between emotion and morality in the Pentateuch. The book is ambitious. Kazen pursues a primary thesis and two secondary: 1) that specific emotions undergird legal (ethical) material in the biblical legal codes, and 2) that patterns in the appearance of these emotions can shed light on the history of composition of the Pentateuch and 3) on the formation of ritual practices. Part I of the book (chs. 2–4) lays out the theoretical foundation for these arguments and Part II presents an overview of composition theories for the Pentateuch followed by four case studies of particular emotions and their appearance in moral reasoning in the Pentateuch.

Following a brief introduction in chapter 1, Kazen introduces the study of emotion and morality (ch. 2). He outlines how the relationship between reason and emotion is now understood in a much more complex and nuanced way than it once was. He further discusses the evidence that some moral feeling is genetically coded, that both biology and culture shape moral emotions, and that their adaptive value arises from social factors. These points are representative of the current study of morality in disciplines outside of theology and introduce the main authors in the field.

As a complement to the discussion of the innate and individual basis of emotion, ch. 3 considers the power of social groups to shape emotion according to cultural norms. Kazen argues that Israelite culture especially encouraged attention to purity and that the biblical material shows no hard distinction between ritual and moral impurity.

Kazen includes two more introductory chapters. Ch. 4 sketches the moral emotions disgust, empathy, fear, and “a sense of justice” that will form the basis for his case studies in Part II and ch. 5 reviews the primary theories concerning the

composition of the Pentateuch. These two chapters are largely reviews of the related literature rather than a thesis-driven discussion.

The book's principal contribution begins in ch. 6. Kazen shows nicely how the *primary* biological disgust for (fleshly) substances is gradually extended secondarily to behaviors, especially sexual acts. Here his attention to the redaction history of legal material pays off, for in the Holiness Code the description of defilement (*timme'*) and abomination (*to'evah*) is accompanied by more primary disgust triggers such as vomiting (e.g., Lev 18:24–30; 20:22–26); however, by the time of the Priestly material the *to'evah* has lost "its physical and emotional base and becomes a way to express a value judgment only" (86).

Ch. 7 identifies empathy in regulations governing "ingroup-outgroup relationships." Kazen shows that, in keeping with the socio-historical circumstances of their origins, the earliest ethical layer—the Covenant Code—appeals to empathy to fuel regulations about the treatment of resident aliens. Such appeals may be positive (like the injunction to remember their own history of minority status) or negative (the threat that failure to comply will result in one's own family will be orphaned). Kazen illustrates the importance of the "evolving exodus narrative" in generating empathy for those without power (107).

In ch. 8 Kazen chooses the tensions between the capacity for fear, expressed in xenophobia, and the capacity for empathy. As he notes, although there are numerous injunctions to avoid foreigners, fear is only very rarely invoked as motivation for the regulations. Rather, the people are instructed to banish fear in the face of their enemies (121). In contrast, the legal codes regularly arouse fear of God's punishment if the people do not welcome resident aliens (128). Thus, Kazen argues, these cases represent an interaction among emotions, all directed toward governing relations between kin, kith, and enemy.

The fourth study, on the "sense of justice" (ch. 9), focuses on the connection between rituals and interpersonal regulations that protect homeostasis and restore balance. Kazen recognizes that the impulse toward fairness is "a more complex phenomenon" than the emotions of fear, empathy, and disgust (142), but he includes it because it seems to be innate, cross-culturally stable, and adaptive. He further argues on the basis of this emotion that restitution made to God for impurities such as skin disease is of a kind with restitution made to one's neighbor for loss of life.

The concluding reflections (ch. 10) are thoughtful and expand upon the preceding chapters. In one of his most expansive inferences, Kazen considers the mixed inheritance of moral emotions bequeathed to us through a genetic code that was useful to our far distance ancestors. He observes that "[i]f authoritarian, violent, hostile, and cruel inclinations are countered in our societies, it is because their opposites are just as firmly grounded in human nature ... Hence it seems much more intelligent to work with human nature instead of against it" (168–69).

This book serves biblical studies well by introducing new and fecund material into established questions. Kazen should be commended for it. All those who venture into interdisciplinary work bear the extra responsibility of competence in another field. In this case the challenge of combining hard sciences with literary sources is deepened by the fact that science holds different epistemological prem-

ises than do the humanities. It is not surprising then that in one or two places the related scholarship is slightly misrepresented. For example Kazen attributes to E. O. Wilson the view that “no truly altruistic behavior can be based in our biology” (40). In fact, Wilson’s views are more nuanced and complex than that. Especially in ch. 8, I find Kazen’s explanation of fear to be a little too quick and perhaps too irenic. A good deal of hatred and contempt are expressed in his references. Likewise, some current scholarship suggests that the drive for fairness (ch. 9) is not an emotion but might use emotions such fear or anger to elaborate it.

Given the fact that morality is an active and changing area of research Kazen also needed courage to write such a book! But courage in scholarship is exactly why this book is important. Through it, Kazen has opened an area that has many more interesting corners to explore and even greater depth to unearth. Therefore, my remaining comments touch on the ways he has opened for further scholarship.

First, continued attention to the distinctive contribution that scientific and social scientific disciplines make to the understanding of emotion and morality will yield further insights. For example, currently numerous studies are directed toward identification moral drives, as distinct from emotions. In addition to Jonathan Haidt’s lab a number of other are studying reciprocity, lying, and fairness in very young children (Paul Bloom, Yale; Kang Lee, University of Toronto). More than one doctoral dissertation will find fodder in considering these drives, distinct from emotions.

Second, Kazen has intriguingly related emotional dynamics to textual profiles. He confesses that changes in emotional dynamics can provide only secondary evidence among the compositional debates about the legal codes (172); however, his notion of varying profiles of empathy, for instance, provides a model for richer rhetorical analysis of a wide range of texts. Many an ancient rhetorician has noted the importance of *pathos* in the construction of an argument but contemporary rhetorical readings have not yet made strong use of the “logic” of various emotions. Kazen models a way to do this.

Third, Kazen’s attention to the interplay between 1) ritual action and social codification with 2) moral and emotional drives introduces the possibilities for many studies of the intriguing relationship between ancient religion and human well-being. This area is bound to be more controversial given the culture wars that swirl around religion. Kazen’s attention to the religious-cultural elaboration and channeling of innate human capacities is useful data. The biblical material offers ample material to explore this further, especially, as Kazen notes, through ritual action.

Colleen Shantz, University of Toronto

HANS-JOSEF KLAUCK M.FL. (RED.), *Encyclopedia of the Bible and Its Reception*. Vol. 4: Birsha – Chariot of Fire. Berlin: de Gruyter, 2012. Inbunden. XXVIII sidor + 1198 spalter. ISBN: 9783110183726. €238.00.

Jag har i ett par tidigare årgångar av *SEÅ* (75 och 78) recenserat den första respektive tredje volymen av det väldiga uppslagsverket *Encyclopedia of the Bible and Its Reception*, som fortsätter utkomma med ungefär två band per år. För all-

männa synpunkter på detta uppslagsverk, mestadels av lovordande karaktär, hänvisas till dessa tidigare recensioner. Även för det fjärde bandet gäller att det är en fröjd att bläddra, att studera bilderna och att ta del av fascinerande exempel på bibliska gestalters och motivs reception i olika religioner samt i konstformer av olika slag.

Just denna volym är, på grund av alfabetiska tillfälligheter, kanske särskilt intressant för den som vill fördjupa sig i olika bibliska teman relaterade till människokroppen och seder förknippade med människolivets viktiga stadier. Här återfinns välfyllda artiklar om följande uppslagsord, från födelse, via giftermål/ceibat, till död och begravning: "Birth", "Body", "Blood", "Breasts and Womb", "Bride", "Bridegroom", "Burial" och "Celibacy". I denna recension kommer jag emellertid inte att gå in så mycket på det specifika innehållet i någon av dessa lärda exposéer. I stället tänker jag främst diskutera några frågor som ofrånkomligen aktualiseras vid genomläsning av en hel volym, men även vid mer sporadiskt bruk av densamma. Först och främst: urvalet. Vilka har principerna varit, och hur har de tillämpats i praktiken? Därefter tilldelningen av spaltutrymme. Har det gjorts på ett rimligt sätt? I anslutning till diskussionen om urval och utrymme tar jag även upp genusfrågor. Slutligen vill jag diskutera utformningen av artiklarna (rubriker, underavdelningar med mera).

Låt oss först se på urvalet av historiska personer. Ett stort antal författare, konstnärer och tonsättare finns med. Jag har inte upptäckt något uppseendeväckande fall av förbiseende. Alla de förväntade finns där: Blake och Bunyan, Bosch och Botticelli, Britten och Brahms. Till min egen oförställda glädje hittar man rentav en artikel om bluesmusikens kopplingar till det bibliska (sp. 240–42), signerad Søren Holst. Bland teologer av betydelse för bibeltexternas moderna reception finns naturligtvis Dietrich Bonhoeffer med. Däremot saknas t.ex. Emil Brunner. Varför? Bland bibelforskarna har jag särskilt svårt att uppfatta tydliga kriterier för urvalet. John Bright tillägnas en artikel, men inte Johannes Botterweck (som var utgivare, tillsammans med Helmer Ringgren, av ett annat stort och viktigt uppslagsverk, *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*).

Hunnen så här långt har läsaren möjligen gjort en intressant iakttagelse: ingen kvinna har nämnts. Detta är ett medvetet val från min sida, för att illustrera den stora obalans som råder på denna punkt i *EBR* (gissningsvis gäller detta alla volymer). En starkt bidragande orsak är principen att endast ta med avlidna personer. Det går att förstå hur redaktörerna resonerat – hur sammanfatta ett pågående författarskap eller konstskapande? Men följden blir att de senaste årtiondenas markanta ökning av kvinnor inom olika grenar av konst och vetenskap inte alls avspeglas i detta uppslagsverk! Nu får läsaren nöja sig med ett fåtal kvinnliga författare (däribland Karen Blixen och systrarna Brontë) och en enda kvinnlig exeget (Shirley Case). Förutom den massiva mansdominansen går det att skönja en tendens till överrepresentation för personer eller rörelser knutna till USA. Artister och filmskapare får endast i undantagsfall egna artiklar. I volym 4 har jag hittat två som kan räknas till denna kategori. Båda är amerikanska män: Johnny Cash och Charlie Chaplin. Intressant läsning, men man skulle gärna ha hört utgivarnas diskussion kring urvalsprinciperna här!

När det gäller fördelningen av spaltutrymmet har jag relativt få invändningar. Men varför behandlas Martin Buber så kortfattat? Eller Marc Chagall? Är det verkligen rimligt att Chaplin får klart mer utrymme än vad som tilldelas dessa båda portalgestalter inom modern judisk bibelreception tillsammans? I det stora hela tycker jag ändå redaktörerna resonerat på ett rimligt sätt när de bestämt längden för olika artiklar. Då finns det större anledning att ta upp en annan aspekt, nämligen bristen på enhetlighet inom *EBR*. Många gånger saknas avsnitt som tar upp senare reception. Det gäller ett antal bibliska orter, men även den långa exposén om synsätt på kroppar ("Body", sp. 263–303). I det förra fallet kanske motiveringen är att det inte finns tillräckligt med material om Byblos i bildkonsten eller Bosra i litteraturen, medan det i det senare fallet måste handla om det motsatta: hur avgränsa senare tiders gestaltning av bibliska kroppar? Motiveringarna må skifta, men faktum kvarstår: stora delar av *EBR* handlar inte alls om bibelreception.

Jag vill även kommentera den konkreta utformningen av artiklarna. Det är lätt att förstå att rubriker och underavdelningar, utifrån ett visst grundkoncept, måste variera från fall till fall, med hänsyn till ämnet. Men för de uppslagsord där olika delar skrivits av olika författare borde det vara värt att eftersträva en viss samordning. Om vi återigen tar "Body" som exempel så är delartiklarna för "Ancient Near East", "Hebrew Bible/Old Testament", "New Testament", "Graeco-Roman Antiquity", "Judaism", "Christianity" och "Islam" sinsemellan så olikartat disponerade och organiserade att det blir mycket svårt att göra jämförelser eller att följa utvecklingslinjer.

Avslutningsvis ett exempel på en mycket märklig miss, som tycks vara resultatet av ett medvetet val. Under uppslagsordet "Chaos" (sp. 1158–68) får läsaren ta del av främreorientalska kaosföreställningar samt värdefulla översikter över förekomsten av sådana motiv i den hebreiska bibeln och tidig judisk litteratur, t.ex. i Dödahavsrollarna. Men vi får inte veta något alls om kaosmotiv i Nya testamentet! Denna underavdelning, annars obligatorisk i *EBR*:s artiklar om sådana teman, saknas här. Vän av ordning undrar: Menar redaktörerna att NT inte innehåller något som tangerar (eller: är granne med) kaos? Vad ska vi då säga om berättelsen om hur Jesus stillar stormen eller om de olika vidunder som uppträder i Uppenbarelseboken – en bibelbok som även innehåller utsagan "och havet fanns inte mer" (21:1), som väl endast blir begriplig mot bakgrunden av mytologiska kaoskampsmotiv? Kanske segrade kaosmakterna för en gångs skull i arbetet med *EBR*-projektet. Annars tål det att upprepas att detta uppslagsverk är imponerande välordnat och att det erbjuder en fantastisk frikostig resurs till oss alla som är intresserade av bibeltexterna och deras senare öden och äventyr.

Göran Eidevall, Uppsala universitet

LEE MARTIN MCDONALD, *Formation of the Bible: The Story of the Church's Canon*. Peabody: Hendrickson, 2012. Häftad. XIV + 178 sidor. ISBN: 9781598568387. \$24.95.

Lee Martin McDonald, professor emeritus vid Acadia Divinity College i Nova Scotia, Kanada (enligt hemsidan en evangelikal, ursprungligen baptistisk utbild-

ningsinstitution), och med såväl pastorstjänst som flera kanonhistoriska publikationer bakom sig, har nu publicerat denna kortare framställning, med uttryckligt syfte att fylla en lucka i kyrkliga sammanhang. Det inomkristna perspektivet blir tydligt när författaren redan i förordet tydliggör att han inte vill bortse från Guds inverkan på kanonbildningen, men vill lyfta fram historiska fakta som kan påverka bibelförståelsen, detta som motvikt både mot bibelskepticism, som McDonald menar sig urskilja hos många nutida forskare, och mot fenomen som *Da Vinci-koden* och dess fiktiva sanningsanspråk. Boken består, efter förord och inledning, av åtta kapitel. Författaren avslutar med en sjuksidig ordlista med relevanta termer, samt fyra sidor bibliografi i urval. Insprängt i boken finns tidslinjer, tabeller och illustrationer, som underlättar lekmannens läsning av boken.

Inledningen understryker att kanonbildningen inte – vilket emellanåt antytts – syftat till att dölja kontroversiella fakta eller skrifter, men McDonald konstaterar också att kännedomen om vad som faktiskt hände ofta är bristfällig; författaren nämner det tillfälle som fick honom att styra in på kanonforskningens bana, när han som församlingspastor inte hade så många svar att ge den som frågade om tidiga utomkanoniska kristna skrifter.

Kapitlet med översikten över Bibeln fastslår Bibelns unika betydelse för kyrkorna, och skillnaderna i kanonomfattning mellan olika traditioner beskrivs på följande sätt: ”katolska, ortodoxa och protestantiska kristna är alla överens om de böcker som bildar NT och de flesta, men inte alla, som bildar GT” (13, egen övers.), varpå de deuterokanoniska skrifternas olika status nämns. Baserat på E. P. Blair återges om Bibeln att den är, a) ett bibliotek av, b) relaterade, c) över-satta, d) orientaliska, e) frälsande, och f) utvalda böcker. Beteckningarna GT/NT härleds från Jer 31 och anknyts till nattvardens instiftelse, däremot nämns inte 2 Kor 3 och frasen ”gamla förbundets skrifter” som förekommer där.

Beskrivningen, i två kapitel, av GT:s tillkomst vilar så långt detta är möjligt på den knapphändiga informationen i GT, utan att detta problematiseras. Att den framväxande kyrkan inte hade en avslutad hebreisk kanon att förhålla sig till påvisas. Att den varierande ordningen skrifterna emellan påpekas är också förtjänstfullt. Angående hypotesen att Jesus hade överfört till lärjungarna en komplett kanonlista – identisk med den blivande protestantiska kanon – kommenteras bara med att om så hade varit fallet har den listan fallit i glömska. Rimligare hade nog varit att helt avfärda hypotesen som ett uttryck för önsketänkande.

De båda kapitlen om de tidigaste kristnas heliga skrifter, och om NT:s tillkomst, inleds med att beroendet av det som kom att bli GT konstateras, men också beroendet av annan samtida judisk litteratur; det som kom att bli NT räknades först långt senare som varande på samma auktoritetsnivå. Författaren räknar med tidiga samlingar av Jesusord och gärningar, i cirkulation redan före hans död – på vilken grund sådana antaganden görs förblir dock outtalat. En blivande NT-lik skriftsamling dateras till 100-talets slut, men en diskussion om slutlig avgränsning konstateras först från 300-talet. Det nämns också att Athanasios påskbrev år 367 är den äldsta listan över just de 27 böcker som kom att bilda NT samt att denna lista recipierades av Augustinus av Hippo och ratificerades av provinskoncilier vid 300-talets slut. Författaren nämner händelser som kan ha bidragit till kanonbildningen: den diocletianska förföljelsens strävan att förstöra kristna heliga

skrifter och den nyomvända kejsar Konstantins begäran om 50 exemplar av dessa skrifter. De tidigaste stora handskrifterna kan dock innehålla både fler, färre och andra NT-skrifter än den senare kanon. Författaren anger som kriterier för att böcker skulle accepteras i kanon att böckerna skulle anses besitta apostolicitet, renlärlighet, ålder och tillämplighet.

Kapitlet om antika handskrifter informerar om skrivmaterial, bokmångfaldigande, textkritik och bibelöversättning utan logiska kullerbyttor, som den nyss nämnda ovan. King James Version avvisas, som vilande på sämre textunderlag än samtida engelska översättningar – möjligen bokens mest kontroversiella ställningstagande i förhållande till den avsedda läsekretsen – även om människor inte direkt avråds från att läsa King James Version.

Ett något förvånande intresse för konciliers kanonbeslut präglar kapitlet om kanon, koncilier och listor/kataloger: om koncilierna snarast noterade vad som användes, varför är det så angeläget att lista detta?

Redan i samband med redovisningen av kriterier för kanonbildningen ställdes frågan huruvida rätt böcker valts; frågan utgick då från att (omtvistat) paulinskt ursprung torde ha varit avgörande för att Heb godtogs som kanoniskt. Epilogen tar åter upp frågan huruvida de tidiga kyrkornas arbete med de böcker som skulle ingå i kanon och resultatet i form av kanonbildningen var den bästa. Svaret blir att så är fallet: de kanoniserade böckerna är de äldsta och de som mest tillförlitligt uttrycker de första kristnas tro och därmed är normativa för kristna idag. Huruvida en kanon i kanon kan finnas besvaras inte med mer än att författaren framhåller att det grundläggande är att lyda Guds kallelse. Frågan om hantering av bibelord om t.ex. skilsmässa, sexualitet och kvinnors roll ställs dock utan att besvaras. Att använda fasta läsordningar konstateras dock ge bredare bibel användning än läsning enbart av predikantens favorittexter.

McDonalds bok är skriven med ett uttalat syfte och fyller säkert ett folkbildningsbehov i sitt nordamerikanska evangelikala sammanhang. Jag kan däremot inte rekommendera den för en svensk läsekrets. Dels är upprepningarna tröttsamt många (så påtalas t.ex. redan på s. 17 för tredje gången att olika kristna traditioner håller sig med olika GT-kanon; de deuterokanoniska böckernas skiftande öden i kanon nämns även oräkneliga gånger senare) och dispositionen rörig (det är exempelvis oklart varför kapitlet om de gammaltestamentliga skrifternas ursprung belyses med hänvisningar till Upp och Fil), dels torde fler än jag uppfatta perspektivet som begränsande, för att uttrycka sig försiktigt. Framför allt är jag tveksam till hur många intresserade lekmän som här skulle vara beredda att läsa 200 sidor på engelska om kanonbildning, inte minst när sakinformationen kan inhämtas betydligt enklare på svenska. Det Staffan Olofsson och Thomas Kazen skriver i *Gud och det utvalda folket*, respektive den information som ges i *Jesus och de första kristna* (red. D. Mitternacht och A. Runesson), förmedlar det väsentliga, utan hypoteser grundade snarare på konfessionellt önsketänkande än på fakta.

Magnus Evertsson, Lunds universitet

VANTHANH NGUYEN, *Peter and Cornelius: A Story of Conversion and Mission*. American Society of Missiology Monograph Series 15. Eugene: Pickwick, 2012. Paperback. XVI + 193 sidor. ISBN: 9781610978484. \$23.00.

The Vietnamese-American Catholic scholar vanThanh Nguyen sets out to perform a narrative analysis of the Peter-and-Cornelius episode of Acts 10:1–11:18. Despite the fact that this is one of the most elaborate and intricately woven narratives in Luke’s work, Nguyen spends his first chapter motivating why it is to be seen as one narrative unit. Variations in vocabulary and narrative style are taken as arguments for the episode’s narrative boundaries rather than indicators of the episode’s role and relative importance within the larger narrative.

After a thorough introduction to narratological concepts such as *discourse*, *implied author* and *narratee*, Nguyen provides a detailed analysis of the discourse of the six scenes he identifies in the episode, carefully describing shifts in focalization and modes of discourse, such as the frequent shifts between mimetic and diegetic storytelling, and the multiple narrative levels created by different intradiegetic narrators. He also notes inconsistencies, for instance that the narrator indicates that Peter is interrupted in 10:44, while Peter seems to have finished his speech. In this analysis, he draws from narrative authorities like Genette, Rimmon-Kenan, Chatman, Tannehill and Funk, but does not engage them in critical dialogue. Several clarifying diagrams and tables support his exposition.

In his third chapter, Nguyen explores the significance of the episode’s geographical, temporal and socio-cultural settings. Through several analyses of place nouns and movement verbs he comes to the unsurprising conclusion that the story is about transcending traditional boundaries between Jews and Gentiles. Nguyen’s statement that most Jews considered tanners to be ritually unclean—since they worked with the hides of dead animals—restates an opinion of Talbert and Witherington that remains to be proven. The rabbinic evidence mentioned is too late to be conclusive. Nguyen notes that the slow-down of narrative time highlights the importance of this episode in the narrative, and reflects upon the relation between purity concerns and table fellowship of Jews and Gentiles.

The plot of the episode is analyzed according to a five-stage scheme borrowed from Marguerat and Bourquin and described as having both a primary climax in 10:44–46, when the Spirit falls upon the uncircumcised Gentiles, and a secondary climax in 11:15, when Peter recounts this event to the apostles in Jerusalem. Nguyen also explores the relationship between this episode and Acts 15, when the question of the Gentiles’ admission to the Church is finally put to rest.

Nguyen ponders the surprisingly large and positive treatment that is given to the character Cornelius by the narrator, and concludes that this characterization serves to emphasize the message to the intended reader to accept god-fearing Gentiles as potential Christians. He also discusses the difference between the characterization of Cornelius, made largely by direct discourse by the narrator, and of the other characters, whose traits are to be inferred from their speech and actions. Some reflections are also given about how the characters would be perceived by Jewish Christian or Gentile Christian readers.

In his sixth chapter, Nguyen depicts the role of God and the Spirit as characters of this story, and explores how Luke directs his reader to respond in faith,

preaching and mission. In this section, the line between ancient and modern readers could have been clearer. In his conclusion, Nguyen invites his own readers to look beyond ethnic boundaries in the Christianity of today, and to “engage in biblical storytelling as an effective way of teaching and preaching.”

Nguyen frequently recounts other scholars' views, but one waits in vain for him to engage with them in a fruitful dialogue. His analyses of Luke's text are placed side by side with these, and only rarely do they inform each other. His work is not driven by any particular question, but rather by a desire to apply every single available narratological tool to this particular text. The resulting treatise is not revelatory in a significant way, but can nevertheless be valuable for the teacher who wants to introduce narrative criticism to students and stimulate their use of it. Since Nguyen's book presents such a rich set of narrative tools although imperfectly applied to one of Luke's most intricate stories, it is well suited to be the starting-point of both seminary discussions and student papers.

Carl Johan Berglund, Uppsala University

TIBERIUS RATA, *The Covenant Motif in Jeremiah's Book of Comfort: Textual and Intertextual Studies of Jeremiah 30–33*. Studies in Biblical Literature 105. New York: Peter Lang, 2007. Inbunden. XII + 177 sidor. ISBN: 9780820495088. \$79.95.

Tiberius Rata har gjort en exegetisk studie av kapitel 30–33 i Jeremiaboken. En sådan studie skulle kunna vara av intresse för fler än Jeremia-specialisterna. Just denna del av Jeremia, som ofta kallas Trösteboken (“the book of comfort”), tycks nämligen ha fungerat som inspirationskälla för ett flertal nytestamentliga passager. En viktig bakgrund till det centrala begreppet ”det nya förbundet” (Luk 22:20; 1 Kor 11:25) återfinns ju i Jer 31:31. Rata har valt ett textmaterial som lämpar sig väl för en lång rad exegetiska inriktningar: t.ex. textkritik, formkritik, motivstudier, metaforanalys, traditionshistoria, profetisk teologi och ideologi, eller receptionshistoria. Vad har han då gjort med detta spännande material?

Inledningen är mycket kort (1–3). Det framgår att författaren främst intresserar sig för motivet ”covenant”, d.v.s. ”förbund” (ett i det närmaste sönderforskat begrepp). Författaren vill visa att det nya förbund som omtalas i Jer 31:31–34 å ena sidan inte omintetgör förbunden med Moses och David, samtidigt som det å andra sidan på ett självklart sätt får sin uppfyllelse i Nya testamentet. Studiens resultat presenteras här i förväg, på ett sådant sätt att läsaren misstänker att det var bestämt i förväg vad textanalysen skulle leda fram till: en bekräftelse av en konservativ kristen position. Förutom att läsaren får anledning att ifrågasätta det akademiskt legitima i Ratas projekt blir boken dessutom förutsägbar på ett tidigt stadium.

Det första kapitlet innehåller en kortfattad genomgång av den metod som främst kommer att användas, textlingvistik (5–7), med en speciell tonvikt på vad som kallas ”theme-rheme structure” (7–11). Problemet är att författaren inte klargör varför han valt denna metod, eller på vilket sätt den skulle kunna kasta nytt ljus över gamla välkända texter och teman. Några frågeställningar formuleras inte. Min gissning är att Rata gör anspråk på att använda en helt objektiv metod

för textanalys. Sammanfattningarna av det textkritiska läget (LXX contra MT, 11–16) och av tidigare Jeremiaforskning (17–28) är informativa. Men sådana sammanfattningar har redan skrivits av andra, möjligtvis med undantag för att de inte brukar ägna så stort utrymme åt pre-kritiska teologer. Ratas översikter tillför egentligen inte något nytt, de har inte ens fokus på förbundstemat. De utmynnarn inte heller i utgångspunkter inför fortsättningen. Så här bör, enligt min mening, exegetik inte bedrivas.

Inom Jeremia 30–33 har tre avsnitt valts ut för analys (motivering för texturvalet saknas dock). Textanalysen (kap. 2–4, s. 29–88) består till stor del av tabeller med hebreisk text (MT, utan ändringar, trots det textkritiska läget!) jämsides med engelsk översättning (en modifierad version av NASB?), samt av något som kallas ”syntactic analysis”. Här, i den så kallade syntaktiska analysen (31–40, 57–62, 73–80), framstår Ratas projekt som påfallande poänglöst. Vers för vers, sats för sats, serveras läsaren visdom som författaren måste ha erhållit direkt från ett datorprogram, i stil med ”Infinitival clause/Infinitival clause preceded by the conjunction ׀” (32, om Jer 31:28b, 28 c och 28e). Liksom många andra konservativa bibelforskare försöker Rata få det att se ut som om textanalys liknar naturvetenskap. Se, detta är objektiva observerbara fakta! Det stora problemet är att Rata inte använder sin syntaktiska analys till någonting. Den bara finns där. Den fyller ut många sidor i den ganska tunna boken. Insprängt finns små iakttagelser om möjliga samband med andra texter. Men då görs ingen koppling till den syntaktiska analysen.

Under rubriken ”semantic analysis” (40–45, 62–65, 80–82) ges en traditionell utläggning vers för vers, utan någon tydlig tyngdpunkt på semantik, utöver det uppenbara: innebörden i vissa ord och uttryck diskuteras. Författaren tar upp lite av varje: litterär kontext, en tänkt historisk situation, föreställningar i Främre orienten, texter från Qumran. En djupgående semantisk analys letar läsaren emellertid, trots rubriken, förgäves efter. I de avsnitt som rubriceras ”semantic analysis” finner jag faktiskt inte en enda hänvisning till ett bibelhebreiskt lexikon eller en ordboksartikel.

Den tredje avdelningen av textanalysen kallas ”pragmatic analysis”. Det är minst sagt oklart vad författaren menar med det. Situation och kontext tas ju upp redan i den semantiska analysen. Vilka pragmatiska faktorer finns då kvar att komplettera med? Mitt intryck är att Rata under denna rubrik främst ägnar sig åt en vidlyftig och godtycklig form av intertextualitet. Han associerar vidare till andra bibeltexter, utan att ange kriterier för varför just dessa texter tänks belysa Jeremiatextens pragmatiska dimension.

En annan del av analysen presenteras under rubriken ”theme-rheme structure” (51, 68–69, 85). Sammanfattningsvis får vi veta att det bara finns ett enda tema i denna del av Jeremiaboken, ”restoration”, men vi får inte veta hur författaren burit sig åt för att nå fram till detta ganska ointressanta resultat. Det framgår dessutom att texterna använder många olika ord (med vissa upprepningar) för att säga något om detta tema. Det framstår som ett mysterium att Rata kan tala om ”theme-rheme progression” i dessa textavsnitt (69). Allt påstås ju handla om samma sak. Sådan ”exegetik” för oss sannerligen inte framåt i vår strävan att nå en bättre förståelse av komplexa texter som Jeremiaboken.

Den avslutande delen av varje kapitel kallas för "theological analysis" (51–54, 70, 82–85). Detta är knappast överraskande eftersom författarens teologiska agenda skymtat igenom redan tidigare. Förvånande är det däremot att Rata kan formulera tvärsäkra slutsatser om kontinuitet respektive diskontinuitet mellan det mosaiska förbundet och det förbund som beskrivs i Jeremia 31 (52–54), eftersom detta diskuterats ytterst sporadiskt i den föregående analysen. Med tanke på att detta ska vara en akademisk bok och att författaren presenteras som "Professor of Old Testament Studies" på bokens baksida blir jag bestört över vissa passager. Halva utrymmet av den avslutande diskussionen om Jer 32:36–44 ägnas således åt fromma spekulationer om när och hur Gud tänker uppfylla sina löften. Det hela utmynnar i: "Thus, I acknowledge that even though I do not understand how, the fulfillment of the land restoration promise will have to take place in the eschaton, at Christ's second coming" (70).

Kapitel 5 och 6 (89–113) är mindre problematiska. De ägnas åt reception av profetord från Jeremia 30–33 i olika texter i Nya testamentet. Här slipper läsaren den artificiella uppdelningen i syntaktiskt, semantiskt och pragmatiskt. Det går att följa författarens resonemang, text för text. Eftersom jag inte är NT-exeget vill jag vara försiktig i mitt omdöme om den analys som görs. Vad jag kan konstatera med säkerhet är att Rata genomgående intar konservativa ståndpunkter som är förenliga med trosläran i evangeliska kretsar. Nya perspektiv på Jesus och Paulus, som betonar likheter med samtida judendom, lyser med sin frånvaro.

Boken avslutas med "Conclusions" (123–26), som bekräftar vad läsaren anade redan på s. 1–3. Rata har kommit fram till att alla förbund i Skriften är förenliga med varandra och att det nya förbund som Jeremia profeterade om blev verklighet genom Jesus Kristus, särskilt genom hans blod. Kapitlet som skulle presentera slutsatser av textanalysen kan beskrivas som en regelrätt predikan. Med tanke på att boken marknadsförs som akademisk exegetik är detta i högsta grad anmärkningsvärt.

Göran Eidevall, Uppsala universitet

ANDREW J. SCHMUTZER AND DAVID M. HOWARD JR (ED.), *The Psalms: Language for All Seasons of the Soul*. Chicago: Moody, 2013. Paperback. 288 pages. ISBN: 9780802409621. £17.99.

The Psalms: Language for All Seasons of the Soul is an anthology of quite disparate contributions, divided into five distinct sections. Most papers were read in the forum "Psalms and Hebrew Poetry Consultation" of the ETS (The Evangelical Theological Society), and are gathered with the aim to "offer a book that both trained pastors and professors of the Psalms can use as a tool" (16). The editors wish that the book would serve as a complement to exegetical assignments in seminary or upper-level college courses, and further aims to 1) celebrate the impact of the Book of Psalms on Christian (Evangelical) faith; 2) present recent research; and 3) weave together theological, literary, and canonical themes.

The first part contains three chapters focusing psalm studies in the twenty-first century. Bruce K. Waltke invites the reader into his long-standing engagement with the Book of Psalms, and emphasizes, e.g., the necessity of a devotional ap-

proach and (perhaps unexpectedly, as coming from an Evangelical) the importance of tradition. Although an interesting chapter, I would have liked some concrete examples of how claims as, e.g., “[t]o understand the divine Author the interpreter need the spiritual illumination of the Holy Spirit” actually translates into exegetical work.

Willem A. VanGemeren interacts with Psalms research by advocating a “synoptic vision” consisting of a variety of approaches, but also (as with Waltke) the history of interpretation (especially pre-critical and New Testament reception), and what he calls the “power of imagination.” Essential here is the harmonizing of (apparent) unrelated parts (of the larger canon) so that the text emerges as a coherent whole, and as for the imagination, the aim is to be drawn into the world of the text so that “the human and the divine word” are brought together. Bruggemann is mentioned only in passing, although his view on how imagination situates the text within the interpretive processes of the faithful community could have greatly contributed to VanGemeren’s argument.

Last, C. Hassell Bullock wants to resituate the Book of Psalms in the life of the church, perhaps seen clearest in his discussion of private and corporate appreciation of the psalms, as well as his assessment of the need for lament, although the latter fails to notice the very core of the psalmist’s cry: his innocence. Unfortunately, the overall impression of the chapter is weakened by the lack of any clear structure.

Part 2 focuses on psalms of praise. Francis X. Kimmit introduces Ps 46 in a commentary fashion, briefly discussing questions of genre and structure, followed by a commentary and a re-contextualization. Overall, I would have wished for a more careful *Auseinandersetzung* with Psalms commentaries, as well as a clear introduction.

Robert B. Christolm Jr. discusses the apparent suppression of the *Chaoskampf* motif in psalms of praise, as compared to Ps 74 and 89, and makes a good case for the idea that psalms of praise bear witness of YHWH creating without opposition. While chaos monsters seem to arise from their slumber in lament psalms, they regain their proper demythologized (or historicized) place in psalms of praise.

Closing Part 2 is Andrew J. Schmutzer who convincingly shows that Ps 91 was used in apotropaic practice at an early time.

Part 3 focuses on lament psalms, where Michael E. Travers first inquires into the “paradox of praise in confession of sin.” Focusing on Pss 51 and 32, he argues that “when the speaker’s sin is forgiven, he praises the merciful God who has restored him to fellowship,” a conclusion that, in light of his own investigation, should be somewhat modified as not to render the relation confession–praise exclusively temporal but rather intrinsically interwoven.

Walter C. Kaiser Jr. compares Lamentations with lament psalms and suggests that they have in common a general purpose of giving voice to suffering. Certainly a correct observation, it would have been interesting if he would have addressed differences more in depth, and perhaps also expanded on the theology of lament psalms.

Allen P. Ross discusses God's hiddenness, forgetfulness, forsakenness and even hostility in lament psalms and makes the important observation that the psalmist here often seeks action, not primarily answers. So put, lament psalms can be seen as the voice of faith, and Ross states that the awareness of God's hiddenness is not to be seen as the end, but rather "at the center of the undertaking of God's nature and plan" (141). The chapter is well argued, and the canonical lens through which these psalms are appropriated to contemporary suffering is surely commendable, although the suggestion that the description of distress in Ps 80 serves as an admission of guilt is unconvincing.

Next, Daniel J. Estes seeks to understand the process by which the psalmist's pain transforms into praise. A survey on several recurrent formulations in lament psalms, as well as some psalms of trust leads to the convincing conclusion that the transformation is not primarily a result of external (priestly) intervention, but rather connected to the meditation of the psalmist upon YHWH's works, character, etc. It is thus a theological reorientation, reshaping the psalmist's perspective.

Randall X. Gauthier concludes Part 3 with a chapter dealing with the theological *Tendenz* of LXX Ps 54, as compared to the Masoretic text.

Part 4 consists of four chapters dealing with canonical readings of the Book of Psalms. Robert L. Cole argues that Pss 1–2 function as an integrated introduction, and based on adduced connections between the two Psalms, as well as an "ancient recognition," Cole rejects that form-critical categories have any bearing on the discussion of Pss 1–2 as introduction and claims that they should be interpreted together. While well argued, much work remains to show that the editors in fact intended such a joint reading. For one, the early traditions are not so unanimous as presented here.

David M. Howard Jr. and Michael K. Snearly continue on a similar line of inquiry in their contributions. Howard Jr. expands on Pss 1–2, arguing that they, as introduction, sound the "keynotes for themes found throughout the rest of the Psalter" (200), namely, God's kingdom, and Snearly argues that book 5 of the Book of Psalms has an intended theological function connected to an overall story line. Although both provide clear presentations of insights gained from canonical readings, there are some fundamental difficulties with such a view, especially as to the relating of diachronic considerations to synchronic ditto, and the argument for an intended story line throughout the Book of Psalms is quite unconvincing.

Tremper Longman III concludes Part 4 with a discussion on Psalm 150 as a conclusion to the Book of Psalms, a psalm exhorting the community to praise YHWH, a worship that "extends beyond the present into the future even after leaving the sanctuary" (227), painting an interesting contrast to the introduction in Ps 1.

The last part of the book gathers four sermons under the (somewhat misguided) heading "Communicating the Psalms." Mark D. Futato preaches Pss 16 and 23, David A. Ridder Ps 84, David M. Howard Jr. Ps 88, and John Piper contributes with a missions sermon vaguely connected to Ps 117.

To conclude, I would argue that the book is better suited for trained pastors than professors. Very few of the chapters are cutting edge research, many have an introductory character, while most have the life of the (Evangelical) church in

view. But even as a pastor, I would have wished for more concrete examples as to how the contributors envisage, e.g., lament psalms to be appropriated. Unfortunately, many of the contributions moved too quickly from detailed exegesis to synthesizing, resulting in a lack of precision in both.

David Willgren, Lund University

JENS SCHRÖTER, *From Jesus to the New Testament: Early Christian Theology and the Origin of the New Testament Canon*. Trans. Wayne Coppins. MBSEC 1. Waco: Baylor University Press; Tübingen: Mohr Siebeck, 2013. Hardback. XIV + 417 pages. ISBN: 9781602588226. \$59.95.

This volume by Jens Schröter inaugurates the series Baylor-Mohr Siebeck Studies in Early Christianity (MBSEC), which, according to the editors' introduction, "aims to facilitate increased dialogue between German and Anglophone scholarship by making recent German research available in English translation" (xi)—a most praiseworthy initiative. As the first German work to be translated, the series editors have chosen Jens Schröter, *Von Jesus zum Neuen Testament: Studien zur urchristlichen Theologiegeschichte und zur Entstehung des neutestamentlichen Kanons* (WUNT I, 204; Tübingen: Mohr Siebeck, 2007). The editors' introduction informs us that the translator, Wayne Coppins, has chosen to translate key terminology close to German idioms, in order to facilitate cross-language dialogue. I find this translation strategy functional, since most non-German scholars in biblical studies read at least some German even if they are more fluent in English.

The scope of Schröter's volume is grand and not easily pinpointed. In the first few pages, it is variously described as (a) tracing "the historical rationale for the development of the Christian Canon" (iv), (b) understanding "the emergence of the Christian view of history" (xii), (c) setting "important early Christian concepts in relation to each other [...] to illuminate the relation between relationship between the diversity and theological unity of the New Testament" (xiii), and (d) asking "what the Christian understanding of reality is founded on" (xiii), just to give a few examples. And the volume indeed discusses all of the above. This is perhaps both the greatest strength and the greatest problem of the volume. The vast scope of the volume sometimes becomes problematic, because the reader is often left a bit bewildered about how the argument of each chapter contributes to the overarching goal(s) of the volume. Sometimes it is apparent that the volume consists of a number of disparate studies "written between 2000 and 2006" that have subsequently been "revised and coordinated with one another" (xiii). Nevertheless, the integrative ambition of the volume is also what makes it a genuine scholarly contribution to important hermeneutical problems in the field of New Testament studies. Schröter is impressively at home in the history of scholarship on hermeneutics, historiography, and New Testament studies, which allows him to guide the reader to well-balanced methodological conclusions and show how hermeneutical problems that are often treated separately are connected.

The first part discusses what a historian does when s/he writes history. After an exposé through hermeneutical developments in the humanities during the last

century, he concludes that the line between fiction and history is dissolving. History is always narrated as meaningful chains of events, just like fiction, in order to be relevant from the perspective of the historian.

The second part consists of a number of *Einzelstudien* of Jesus, Paul and Luke, where the hermeneutical insights from part one are applied. Scholarly insights into the hermeneutics of history, Schröter argues, have implication for the epistemological status of research on for example the historical Jesus. Its results can only be apprehensions from a certain horizon, never objective. The realization that all historians write to understand history from their horizon makes the relation between early Christian writers of history and the present day historians more equal than modern scholarship usually acknowledges, since ancient and modern history writers alike share the condition that the historian comprehends history as a meaning-signifying narrative. The fact that the early church wrote history in a way that was relevant to them does not automatically answer the question of referentiality to the events of the past in the negative. The second part of the volume also deals with a large number of other topics that cannot be rehearsed here, but I especially appreciate the chapter on how Paul formulates Christology through multiple metaphors and Schröter's conclusion that Paul's Christological imagery was simultaneously a creation of a social reality "in Christ."

Luke-Acts plays a pivotal role in the emergence of Christianity and the formation of the New Testament canon, according to Schröter, and the Lucan *Doppelwerk* is therefore treated in several chapters in both part two and three of the volume. Schröter's hypothesis is that Acts had influence beyond what was intended by Luke's composition of Luke-Acts. Acts is the first attempt by a Christian to formulate the movement's own history, and thus represents a decisive moment in Christianity's gradual definition of itself as a movement with a distinctive history of its own. Moreover, when Acts was placed side by side with the Gospels and the Pauline letters, Acts functioned to integrate the theology of the Gospels with the theology of Paul. Finally, Acts gave apostolic legitimacy to Paul, Peter, John, and James, and thus had an impact on which texts were to become included in the canon.

Parts three and four deal with the formation of a canon and to what extent the historical process of canon formation has led to a result that allows us to talk about a theology of the New Testament. Schröter emphasizes a dialectic historical development where authoritative texts gave rise to confessions and demarcations from "heretics," while at the same time conflicts about teachings and emerging confessions influenced the canonical status of various early Christian texts. Schröter ends up with a conclusion quite similar to that of Gerd Theissen (*A Theology of Primitive Christian Religion*; London: SCM Press, 1999): There is no denying that there is indeed a multitude of theologies in the New Testament canon, but the processes of demarcation that led to the evolution of the canon have created a canon which on the whole captures the most fundamental convictions of the emerging Christian movement. Theissen's conceptual clarity on this issue outshines Schröter's, though. Moreover, just like Breward Childs (*Biblical Theology of the Old and New Testaments*; Minneapolis: Augsburg Fortress, 1993)—not referred in this volume—Schröter argues that the composition of a canon is theo-

logical work in its own right and that when a number of texts are put side by side in a canon they say more together than if they are on their own.

In sum, this volume is fascinating and a worthy inaugural volume to the new MBSEC series. I wish I had been given it to read during my own doctoral studies, since it would have fast-tracked my insights into a number of hermeneutical problems that are central to New Testament studies.

Rikard Roitto, Stockholm School of Theology

JENS SCHRÖTER OCH JÜRGEN K. ZANGENBERG (RED.), *Texte zur Umwelt des Neuen Testaments*. 3:e upplagan. UTB 3663. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013. Häftad. XXXVI + 826 sidor. ISBN: 9783825236632. €39.99.

Denna textsamling går tillbaka på en översättning av en samling texter som ursprungligen C. K. Barrett ombesörjde och som kom ut på engelska i en första upplaga 1956 och en andra 1986. Den första upplagan översatte Carsten Colpe 1959. Denna utkom sedan i en andra och utvidgad upplaga 1991 (utg. Claus-Jürgen Thornton).

Målet med en dylik dokumentation av texter från NT:s omvärld är att illustrera den "litterära, kulturella, religiösa och sociala kontexten inom den första kristendomen" (vii). Texterna är tänkta att inspirera och motivera ett närmare textstudium – helst på originalspråket. Volymen utgör således en samling av viktiga källor till studiet av Nya testamentet. Man avstår från att kommentera texterna. Det hade väsentligt inkräktat på omfånget av själva texterna. Det finns dock tematiska introduktioner till de olika kapitlen samt informationsrutor till viktiga personer och händelser som tillhandahåller koncisa bakgrundskunskaper. Extra litteraturhänvisningar efter de olika avsnitten är dessutom en stor hjälp för den som vill fördjupa sig i ett visst ämne. Texterna är hämtade från den hellenistisk-romerska judendomen, den grekisk-romerska antiken och den framväxande kristendomen.

Volymen är på 826 sidor och för att få en överblick över denna mängd av texter finns det två olika innehållsregister, där den första ger en översikt över de sex stora indelningarna av texterna, medan den andra, på inte mindre än 26 sidor, är en detaljerad innehållsförteckning. De sex stora övergripande delarna har följande rubriker:

Kap I: *Historiska utvecklingar*. Här tillhandahålls under avsnitt (A) den hellenistisk-romerska historien från Alexander den store till Hadrianus. Underavdelningen (B) innehåller sedan texter från judendomens historia under den hellenistisk-romerska tiden. Detta avsnitt är i sin tur indelat i 1. judendomen i Palestina, 2. diasporajudendomen och 3. judendomens utveckling efter år 70.

Kap II: *Rättsliga, ekonomiska och sociala förhållanden*.

Kap III: *Filosofi*. Kapitlet tar upp A. Platon och mellanplatonism; B. aristotelik och filosofisk skepsis; C. Epikuros och hans skola; D. stoan; E. pytagoreisk filosofi och etik.

Kap IV: *Grekisk-romersk religiositet*.

Kap V: *Judisk religion under den hellenistiska tiden* med bl.a. grupper och strömningar inom den palestinsiska judendomen; teologi och fromhet inom diasporajudendomen samt den framväxande rabbiniska judendomen.

Kap VI: *Gnosis*. Efter en introduktion (685–91), som innehåller en lista över Nag Hammadi-skrifterna och en informationsruta till ”Gattungen der Nag-Hammadi-Schriften”, följer sex underavdelningar för gnosis, med bl.a. Mani och manikeism, mandeiska texter, Corpus Hermeticum och Jesus i gnostiska texter.

Den stora vinsten med denna textsamling är att man inte behöver ha ett helt bibliotek av textutgåvor i sitt hem utan har tillgång till många källor som hjälp vid studiet av nytestamentliga texter. Det är självklart att detta urval inte täcker alla behov, men de valda texterna ger en mycket bra inblick i vad som försiggick i Nya testamentets omvärld och under den tid som själva NT tillkom. Introduktionerna till kapitlen är mycket lättlästa, informativa och därmed lärorika. Dessa kompletteras på ett förtjänstfullt sätt av informationsrutorna som är skrivna i två spalter och i ett annat textformat så att dessa är lätta att skilja från själva texterna. Jag ska nämna tre exempel på sådana informationsrutor för att åskådliggöra vilken typ av information som avses. En sådan informationsruta på knappt två sidor är ”Alexander den store – person och myt”, som på ett komprimerat sätt informerar om den väsentliga bakgrundskunskapen beträffande denna viktiga person. För den som vill fördjupa sig nämns sedan sex monografier om Alexander, där fyra av dessa har utkommit mellan 2006 och 2009. Ett annat exempel på dylika informationsrutor är ”Stoa” (279), som på en sida – inklusive tre monografier som litteratur för vidare studium – ger en överblick över såväl den äldre som den yngre stoa. Ett tredje exempel är ”synagogan”, som definierar själva ordet, beskriver oklarheten beträffande ursprunget, själva byggandet av synagogor, byggnadernas inre och liturgin i synagogorna, som vi vet lite om. Fem litteraturhänvisningar nämner förtjänstfullt två svenska arbeten, dels *The Ancient Synagogue from Its Origins until 200 C.E.* (red. B. Olsson och M. Zetterholm; Stockholm 2003), och dels *The Ancient Synagogue from Its Origins to 200 C.E.: A Source Book* (red. A. Runesson, D. D. Binder och B. Olsson; Leiden 2008).

Litteraturförteckningen följer de teman som kapitlen anger och är genomgående indelade i 1) Antika källor och översättningar; 2) Sekundärlitteratur och samlingsverk.

Registren omfattar 38 sidor och tar upp A. Bibeln (GT inklusive apokryfer och pseudepigrapher samt NT); B. tidig judisk litteratur (Filon, Josefus, ytterligare judisk-hellenistisk litteratur, Qumran och rabbiniska skrifter); C. icke-litterära texter som papyrer och inskrifter; D. pagan grekisk och romersk litteratur; E. den antika kristendomen; F. gnostiska skrifter (Nag Hammadi och ytterligare skrifter). Till detta kommer även ett register över antika författare och ämnen, som behandlats antingen under respektive antik författare, eller som eget ämne, som till exempel ”eskatologi”, som man då kan se avhandlas på s. 568–602. Dessutom hänvisas till ordet ”dom” (tyska ”Gericht”). Underavdelningar är sedan: utkorelsen, herravälde, människoson, Messias, Filon, rabbiner, uppståndelse och uppväckande från de döda, förvandling, veckoapokalyps.

Sammanlagt är denna textsamling av stort värde för förståelsen av de tankar och den politiska, kulturella, sociala och religiösa värld som den textsamling, som

vi i dag kallar för Nya testamentet är en del av. Introduktioner och litteraturhänvisningar, som jag redan nämnt inledningsvis, är dessutom utmärkta utgångspunkter för att fördjupa sig i diverse frågor och problem.

Walter Übelacker, Lunds universitet

NAOMI STEINBERG, *The World of the Child in the Hebrew Bible*. Hebrew Bible Monographs 51. Sheffield: Sheffield Phoenix, 2013. Inbunden. XXV + 146 sidor. ISBN: 9781907534768. £50.00.

Naomi Steinbergs forskning har inriktning mot frågor om släktskap, kön och social organisering i det gamla Israel. För flertalet är hon kanske mest känd som den som introducerar ”social scientific criticism” i *Judges and Method* och feministisk analys i nya *Methods for Exodus* (2010).

The World of the Child innebär en viss nyorientering för Steinberg, samtidigt som kontinuiteten bakåt är tydlig. Nu går hon in i det framväxande fältet Childhood studies och frågar vem som räknades som ”barn” i Israel och hur man tänkte och förstod fenomenet ”barndom”. Fanns det över huvud taget något sådant i israelitens föreställningsvärld och hur avgränsades den i så fall (kronologiskt, socialt, juridiskt etc.)? Metodiskt använder hon en mix av vad hon kallar ”traditionell” exegetik och sociologi, med tvärkulturella jämförelser som en viktig komponent.

Undersökningen inleds med en diskussion av moderna definitioner av barn och fortsätter med en genomgång av de hebreiska nyckeltermerna *na'ar* och *yeled*. Vad gäller familjestrukturen i det förexiliska Israel, konstaterar Steinberg att *bet av* är den primära enheten och hon berör också de riter som signalerar fasväxling i livscykel (omskärelse, avvänjning, äktenskap) och som därmed kan markera början och slutet på ”barndomen”. Därefter analyseras tre texter. Angående Gen 21 visar Steinberg på den stora betydelsen av moderns status och av familjeformen (monogami, polygami) för förståelsen av vad ett barn är. Isaks och Ismaels barndomar är som bekant väsensskilda, trots att de lever i samma familj. Steinberg ser 1 Sam 1 som ett exempel på ”child abandonment” och lyfter fram de ekonomiska och institutionella aspekterna på Hannas löfte. Lagen om ersättning vid missfall i förbunds boken (Exod 21:22–25) bildar utgångspunkt för frågan om fostret är ett liv (i juridisk mening) och på detta svarar Steinberg emfatiskt nej. Till slutsatserna hör att barnet i det gamla Israel framför allt definierades som en ekonomisk resurs för fadern. Hon hävdar vidare att barndomen inte går att avgränsa åldersmässigt, men däremot som en distinkt fas i livscykel. Enligt Steinberg ansågs man lämna barndomen först när man fick egna barn, vilket för flickor kunde betyda tidiga tonår men för pojkar dröja till efter 30. Författaren konstaterar också att Bibelns texter inte gestaltar ett särskilt barnvänligt samhälle och att kontrasten till vår egen tid är monumental.

Steinberg visar fram ett resultat som är intressant, och *The World of the Child* är ett av de första exegetiska arbetena på anglo-saxiskt område inom fältet Childhood studies. Boken adresserar en kunskapslucka i forskningen, men lever tyvärr inte upp till förväntningarna. Jag ska förklara varför.

Steinberg går ut hårt och kapar tidigare forskning vid fotknölna. Problemet enligt henne är att man använt vår tids barnsyn som måttstock och därmed gjort sig skyldig till förvanskning av materialet. Alla föregångare avfärdas i en fotnot (xiv n. 12) och därmed blir kritiken så kategorisk att den inte går att ta på allvar. Exempelvis är Bunges stora antologi (2008) allt annat än enhetlig i detta avseende. Dessutom förbiser Steinberg tidigare judisk och tysk forskning. Mest besvärande är dock att hon själv begår exakt samma misstag som hon kritiserar hos andra. Kapitlet om Samuel mynnar ut i slutsatsen att han "övergavs" med FN:s barnkonvention som explicit bedömningsgrund (125). Kapitlet om lagmaterialet tar sin utgångspunkt i en fråga från den amerikanska abortdebatten (när börjar livet?). Från inledning till slutkapitel görs ideliga jämförelser med amerikansk dagspolitik och föräldrapraktik. Steinberg hamrar in det till synes självklara, att barndom skiftar i olika kulturer och epoker, eller att dagens "sentimentalisering" av barndomen inte är en universell sanning. Finns det någon som trodde det och var det inte detta som skulle undvikas?

Med tanke på Steinbergs medverkan i flera metodböcker är hennes eget tillvägagångssätt anmärkningsvärt ogenomskinligt. Hon konstaterar att hon använder en mix av metoder, men förklarar inte hur dessa hänger ihop eller kompletterar varandra. Allra otydligast framstår den återkommande hänvisningen till "cross-cultural data", ofta helt utan vidare förklaringar. Vad säger det i sig självt, om forskaren inte redogör för vägen till sina slutsatser? Steinberg är överlag knapphändig med argument, till förmån för upprepning av centrala teser.

Detsamma gäller undersökningens övergripande struktur där det inte framgår klart hur delarna hänger ihop. Varför väljer Steinberg just dessa tre bibeltexter för analys? Mitt intryck är att de fungerar som illustrationer av hennes tes snarare än att vara byggstenar i en systematisk materialgenomgång. Och varför behandlar hon bara två termer ur det stora semantiska fältet "barn"? Det beslutet motiveras inte och följs inte heller konsekvent. Här är Steinberg långt ifrån uttömmande, vilket rimmar illa med hennes inledande anspråk.

Jag brukar inte anmärka på korrekturfel, men i ett fall blir det häpnadsväckande. Det gäller tabellen för friköp av gåvor till Israels gud i Lev 27, som specificeras i enlighet med ålder och kön (77). Här har Steinberg lyckats blanda ihop summorna för män och kvinnor, så att det högre beloppet konsekvent anges för kvinnorna! Exemplet ger också en antydning om författarens argumentationsteknik. Eftersom segmentet 5–20 år inte bryts ner i mindre kategorier, drar Steinberg slutsatsen att hela listan inte säger något om "social" ålder. Verkligen? Och varför säger den inte heller något om kronologisk ålder? Jag blir inte övertygad och här bortser Steinberg från den mycket omfattande diskussionen i ämnet, som också förekommer i de källor hon citerar.

Steinberg ger sig i kast med en svår och viktig fråga och presenterar en spännande hypotes. Tyvärr brister det i systematik, argumentation, forskningsöverblick och tillämpning av de egna idealen. För framtida forskning om "barn" och "barndomar" i den hebreiska bibeln utgör hon dock en självklar diskussionspart.

Mikael Larsson, Uppsala universitet

CAMILLA HÉLENA VON HEIJNE, *The Messenger of the Lord in Early Jewish Interpretations of Genesis*. BZAW 412. Berlin: de Gruyter, 2010. Inbunden. XVII + 417 sidor. ISBN: 9783110226843. €149.95.

Denna bok fokuserar på frågan om relationen mellan Jahve och Jahves ängel i Genesis. Genesisberättelserna karakteriseras av en gudsbild som i emellanåt antropomorfa termer beskriver en familjegud, som tar hand om och följer Abrahams växande familj på deras många resor. Inte sällan är Abrahams Gud företrädd av sin ängel, som antingen agerar i stället för, men också som Jahve själv. Även om Genesisforskare uppmärksammat detta faktum och studerat de olika texterna, har frågan om Jahves ängels identitet och relation till Jahve inte fått något enhetligt svar. Författarens utgångspunkt är därför att ett svar på denna fråga kan och bör sökas i den miljö där texterna skrivits och traderats, nämligen i judisk litteratur från tiden mellan ca 200 f.v.t. och 650 v.t. Ett så ambitiöst och omfattande projekt kräver avgränsningar, något von Heijne gör genom att fokusera framför allt på de texter i Genesis som uttryckligen omtalar Jahves ängel/budbärare: Gen 16:7–14; 21:17–20; 22:1–19; 24:7, 40; 31:10–13; 48:15–16. Därtill väljer författaren att studera de textsammanhang som implicerar ett möte med Jahves ängel, framför allt berättelsen om Jakobs kamp med en okänd man i Gen 32:22–32, men också i mindre utsträckning berättelsen om de tre männen som gästar Abraham i Gen 18.

Redan i inledningen står det klart att detta arbete syftar till att kartlägga, d.v.s. att systematiskt analysera de judiska tolkningarna, snarare än att lösa det exegetiska problemet i Genesisexterna i sig. Detta tydliggörs av den mängd av bibeltexter som kommer upp i analysen, av den mängd judisk litteratur som undersöks, och av den kortfattade forskningshistoriska översikten. Författaren grupperar judiska källor i tre kategorier: källor som enbart översätter och/eller kommenterar de bibliska texterna (targumer, *Genesis Rabbah*, *Jubileerboken*, *Antiquitates Judaicae*), källor med berättelser som är grundade på de välkända bibeltexterna, d.v.s. som delar samma motiv eller tema som Jahves-ängel-texter (t ex. Tobit), och källor som enkom anspelar på Jahves-ängel-temat (Vish 10 och Joh 1:51).

Kapitel två erbjuder en översikt över tidig judisk (exegetisk) litteratur med förtydligande presentation av komplexiteten i att definiera muntlig Torah, midrash och Mishnah. Författaren framhåller att det sistnämnda bör ses främst som exegetisk metod men också som litteratursamling. Kapitlet är rikt på information och välunderbyggt med litteratur i ämnet.

Kapitel tre ger en kortfattad exegetisk analys av de textsammanhang i GT som omtalar Jahves ängel. Författarens avsikt är att klargöra problematiken kring otydligheten av Jahves ängels identitet och relation till Jahve i GT, samt visa hur denna problematik tacklats inom modern bibelforskning. Fördelarna med detta kapitel är dels att det ger en sammanfattning av rådande teorier, som försöker lösa problemet med Jahves ängels identitet och relation till Gud/Jahve, och dels att det lyfter fram exegetiska problem i denna typ av texter, samt visar längre fram att samma problem identifierades och diskuterades även i den tidiga judiska tolkningen. Kapitlet hade dock varit lättare att läsa och ta till sig om de för studiet icke direkt relevanta bibeltexterna avhandlades i notförteckningen, alternativt i exkurs.

Studiets huvudsakliga syfte behandlas i kapitel fyra där interpretationen av de relevanta Genesisexterna inom den tidiga judiska litteraturen närmare studeras. Detta är ett mycket omfattande kapitel och utgör nästan två tredjedelar av avhandlingen. Presentationen av Jahves ängel/änglar studeras i olika former av judisk litteratur grupperad i fem avsnitt.

Första gruppen av texter som undersöks är Tobit, Salomos vishet och Lukas-evangeliet. Slutsatsen av undersökningen i detta avsnitt visar att dessa skrifter har en utvecklad lära om änglar vars identitet oftast är tydligt separerad från Guds, men att texterna lämnar utrymme för idén om änglar som hypostaser av Gud, mest i form av Logos och Fru Vishet. Valet av texten i Lukasevangeliet är något problematiskt. Det är oklart huruvida författaren anser att NT-texterna bör ses som ett exempel på tidig judisk exegetik eller om författaren enbart studerar NT mot bakgrund av denna exegetik, så som hon skriver i inledningen till studien (9, 38). Problematiken blir tydlig då författaren framhåller att detta evangelium inte är av judiskt ursprung, varför läsaren undrar om texten alls hör hemma i studien.

I den andra gruppen av texter, pseudepigrapherna och Qumrantexterna, finner författaren inte någon enhetlig tolkning av Jahves ängels identitet, även om tendensen att tala om en högre stående ängel finns, som dock identifieras som klart skild från Gud.

Som tredje grupp av texter studeras Filons skrifter. Von Heijne ger en gedigen introduktion till Filons liv och verk och sammanfattar Filons tolkning av relevanta Genesisexter. Inte heller Filon definierar tydligt relationen mellan Jahve och Jahves ängel, som ofta identifieras med den gudomliga Logos.

Josefus *Antiquitates Judaicae* studeras som den fjärde gruppen av texter. Von Heijne visar att Josefus tolkningar av Genesis visar på en medveten strävan att tydliggöra rangordningen mellan änglar och Gud. Von Heijne framhåller spänningen i Josefus tolkning av bibeltexter: å ena sidan finns här en starkt avmytologiserande tendens och å andra sidan en uttalad strävan att undvika antropomorfismer. De änglar som Josefus nämner har en tydlig identitet som anonyma varelser som handlar å Guds vägnar, men som samtidigt är tydligt skilda från Gud.

Till sist, den femte gruppen av texter, targumerna, rabbinska midrashim och Talmud, visar tendenser på en utveckling i motsatt riktning än den som framträtt hos Josefus. Änglarna i dessa texter är fler än i bibeltexterna, de är mestadels sända av Gud men kan också agera å Satans vägnar och de tenderar att inte uppenbaras för kvinnor, matriarken Sara som enda undantaget. Vidare finns här en rangordning mellan den högre stående Jahves ängel och de andra änglarna, men alla är tydligt skilda från Gud.

Detta är ett mycket ambitiöst projekt drivet av ett tydligt syfte och ett genuint intresse hos författaren. Det omfattande källindexet till bibeltexterna och judiska källor, till använd specialterminologi och namn i texterna, samt index över citerade forskare förstärker ytterligare den höga ambitionsnivån. Von Heijne visar att hon behärskar sitt material, något som visas i den omfattande litteraturlistan i slutet av boken. Det ansenliga antalet texter tenderar dock att ta överhanden och läsaren kan lätt förlora sig i mängden av primärkällor och deras inbördes kopplingar. Slutsatsen att det inte finns någon enhetlig förståelse av Herrens ängels identitet och relation till Gud i judisk littera-

tur från vald period är inte överraskande, givet den disparata arten av undersökningsmaterial. Det intressanta i denna bok är dels de tendenser författaren identifierar i olika undergrupper av det studerade materialet och dels det sätt dessa tendenser tar sig uttryck i olika typer av textmaterial. Sammanfattningsvis, givet den ansenliga bredden av undersökningsmaterialet och författarens förtrogenhet med detsamma, kommer denna bok att läsas och användas främst som ett slags referenslitteratur vid studiet av enskilda judiska skrifter och deras tolkningar av änglarnas roll i Gamla testamentets berättelser.

Blaženka Scheuer, Lunds universitet

KLAUS WACHTEL AND MICHAEL W. HOLMES (ED.), *The Textual History of the Greek New Testament: Changing Views in Contemporary Research*. SBLTCS 8. Atlanta: Society of Biblical Literature, 2011. Paper. VIII + 226 pages. ISBN: 9781589836242. \$34.95.

Klaus Wachtel and Michael Holmes's edited volume, *The Textual History of the Greek New Testament: Changing Views in Contemporary Research* from a colloquium in Münster in 2008, contains eight contributions, except for an introduction and a concluding chapter.

In Klaus Wachtel and Michael W. Holmes's introduction "The Textual History of the Greek New Testament: Changing Views in Contemporary Research," the authors discuss the relationship between authorial, "initial" and archetypal text; David Trobisch's observation that the production of NT manuscripts involves several persons and should be distinguished from the author's text, and the possibility of more than one edition of NT books; the problem of the pejorative term "contamination" and the potential of the Coherence-Based Genealogical Method (CBGM) to quantify degrees of coherence; and finally, the criteria for doing textual criticism as well as the importance of identifying an author's style.

In "Is 'Living Text' Compatible with 'Initial Text'? Editing the Gospel of John," (ch. 1) David Parker discusses the possibility of combining his own living text theory with the quest for the initial text. Parker's account for the theological—rather than text-critical—background of *The Living Text* produces both question marks and exclamation marks in the reader's mind. Parker finds common ground between his own theory and CBGM and asserts that the living text theory in fact agrees with regard to the efforts to establish an initial text: that is, the original text is unrecoverable.

"Original Text and Textual History" (ch. 2) by Holger Strutwolf addresses the issue of whether the "original text" is still a valid concept. Strutwolf makes a case for an original text by a close study of the Lord's Prayer in the Gospel of Luke. He also points to the significance of the early church fathers as a resource, particularly in cases when the original text is not preserved in the extant manuscript tradition. Strutwolf concludes that "the living text of the Gospel" takes us back to the notion of an "original text."

David Trobisch (ch. 3) underlines "The Need to Discern Distinctive Editions of the New Testament in the Manuscript Tradition," arguing that the critical edition of the Greek NT should not only supply a reconstruction of the initial text, but

also information about such things as titles of individual writings, collection units and *nomina sacra*.

In “Conceptualizing ‘Scribal’ Performances: Reader’s notes” (ch. 4), Ulrich Schmid argues that there are readers’ notes in manuscripts not deriving from scribes only. Schmid notes the alleged role of scribes as editors, interpreters and even writers when they feel at liberty to alter their *Vorlage*. Not denying this possibility, he observes that it is untypical. Potential non-scribal notes—identified by their placement and hand—should not be lumped together under the general category of scribal activity. Rather, a wider set of roles should be identified in the creative relationship with the manuscripts.

In “Working with an Open Textual Tradition: Challenges in Theory and Practice” (ch. 5), Michael Holmes addresses the problems that stem from contamination in textcritical practice and textual theory. A manuscript tradition can be either *closed*, i.e., with only a vertical relationship, or *open*, i.e., with both inherited readings (vertically from the exemplar) and acquired readings (horizontally from other sources). Mixing can be *block*, *simultaneous*, or *incidental* mixture. Holmes argues that every manuscript in the NT text tradition is “contaminated” by mixing, which fact renders methods used for closed text traditions inoperative, meaning that “both the lines of descent and the direction of descent are obscured.” Some of the consequences are that methods of the purely quantitative kind cannot be adopted; it becomes difficult to decide whether shared errors are genetic or accidental; it requires that a differentiation be made between texts and the manuscripts that contain them; late manuscripts may carry original readings; reference to “a best tradition” is disallowed. The solution is —on a variant-by-variant basis —to create stemmas of *readings* rather than *manuscripts* to identify “the earliest recoverable reading,” or *Ausgangstext*. Holmes warns against over-simplification of complex problems. He underlines the importance of reasoned eclecticism because it approaches every variation with attention to its individuality. Holmes finishes by pointing to the potential of CBGM to help us pay attention to detail while at the same time handling the big picture.

In Eldon Jay Epp’s long chapter on “Traditional ‘Canons’ of New Testament Textual Criticism: their Value, Validity, and Viability – or Lack thereof” (ch. 6), he describes how the external and internal criteria emerged, discusses criteria and their weight, and finally addresses the issue of the goal and task of textual criticism. The emergence of the two-pronged approach of *external* and *internal* criteria—the first assessing factors dealing with such matters as age, geographical distribution and quality and the second with what writers and scribes were likely to write—became foundational for textual criticism. In 1725 Bengel divided the manuscripts into textual groups/types, an understanding that with some refinement is still adhered to by most textual critics. Opting for the use of either the term “criteria” or “probability” and stating that his goal is to establish “the earliest attainable text,” Epp lists and comments on sixteen criteria and their validity. The pre-eminent criterion is the variant that is able to account for all other variants within its variation-unit, and second to this, the variant that is supported by the earliest manuscripts. The old preference for the short/er reading has increasingly been challenged in favour of the longer reading, since, according to Elliot

(1992) and Jongkind (2007), scribes were more likely to omit than to add; nevertheless, case by case adjudication is still necessary. Overall, simplistic and mechanical application of criteria must be banned and once again the realization that textual criticism is an art that requires broad thinking and big picture visualization must be underlined.

In chapter seven on “What should be in an *Apparatus Criticus*? Desiderata to Support a Thoroughgoing Eclectic Approach to Textual Criticism,” J. K. Elliot notes that the practice of most major editions, i.e., to “print as the original text readings that may have few manuscripts as witnesses” is acceptable, if the apparatus—by means of electronic assembling and storage—is complemented as fully as possible with other variants. For thoroughgoing eclectics “*types of variants*” are paramount.

The perhaps most important contribution of the volume is Gerd Mink’s 75-page chapter “Contamination, Coherence, and Coincidence in Textual Transmission: The Coherence-Based Genealogical Method (CBGM) as a Complement and Corrective to Existing Approaches,” where a number of issues are brought together and he outlines the workings and potential of CBGM. Mink addresses how coherence can be interpreted in a context of contamination and how the priority and posteriority of variants can be established, taking the whole material into account. Mink positions CBGM relative to other methods and accounts for its basic terminology. The essence of the CBGM method is a manner to “map genealogical relationships between variants into coherent fields within a global stemma of witnesses,” and takes as its point of departure four basic assumptions: (i) scribes strive to copy a *Vorlage* with fidelity; (ii) in case of diverging variants these are not “invented” but imported from another source; (iii) scribes make use of few rather than multiple sources; (iv) the sources that are used are texts that are closely related rather than less related. In the application of CBGM there is a frequent interaction between philological assessments and computerized procedures that require massive computing power. The long-term goal is to make CBGM available to external users for attempts to create optimal substemmata. In “Conclusions” Klaus Wachtel summarizes his reflections on the contributions to the volume.

The volume does indeed provide the reader access to an overview of the latest developments within textual criticism. The variation of perspectives is striking and the specialization does no longer come forth as one that pertains to textual criticism as a whole but rather within the field, in particular with regard to the advanced CBGM project. Teamwork and co-operation seem to be keywords for the future developments of textual criticism.

Jan H. Nylund, Lund University

J. ROSS WAGNER, *Reading the Sealed Book: Old Greek Isaiah and the Problem of Septuagint Hermeneutics*. FAT 88. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013. Inbunden. XI + 295 sidor. ISBN: 9783161525575. €99.00.

Professor J. Ross Wagner har skrivit en monografi baserad på en analys av Jes 1 i Septuaginta. Det är en undersökning, som utöver tolkningen av denna perikop vill

kasta ljus över Jesajaboken som helhet. Intresset för Jesaja är knappast något nytt för Wagner, men hans undersökningar har tidigare fokuserats på den nytestamentliga receptionen av Jesaja. *Reading the Sealed Book* är en bok primärt riktad till Septuagintaexperten och översättningsspecialisten, men det tyvärr lite kortfattade kap. 5, där hans sammanfattande slutsatser finns, kan rekommenderas för alla intresserade av Septuaginta.

I sin analys använder sig Wagner av den översättningsmodell som kallas Descriptive Translation Studies (DTS). En grundläggande utgångspunkt för DTS är att både översättningen och mottagandet av den påverkas av sociala konventioner och normer för översättning i det dåtida samhället. DTS utgår från en översättare som kan tolka språkliga, kulturella och religiösa koder representativa för detta samhälle, en "model translator". Termen "översättaren" avser då inte en fysisk person utan den översättare som texten förutsätter (29 n. 147).

Wagner medger att det är en grannliga uppgift att undersöka Septuagintaversionen av Jesajaboken. Bokens titel *Reading the Sealed Book* och anspelningen på Uppenbarelsebokens sju sigill "A Book with Seven Seals" anspelar fyndigt på den komplicerade uppgiften. Han inleder boken med två utförliga metodkapitel, vilka ger inblickar i den intensiva diskussionen om var fokus i tolkningen av Septuaginta ska ligga, i texten som översättning av en hebreisk förlaga eller i översättningen som grekisk text. Wagner vill dock inte att hans inledningskapitel ska vara så specialiserade och utförliga att han förlorar sina egna läsare. I detta sammanhang citerar han träffande Jeffrey Stout: "Preoccupation with method is like clearing your throat: it can go on for only so long before you lose your audience" (63).

Jag fann metoddiskussionen givande. Jag är inte lika övertygad om att alla läsare gör detsamma, men den speglar väl den debatt som förs. Utifrån ett läsarperspektiv gör den kvantitativa fördelningen mellan brödtext och noter, som ofta utfaller till den förras nackdel, monografen tyvärr onödigt svärläst (se 69, 70, 74, 83, 87–88, 90, 93, 96–97 o.s.v.). Fotnoterna innehåller ibland diskussioner som kunde ha förts i brödtexten. Wagner tycks ha haft tillgång till och kunnat ta hänsyn till all den omfattande vetenskapliga litteratur som skrivits om Septuagintaversionen av Jesaja.

Wagners huvuduppgift, att göra en programmatisk detaljstudie av det första kapitlet i Jesajaboken, motiveras utförligt. Det är en väl avgränsad perikop, som är representativ för översättningen i gemen. Centrala teman i Jesajaboken belyses i detta kapitel. Det har en grundläggande funktion, inte minst för förståelsen av Jes 1–12 och slutkapiteln i Jesaja, men också för Jesajaboken som helhet. Därutöver har det varit underlag för två vetenskapliga studier med olika inriktning (Wilk, van der Louw), vilket möjliggör en fruktbar diskussion av olika metodologiska premisser och förståelsehorisonter i tolkningen av perikopen.

Wagner framhäver att översättningen är beroende av den hebreiska förlagans form och struktur. Även om tillägg finns, är de begränsade till sitt omfång. Vanligen omfattar de bara något enstaka ord, även om ett längre tillägg förekommer i 1:25. Tilläggen baseras ibland på en hebreisk förlaga, men får i de flesta fall tillskrivas översättaren. Översättningen motsvarar de krav som läsarna och det grekiska språket ställde. Den är inte bara utformad med fokus på den hebreiska tex-

ten, utan också på läsarnas behov. Den är kontextkänslig och öppen för att utnyttja stilistiska drag, som repetition av nyckelord, och nyckelfraser och använder sig flitigt av allitteration, parallellism, kiasm och *inclusio* för att framhäva textens tematiska koherens och estetiska värden. Översättaren inskärper och förtydligar den tematik som han ser i texterna, men texten verkar också skriven för att höras, vilket förklarar drag i översättningen som är njutbara för öronen.

Jesajaboken präglas av översättarens breda perspektiv, vilket innefattar både tolkning av den hebreiska förlagan och fokus på språkliga och litterära drag i den grekiska texten. Översättaren framhäver specifikt jesajanska teman genom att använda boken som helhet för intertextuella allusioner, men tar även hjälp av Septuagintaversionen av Pentateuken. Det är tydligt att han hade en mycket vid förståelse av kontext; även avlägsna partier i boken kunde användas för tolkningen av en specifik bibeltext. Han var också medveten om olika religiösa och kulturella traditioner i det samhälle i vilket han levde. Däremot avvisar Wagner tanken att översättningen innehåller peshertolkning, d.v.s. en aktualisering av profetior som appliceras på översättarens egen tid, så som hävdats av bl.a. van der Kooij och Seeligman.

Wagner anser att textens innebörd uppstår i interaktionen mellan översättning och den läsare för vilken textens tilltal är avsett: "The goal is to discover by what means and to what degree the translator aimed at producing a text that would have been regarded as an 'acceptable' translation within the target culture" (52). Översättarens kontextualisering av sitt verk är en grundläggande förutsättning för bokens analys och den förmedlas ofta med små medel, t.ex. genom konjunktioner som skapar logiska samband i översättningen. Ett viktigt redskap för översättaren är att genom tillägg av personliga pronomina eller förändring av verb från tredje person till det mer direkta tilltalet i andra person framhäva Herrens personliga missnöje med sitt egensinniga folk, t.ex. "ni har övergivit Herren och ni har föraktat Israels Helige" (1:4) istället för "De har övergivit Herren, visat förakt för Israels Helige" och "ni har blivit för mycket för mig!" (231) eller "ni har blivit motbjudande för mig" (1:14) istället för "de har blivit en börda för mig". Översättningen markerar enligt Wagner tydligt Herrens villkorade erbjudande om försoning i 1:18, och genom att omforma hebreiskans passiva verbformer till aktiva former i första person, markeras Herrens personliga ingripande, d.v.s. istället för "så kan de bli snövita" skriver översättaren "jag ska göra dem vita som snö" och istället för "så kan de bli som vit ull" (Bibel 1917) "jag ska göra dem vita som ull". Översättningen av "fångenskap" respektive "barmhärtighet" i 1:27 refererar till exilen i Babylon och speglar postexilisk ideologi (191–96, 236). Översättningen har, i likhet med Septuaginta-Psaltaren, en förkärlek för ord som anspelar på *ῥόμος*, Moselagen, ett ord som förekommer redan i inledningen (se 1:10). *ἀνομία* och *ἄνομος* återger många hebreiska ord (84 n. 68), vilket gör laglöshet till ett dominerande tema i Septuagintaversionen av Jesaja. Ett annat tema är distinktionen mellan dem som litar på sin rikedom och dem som förtröstar på Gud (237).

Författaren är kompetent och navigerar skickligt mellan de olika polerna inom forskningen genom att å ena sidan framhäva beroendet av den hebreiska förlagan och å andra sidan understryka vikten av att studera översättningen i ett mottagar-

perspektiv, där den kulturella kontexten får en avgörande betydelse och Jesajabokens teologiska profil tydligt uppmärksammas: "Isaiah with a Greek accent" (235). Det finns många detaljer i boken och den uppfyller så vitt jag kan se höga krav på akribi, trots att den citerar antika översättningar på flera olika språk och innehåller en mängd faktauppgifter. Boken kan rekommenderas för sådana som är speciellt intresserade av Septuagintaforskning eller av Jesajabokens receptionshistoria. Den ger också en tydlig inblick i för Septuagintaforskningen aktuella diskussioner.

Staffan Olofsson, Göteborgs universitet

CECILIA WASSÉN (RED.), *Dödahavsrollarna. Innehåll, bakgrund och betydelse*. Stockholm: Atlantis, 2011. Inbunden. 394 sidor. ISBN: 9789173534734. 394 sidor.

Jag minns hur jag mot slutet av 1950-talet som tonåring fick John M. Allegros bok *Dödahavsrollarna* (Stockholm: Bonniers, 1959) i julklapp. Den hade kommit på engelska redan 1956 och representerar alltså det första stadiet av forskning kring detta spännande handskriftsfynd, på framsidan presenterat som "den största händelsen i bibelforskningens historia". Den skrevs innan Allegro fick sina udda idéer om att esseerna drogade sig med flugsvampsgift och därför skrev som de gjorde. Boken är i själva verket en god presentation av vad man då visste om Qumran och texterna därifrån (och från Wadi Murabaat). Här bör också nämnas Helmer Ringgrens bok, *Tro och liv enligt Döda-havsrollarna* (Stockholm: SKDB, 1961), systematiskt uppbyggd med fokus på texternas läroinnehåll. Jag blev fascinerad, och den fascinationen har bestått i över femtio år.

Nu har man funnit flera grottor, framför allt grotta 4 med dess enorma mängd handskriftsfragment, och situationen har förändrats i grunden. Ofta finns flera handskrifter av samma dokument, och man kan tala om traditions- och redaktionshistoria på samma sätt som i det nytestamentliga studiet. Denna nya situation speglas på ett förträffligt sätt av Cecilia Wasséns samlingsverk *Dödahavsrollarna. Innehåll, bakgrund och betydelse*. Vi finner här bidrag av hela den nordiska expertisen (17 bidragsgivare) på området; svenskarna är, förutom Wassén själv, Håkan Bengtsson, Håkan Ulfgard och Mikael Winninge.

Det stora antalet författare har gjort det svårt att helt undvika upprepningar och motsägelser; i vart fall det sistnämnda är dock snarast en fördel, som visar på det faktum att många frågor ännu söker sin lösning och att entydiga svar saknas.

Några principiella frågor kan ställas. Titeln *Dödahavsrollarna* är inte helt lyckad, eftersom man får intrycket att inte bara fynden i Qumran behandlas utan också de från bl.a. Wadi Murabaat. Så är dock inte fallet. Det är också svårt att skilja de "riktigt" esseiska texterna från de som kopierats (var Qumran en skrivarskola?) eller blott förvarats i Qumran utan att för den skull ge uttryck åt sektens egen tankevärld. En annan fråga är den om förutfattade meningar, som lätt kan styra framställningen. Det kanske inte är en tillfällighet att de första Qumranforskarna, med celibatära katolska präster i spetsen, tolkade lämningarna som ett "kloster", och att israelisk turistinformation ger en helt annan bild. I den här boken vill man alldeles uppenbart värna om en "opartisk" akademisk framtoning

utan egen religiös bakgrund genom att skriva "f.v.t." och "v.t." i stället för "f.Kr." och "e.Kr." samt att skriva ut Guds namn med vokaler utsatta.

Boken ger en myckenhet av säker och gedigen kunskap, men en stingslig recensent kan alltid hitta småfel att anmärka på, om inte annat än för att visa att han/hon verkligen läst boken och inte bara tycker något i största allmänhet. Sålunda kan man påpeka att Bargil Pixner var benediktin och inte dominikan, och att samme Pixners tankar om hur man kan se på sambandet mellan esseerna och de tidigaste kristna kunde omnämnas i stället för Eisenmanns egendomliga idéer (som dock med rätta avvisas). Det är också lite förvånande att man så självklart förutsätter den maximalistiska förståelsen av Davids och Salomos rike. Fler exempel kan naturligtvis ges, men det skulle vara orättvist och bara antyda att jag saknar förmåga att skilja mellan detaljer och väsentligheter.

Man kan sammanfatta med att säga att de 17 författarna har gett oss en gedigen sammanfattning av vad man i dag tror sig veta om fynden från Döda havets nordvästra hörn, de arkeologiska såväl som de litterära. Boken kommer att under överskådlig framtid förbli standardverket på nordiska språk (förutom den svenska upplagan finns upplagor på danska, norska och finska!) och förtjänar att läsas av alla som är det minsta intresserade av judendom och tidig kristendom. Tyvärr saknas dock fortfarande den volym som är tänkt att läsas tillsammans med det recenserade verket: en utgåva på svenska av de viktigaste texterna från Qumran. Översättningarna ligger färdiga sedan flera år tillbaka, och det är först när även den volymen publicerats som en läsare kan få den fulla behållningen av Wasséns samlingsverk. Till dess kan bara ett råd ges: Köp och läs Wasséns bok i väntan på möjligheten att botanisera i själva texterna!

Tord Fornberg, Uppsala universitet

MAGNUS ZETTERHOLM AND SAMUEL BYRSKOG (ED.), *The Making of Christianity: Conflicts, Contacts, and Constructions: Essays in Honor of Bengt Holmberg*. CBNTS 47. Winona Lake: Eisenbrauns, 2012. Paperback. XVI + 464 pages. ISBN: 9781575068176. \$47.50.

These sixteen essays are presented to honor the much admired Bengt Holmberg, who in 2007 retired from his post as Professor of New Testament in Lund University. It is a pity that the volume contains no biographical sketch, beyond a few lines in the brief preface, and no bibliography of Holmberg (no photograph either) who, although well-known in Sweden, may not be that familiar to an international readership. There is a large and useful general bibliography at the end of the volume, together with an index of passages, including biblical, Jewish Hellenistic literature, Qumran, rabbinic literature, early Christian literature, classical literature, and epigrapha. As is the practice in symposia, no index of modern authors is provided.

The authors make up a list of distinguished NT scholars, including three from the UK, three from Norway, two from Canada, one from Germany, one teaching in Hong Kong, one from the USA, and five from Sweden.

The opening essay by Samuel Byrskog, entitled "From Memory to Memoirs: Tracing the Background of a Literary Genre," investigates the trajectory of

memory that underlies Justin Martyr's description of the gospels as "memoirs" of the apostles. Already in the narratives of Luke and John, and then in the remarks of Papias concerning Mark, the vital importance of memory is evident, enhanced by the impact of Jesus himself upon the apostles. This is well-traversed ground for Byrskog, and the case he makes is highly persuasive.

The second essay is by William S. Campbell, "Gentile Identity and Transformation in Christ according to Paul." Campbell, like several other essayists in this volume, subscribes to the increasingly popular revisionist readings of Paul that place him comfortably and immovably within first-century Judaism. Here Campbell strives against any idea that Gentile believers lose their identity as Gentiles. They share in Israel's salvation, but being "in Christ" does not mean they together with Jewish believers in Jesus constitute Israel or the People of God. Nor is their identity absorbed into a kind of "third entity," the church, where differences are transcended. Just as Paul never rejected Jewish identity, so too he never rejected Gentile identity.

Adela Yarbro Collins's essay, "Baptism and the Formation of Identity," takes a different tack, arguing that Paul's teaching on baptism intends "to form his Gentile audiences in such a way that they become Jews without becoming proselytes" (63). Paul argues "we were all baptized into one body," stressing the point that baptized Gentiles became descendants of Abraham and sons of God, "just as much as Jews of faith are."

James D. G. Dunn writes on "The Legal Status of the Earliest Christian Churches." He points out that the Jewish composition of the first house churches was such that they were regarded as a faction within Second Temple Judaism, and that they were thereby able to take advantage of the protection afforded to the synagogues of the diaspora. With the passing of time Christians became increasingly distinguishable from Jews. An independent legal status of the churches was finally achieved at the end of the first century when it became an option for Gentiles no longer to pay the temple tax.

A brief offering from the late Birger Gerhardsson, "Basic Facts About the Synoptic Parables: What They Are and What They Are Not," is packed full of information and insight. From his extensive study of the parables, Gerhardsson draws the general conclusion that all the *meshalim*, parables and logia, are presented as sayings of Jesus; never does a disciple speak in his own name. While editing of the aphoristic *meshalim* (i.e., the parables) has been minor and insignificant, numerous logia of the narrative *meshalim* speak directly of the earthly Jesus, and show much more evidence of the creative editing of early Christianity.

Judith M. Lieu's essay is entitled "'Their Wives Are as Chaste as Virgins, Their Daughters Modest': The Role of Women in Early Christian Apologetics." She explores four interwoven themes: the presence of women in the churches, charges of promiscuity, the chastity (and virginity) of men and women, and the licentiousness of the Greek gods and contemporary society. Women are described as the special targets of Christian proclamation. They are portrayed either as whores and prostitutes or as excessively chaste. These stereotypical caricatures tell nothing about real women of that era.

Dieter Mitternacht, “Pope Benedict’s Historical Validation of Jesus’ Incarnation,” offers a penetrating critique of Benedict’s *Jesus of Nazareth* books. Although Benedict insists on the importance of the historical-method, he disqualifies it whenever it comes to conclusions that do not square with his faith convictions. For him the Scripture canon is normative not only for theology but also for history. The high Christology of the later church is historically present from the beginning of the ministry of Jesus as the Gospel of John affirms. Mitternacht concludes that in the end Benedict’s Jesus is but a reflection of Benedict himself and his own ideals.

The essay of Halvor Moxnes, “Constructing the Galilee of Jesus in an Age of Ethnic Identity,” focuses on the importance of Galilee studies for the quest of the historical Jesus. Moxnes reviews the transition from interest in race to ethnicity reflected in nineteenth- and twentieth-century study of Galilee. Then he turns to the issue of descent and archaeological evidence reflecting social behavior, concluding that both point to a Judean population in Galilee—an important conclusion for the defense of a Jewish Jesus. For Moxnes, ethnicity is too limited a perspective to determine the identity of Galilee and Galileans, and too limited for providing a context for the historical Jesus.

Birger Olsson writes on “Johannine Christians – Members of a Renewed Covenant? Jewish/Christian Identity According to the Johannine Letters.” Olsson examines the feast of Weeks (Pentecost) as a time of covenant renewal (*Jubilees* and the Qumran writings), and then explores central covenant themes in the Johannine letters. Despite the lack of any specific reference to Jer 31 or Ezek 36, he concludes that the idea of a renewed covenant with the advent of the Messiah best accounts for the content of 1 John. The Johannine Christians saw themselves as not merely Jews, but as the true Israel; only gradually did they develop an exclusive Christian identity.

The contribution of Anders Runesson is entitled “Was There a Christian Mission Before the Fourth Century? Problematizing Common Ideas about Early Christianity and the Beginnings of Modern Mission.” Runesson appropriately begins with definitions and methodology, proceeding next to an investigation of mission in the ancient world, including Greco-Roman and Jewish, looked at from three socio-political levels: private, semi-public, and public. According to Runesson, Christian mission can be put no earlier than the second century; in the first century there was only what he calls “Apostolic-Jewish” mission, in reality only a branch of Jewish mission. A turning point was reached in the second century, when non-Jews divorced Christ-belief from its ethnic dimension, which in turn provided access to the Roman public sphere.

Karl Olav Sandnes’s essay, “Statues and Identity: Dion of Prusa’s (Dio Chrysostomos) Rhodian Discourse (*Or.* 31) and the New Testament,” examines the system of benefactions that underlies Dio’s criticism of the Rhodians for their recycling practice of switching statues and/or their inscriptions. Sandnes shows how the discourse provides helpful background to benefaction in the NT, and especially the motifs of “abolishing the law” and “blotting out of a name.”

Mikael Tellbe’s essay has the title “Ephesus and Power: Early Christian Textural Prototypes of Authority in a Local Perspective.” Building on insights from

the work of Holmberg on “cumulative institutionalization,” Tellbe focuses on the claim of legitimacy and the development of authority structures in the early Christian texts associated with Ephesus around the end of the first century and the beginning of the second. He employs three prototypes of authority represented by the authors: the Pastor (1–2 Timothy), the Prophet (Revelation), and the Presbyter (1–3 John) to which is added the Bishop (the letters of Ignatius); the possibility of competition among these prototypes is examined. Tellbe notes finally that all three types of authority, charismatic, institutionalized, and dialectical, are present in the region of Ephesus.

Gerd Theissen’s contribution is entitled, “The Letter to the Romans and Paul’s Plural Identity: A Dialogical Self in Dialogue with Judaism and Christianity.” Theissen traces Paul’s polemic in Romans against Judaism by means of three soteriological theses: Paul disputes the notion of salvation by works (justification by the law); instead he proposes salvation by faith; and thirdly he proposes salvation by election, independent of human deeds. Theissen regards Judaism as more fundamentally an ethical monotheism than a covenantal nomism. Rather than the causal attribution of salvation, it is the transformation of ethical monotheism into christological monotheism that constitutes the difference between Judaism and Christianity. Paul’s Judaism and his Jewish identity are pluralistic, reflecting his own biography.

Tommy Wasserman’s essay, “Misquoting Manuscripts? The Orthodox Corruption of Scripture Revisited,” is a refutation of the claims of Bart Ehrman in his book *The Orthodox Corruption of Scripture*. Among Ehrman’s four categories of corruptions, Wasserman chooses to discuss the claimed anti-adoptionist corruptions. He examines seventeen examples of supposed orthodox corruptions, but finds none of them convincing. Ehrman’s faulty text-critical analysis is due to the use of mixed samples and his failure to examine the tendencies of individual witnesses. More serious is the mechanical character of Ehrman’s treatment of individual passages together with his unsatisfactory philological and text-critical groundwork.

Stephen Westerholm writes on “The Judaism Paul Left Behind Him.” The Judaism that Paul left behind was life “under law,” i.e., life centered on Torah and its observance. It was living “in the flesh,” characterized by sinfulness, and inability to please God. It is beyond the power of the law to make sinners, those “in the flesh,” righteous. This is the “weakness of the law.” The Judaism Paul left behind was therefore a “ministry of death,” which could only bring condemnation. A final point made by Westerholm concerns the ultimate salvation of Israel, who is “beloved on account of the fathers.” Again Westerholm has demonstrated, against much current opinion, that Luther’s exposition of Paul’s gospel was on target.

The final essay, providing one editor’s bookend to match the other editor’s bookend, is by Magnus Zetterholm, whose essay is entitled “‘Will the Real Gentile-Christian Please Stand Up!’ Torah and the Crisis of Identity Formation.” Zetterholm leans away from the idea that Paul distanced himself from Torah observance or had made any break with Judaism. The main problem of the early church was whether idolatrous non-Jewish followers of Jesus could be purified

and made a holy people and brought into relation with Israel's God, the Torah and the people of Israel. Zetterholm finds that there were positive (universalist) and negative (particularist) Jewish attitudes toward the involvement of non-Jews with the Torah. He concludes that the first non-Jews who joined the Jesus movement were Torah-observant. Finally, according to Zetterholm, it is difficult to define a "Gentile-Christian." Such a person might be a proselyte to Judaism, or an observer of some of Torah (analogous to a God-fearer), or someone forced to cease Torah observance altogether.

It would take many books to engage fully and respond adequately to the varied, informative and creative essays in this Festschrift. Suffice it here to say that these essays are thoughtful and stimulating. There can be little doubt that they will spark the discussion they deserve, and that they worthily honor the dedicatee for whom they were written.

Donald A. Hagner, Fuller Theological Seminary

Till redaktionen insänd litteratur

- André, Gunnel. *Det står skrivet – med inblickar mellan raderna: Kommentar till Den svenska evangeliebokens gammaltestamentliga texter*. Uppsala: Bibelakademiförlaget, 2011. Inbunden. 499 sidor. ISBN: 9789197972420. SEK 439.00.
- Assel, Heinrich, Stefan Beyerle och Christfried Böttrich (red.). *Beyond Biblical Theologies*. WUNT 295. Tübingen: Mohr Siebeck, 2012. Inbunden. x + 656 sidor. ISBN: 9783161510014. €139.00.
- Baird, William. *History of New Testament Research: Volume 3: From C. H. Dodd to Hans Dieter Betz*. Minneapolis: Fortress, 2013. Inbunden. XIX + 775 sidor. ISBN: 9780800699185. \$70.00.
- Barbour, Jennie. *The Story of Israel in the Book of Qohelet: Ecclesiastes as Cultural Memory*. Oxford Theological Monographs. Oxford: Oxford University Press, 2012. Inbunden. xv + 256 sidor. ISBN: 9780199657827. £69.47.
- Bergström, Ulf. *Temporality and the Semantics of the Biblical Hebrew Verbal System*. Uppsala: Uppsala Universitet, 2014. Häftad. x + 179 sidor. ISBN: 9789150623826.
- Bringeland, Hans. *Religion und Welt: Martin Dibelius (1883-1947): Band 1: Dibelius in seiner Frühzeit (bis 1915)*. Beiträge zum Verstehen der Bibel 20. Berlin: Lit, 2014. Inbunden. 280 sidor. ISBN: 9783643120793. €39.90.
- Bringeland, Hans. *Religion und Welt: Martin Dibelius (1883-1947): Band 2: Dibelius in seiner Heidelberger Zeit (bis 1933)*. Beiträge zum Verstehen der Bibel 21. Berlin: Lit, 2013. Inbunden. 472 sidor. ISBN: 9783643120809. €59.90.
- Bringeland, Hans. *Religion und Welt: Martin Dibelius (1883-1947): Band 3: Dibelius im dritten Reich und in der Nachkriegszeit*. Beiträge zum Verstehen der Bibel 22. Berlin: Lit, 2013. Inbunden. 360 sidor. ISBN: 9783643120816. €49.90.
- Camp, Claudia. *Ben Sira and the Men Who Handle Books: Gender and the Rise of Canon-Consciousness*. Hebrew Bible Monographs 50. Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 2013. Inbunden. xv + 209 sidor. ISBN: 9781907534744. £50.00.
- Cirafesi, Wally V. *Verbal Aspect in Synoptic Parallels: On the Method and Meaning of Divergent Tense-Form Usage in the Synoptic Passion Narratives*. Linguistic Biblical Studies 7. Leiden: Brill, 2013. Inbunden. XII + 191 sidor. ISBN: 9789004246454. €101.00.
- Deines, Roland. *Acts of God in History: Studies Towards Recovering a Theological Historiography*. Utg. av Christoph Ochs och Peter Watts. WUNT 317. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013. Inbunden. XXIII + 502 sidor. ISBN: 9783161521812. €101.00.
- Elliott, Mark W. *The Heart of Biblical Theology: Providence Experienced*. Farnham: Ashgate, 2012. Inbunden. 187 sidor. ISBN: 9781409440437. £60.00.

- Forsling, Josef. *Composite Artistry in the Book of Numbers: A Study in Biblical Narrative Conventions*. Studia Theologica Holmiensia 22. Åbo: Åbo Akademis förlag, 2013. Häftad. 210 sidor. ISBN: 9789517657068.
- Guest, Deryn. *Beyond Feminist Biblical Studies*. The Bible in the Modern World 47. Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 2012. Inbunden. XIII + 192 sidor. ISBN: 9781907534621. £40.00.
- Hartvigsen, Kirsten Marie. *Prepare the Way of the Lord: Towards a Cognitive Poetic Analysis of Audience Involvement with Characters and Events in the Markan World*. BZNW 180. Berlin: de Gruyter, 2012. Inbunden. XVI + 621 sidor. ISBN: 9783110253481. €139.95.
- Hieke, Thomas och Tobias Nicklas (red.). *The Day of Atonement: Its Interpretations in Early Jewish and Christian Traditions*. Themes in Biblical Narrative 15. Leiden: Brill, 2012. Inbunden. XVI + 284 sidor. ISBN: 9789004216792. €108.00.
- Horn, Friedrich W. (red.). *Paulus Handbuch*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013. Häftad. XVI + 653 sidor. ISBN: 9783161500824. €49.00.
- Jeon, Jaeyoung. *The Call of Moses and the Exodus Story: A Redactional-Critical Study in Exodus 3–4 and 5–13*. FAT 2:60. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013. Häftad. XVI + 270 sidor. ISBN: 9783161527265. €69.00.
- Joyce, Paul M. och Diana Lipton. *Lamentations Through the Centuries*. Wiley-Blackwell Bible Commentary. Oxford: Wiley-Blackwell, 2013. Inbunden. XIII + 217 sidor. ISBN: 9780631219781. £55.00 / €68.30.
- Knoppers, Gary N. *Jews and Samaritans: The Origin and History of Their Early Relations*. Oxford: Oxford University Press, 2013. Inbunden. 352 sidor. ISBN: 9780195329544. £55.00.
- Luomanen, Petri, Jutta Jokiranta och Outi Lehtipuu. *Johdatus sosiaalitiiteelliseen raamatuntutkimukseen*. Suomen eksegeettisen seuran julkaisuja 105. Helsingfors: Suomen eksegeettinen seura, 2013. 466 sidor. ISBN: 9789519217604. €30.
- Nguyen, vanThanh. *Peter and Cornelius: A Story of Conversion and Mission*. American Society of Missiology Monograph Series 15. Eugene: Pickwick, 2012. Häftad. XVI + 193 sidor. ISBN: 9781610978484. \$23.00.
- Schmutzer, Andrew J. och David M. Howard Jr (red.). *The Psalms: Language for All Seasons of the Soul*. Chicago: Moody, 2013. Häftad. 288 sidor. ISBN: 9780802409621. £17.99.
- Schröter, Jens. *From Jesus to the New Testament: Early Christian Theology and the Origin of the New Testament Canon*. Övers. Wayne Coppins. MBSEC 1. Waco: Baylor University Press; Tübingen: Mohr Siebeck, 2013. Inbunden. XIV + 417 sidor. ISBN: 9781602588226. \$59.95.
- Schröter, Jens och Jürgen K. Zangenberg (red.). *Texte zur Umwelt des Neuen Testaments*. 3:e upplagan. UTB 3663. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013. Häftad. XXXVI + 826 sidor. ISBN: 9783825236632. €39.99.
- Steinberg, Naomi. *The World of the Child in the Hebrew Bible*. Hebrew Bible Monographs 51. Sheffield: Sheffield Phoenix, 2013. Inbunden. XXV + 146 sidor. ISBN: 9781907534768. £50.00.

- Strine, Casey A. *Sworn Enemies: The Divine Oath, the Book of Ezekiel, and the Polemics of Exile*. BZAW 436. Berlin: de Gruyter, 2013. Inbunden. XVI + 343 sidor. ISBN: 9783110290394. €99.95.
- Tuval, Michael. *From Jerusalem Priest to Roman Jew: On Josephus and the Paradigms of Ancient Judaism*. WUNT 2: 357. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013. Häftad. X + 345 sidor. ISBN: 9783161523861. €89.00.
- van Ruiten, Jacques T. A. G. M. *Abraham in the Book of Jubilees: The Rewriting of Genesis 11:26–25:10 in the Book of Jubilees 11:14–23:8*. JSJSup 161. Leiden: Brill, 2012. Inbunden. XII + 383 sidor. ISBN: 9789004234666. €136.00.
- Wagner, J. Ross. *Reading the Sealed Book: Old Greek Isaiah and the Problem of Septuagint Hermeneutics*. FAT 88. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013. Inbunden. XI + 295 sidor. ISBN: 9783161525575. €99.00.
- Walser, Georg A. *Old Testament Quotations in Hebrews: Studies in their Textual and Contextual Background*. WUNT 2:356. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013. XV + 220 sidor. ISBN: 9783161527210. €74.00.

Svenska exegetiska sällskapet (SES)

Svenska exegetiska sällskapet (tidigare Uppsala Exegetiska Sällskap) grundades 1936. SES är en sammanslutning av personer med ett intresse för bibelvetenskap i dess skilda former. Sällskapet anordnar varje år Exegetiska dagen och ger också ut *Svensk exegetisk årsbok (SEÅ)*. Styrelsen strävar efter att hålla årsbokens kvalitet på hög internationell nivå. En fullständig förteckning över tidigare årgångar och deras innehåll finns på hemsidan.

Medlemskap i Svenska exegetiska sällskapet är öppet och kan anmälas på hemsidan. Medlemsavgiften är SEK 50 per år. Kostnaden för årsboken är SEK 200 (för studenter SEK 100; utanför Sverige SEK 300). För medlemmar i SES är frakten kostnadsfri; i övriga fall tillkommer frakt med SEK 50. Äldre årgångar av årsboken kan beställas via hemsidan (www.exegetiskasallskapet.se). Där återfinns också anvisningar för medverkande.

SEÅ senaste årgångar

73	2008	Qumranfynden 60 år / Sixty Years of Qumran Research
74	2009	Vägar till Jesus: Minnesbilder och muntlig tradition / Jesus: Memory and Oral Tradition
75	2010	Moseböckerna i aktuell forskning / The Pentateuch in Recent Research
76	2011	Apokalyptikens ansikten / Faces of Apocalypticism
77	2012	Receptionshistoria i den tidiga kyrkan / Reception History in the Early Church
78	2013	Offer i Bibeln / Sacrifice in the Bible
79	2014	Etnicitet i Bibeln och i bibelvetenskaplig forskning / Ethnicity in the Bible and in Biblical Scholarship

SEÅ 80 (2015)

Judiska och kristna grupper i den grekisk-romerska världen/ Jewish and Christian Groups in the Greco-Roman World

Innehåller bland annat material från
Exegetiska dagen i Uppsala
29 september 2014

Se program på
www.exegetiskasallskapet.se